

**MARGULAN
UNIVERSITY**

**ISSN 2957-5567 (Print)
ISSN 2957-5575 (Online)**

**Том 5 № 1
2026**

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ: ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

**LANGUAGE AND LITERATURE:
THEORY AND PRACTICE**

**TIL ŽÄNE ÄDEBIET:
TEORIYASY MEN TÄŽİRIBESİ**

**MARGULAN
UNIVERSITY**

**ISSN 2957-5567 (Print)
ISSN 2957-5575 (Online)**

**2022 жылдан шығады
Издается с 2022 года**

**ӘЛКЕЙ МАРҒҰЛАН АТЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ПАВЛОДАРСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬКЕЯ МАРГУЛАНА
ALKEY MARGULAN PAVLODAR PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ:
ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ**

**TIL ŽÄNE ÄDEBIET:
TEORIYÂSY MEN TÄŽİRIBESİ**

**LANGUAGE AND LITERATURE:
THEORY AND PRACTICE**

5(1) 2026

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ: ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

КУӘЛІК

2022 жылы 4 наурызда

№ KZ06VPY00046675

мерзімді баспасөз басылымын,

ақпараттық агенттікті және желілік басылымды есепке қою туралы
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редактор **Темірғазина Зифа Қақбайқызы**, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 55776658000

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55776658000>

Web of Science ResearcherID: AAC-7121-2020

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAC-7121-2020>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Атқарушы хатшы **Гаранина Екатерина Петровна**, филология ғылымдарының кандидаты, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 56258135800

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56258135800>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-0445>

Халықаралық редакция алқасының мүшелері:

Ағманова Әтіркүл Егембердіқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан.

Scopus ID: 56223933300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56223933300>

Web of Science ResearcherID: E-5676-2015

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1716154>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9285-0824>

Әбішева Сәуле Жүнісқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Scopus ID: 55801544900

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55801544900>

Web of Science ResearcherID: AAJ-1094-2021

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2238472>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>

Бабка Ярослав, қоғамдық ғылымдар хабилиттелген докторы, профессор, Зелена-Гура университеті, Зелена-Гура қ., Польша.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8675-553X>

Жарқынбекова Шолпан Құзарқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан.

Scopus ID: 55446258300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55446258300>

Web of Science ResearcherID: P-3739-2014

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1696263>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>

Зикл Павел, PhD, доцент, Градец-Кралове университеті, Градец-Кралове қ., Чехия.

Scopus ID: 57952438500

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57952438500>

Web of Science ResearcherID: GWV-1126-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/34531336>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1268-6885>

Кожина Алла, филология ғылымдарының докторы, профессор, Польша ғылым академиясының Поляк тілі институты, Краков қ., Польша.

Scopus ID: 59158273400

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59158273400>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5498-7037>

Кусе Холгер, филология ғылымдарының докторы, профессор, Славистика институты, Дрезден техникалық университеті, Дрезден қ., Германия.

Scopus ID: 26033027200

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=26033027200>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0471-9330>

Лучик Малгожата, филология ғылымдарының докторы, профессор, Зелена-Гура университеті, Зелена-Гура қ., Польша.

Scopus ID: 57216740660

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216740660>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6887-0163>

Николаенко Сергей Владимирович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, П.М. Машеров атындағы Витебск мемлекеттік университеті, Витебск қ., Беларусь.

Scopus ID: 57208782361

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208782361>

Web of Science ResearcherID: KHW-3895-2024

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/56358803>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-6671>

Осокина Светлана Анатольевна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Алтай мемлекеттік университет, Барнаул қ., Ресей.

Scopus ID: 57207456758

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207456758>

Web of Science ResearcherID: ААО-6543-2020

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2007473>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9480-1364>

Сағындықұлы Бекен, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 57193848072

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193848072>

Web of Science ResearcherID: JXX-8794-2024

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/53954385>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8311-2272>

Синячкин Владимир Петрович, филология ғылымдарының докторы, профессоры, Халықтар достығы Ресей университеті, Мәскеу қ., Ресей.

Scopus ID: 57192938803

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192938803>

Web of Science ResearcherID: ABI-9183-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2610951>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2098-6298>

Юдин Алексей Валериевич, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Гент университеті, Гент қ., Бельгия.

Scopus ID: 57193903428

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193903428>

Web of Science ResearcherID: AFF-5318-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/3646361>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2399-2482>

Эминли Боюкханым Ибраһим қызы, филология ғылымдарының кандидаты, Сумгаит университетінің доценті, Сумгаит қ., Әзірбайжан.

Scopus ID: 58946672000

<https://www.scopus.com/feedback/author/reviewAuthorProfile.uri?authorIds=58946672000>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>

Техникалық хатишы: Г.С. Салменова

«Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі» журналдың тақырыптық бағыты:
тіл білімі, әдебиеттану, мектепте және университетте тілдерді оқыту әдістемесі,
мәдениетаралық коммуникация.

Журнал жылына 4 рет шығарылады.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.

© Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар
педагогикалық университеті

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ06VPY00046675

выдано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан
04.03.2022 года

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор **Темиргазина Зифа Какбаевна**, профессор, доктор филологических наук,
Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, г. Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 55776658000

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55776658000>

Web of Science ResearcherID: AAC-7121-2020

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAC-7121-2020>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Ответственный секретарь **Гаранина Екатерина Петровна**, кандидат филологических наук,
Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, г. Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 56258135800

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56258135800>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-0445>

Члены международной редакционной коллегии

Абишева Сауле Жунусовна, доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный
педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Scopus ID: 55801544900

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55801544900>

Web of Science ResearcherID: AAJ-1094-2021

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2238472>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>

Агманова Атиркуль Егембердиевна, доктор филологических наук, профессор, Евразийский
национальный университет имени Л. Гумилева, г. Астана, Казахстан.

Scopus ID: 56223933300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56223933300>

Web of Science ResearcherID: E-5676-2015

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1716154>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9285-0824>

Бабка Ярослав, хабилитированный доктор общественных наук, профессор, Зеленогурский университет,
г. Зелена-Гура, Польша.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8675-553X>

Жаркынбекова Шолпан Кузаровна, доктор филологических наук, профессор, Евразийский
национальный университет имени Л. Гумилева, г. Астана, Казахстан.

Scopus ID: 55446258300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55446258300>

Web of Science ResearcherID: P-3739-2014

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1696263>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>

Зикл Павел, PhD, доцент, Университет Градец-Кралове, г. Градец-Кралове, Чехия.

Scopus ID: 57952438500

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57952438500>

Web of Science ResearcherID: GWV-1126-2022
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/34531336>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1268-6885>

Кожина Алла, доктор филологических наук, профессор, Институт польского языка Польской академии наук, г. Краков, Польша.

Scopus ID: 59158273400
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59158273400>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5498-7037>

Кусе Хольгер, доктор филологических наук, профессор, Институт славистики, Технический университет Дрездена, г. Дрезден, Германия.

Scopus ID: 26033027200
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=26033027200>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0471-9330>

Лучик Малгожата, доктор филологических наук, профессор, Зеленогурский университет, г. Зелена-Гура, Польша.

Scopus ID: 57216740660
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216740660>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6887-0163>

Николаенко Сергей Владимирович, доктор педагогических наук, профессор, Витебский государственный университет им. П.М. Машерова, г. Витебск, Беларусь.

Scopus ID: 57208782361
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208782361>
Web of Science ResearcherID: KHW-3895-2024
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/56358803>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-6671>

Осокина Светлана Анатольевна, доктор филологических наук, профессор, Алтайский государственный университет, г. Барнаул, Россия.

Scopus ID: 57207456758
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207456758>
Web of Science ResearcherID: AAO-6543-2020
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2007473>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9480-1364>

Сағындықұлы Бекен, доктор филологических наук, профессор, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, г. Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 57193848072
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193848072>
Web of Science ResearcherID: JXX-8794-2024
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/53954385>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8311-2272>

Синячкин Владимир Петрович, доктор филологических наук, профессор, Российский университет дружбы народов, г. Москва, Россия.

Scopus ID: 57192938803
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192938803>
Web of Science ResearcherID: ABI-9183-2022
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2610951>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2098-6298>

Юдин Алексей Валериевич, кандидат филологических наук, профессор, Гентский университет, г. Гент, Бельгия.

Scopus ID: 57193903428
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193903428>
Web of Science ResearcherID: AFF-5318-2022
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/3646361>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2399-2482>

Эминли Бёюкханым Ибрагим кызы, кандидат филологических наук, доцент, Сумгаитский университет, г. Сумгаит, Азербайджан.

Scopus ID: 58946672000

<https://www.scopus.com/feedback/author/reviewAuthorProfile.uri?authorIds=58946672000>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>

Технический секретарь: Г.С. Салменова

Тематическая направленность журнала «Язык и литература: теория и практика»:
языкознание, литературоведение, методика преподавания языков в школе и вузе,
межкультурная коммуникация.

Периодичность: 4 номера в год. Язык публикуемых статей: казахский, русский, английский

© Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан

LANGUAGE AND LITERATURE: THEORY AND PRACTICE

CERTIFICATE

about registration of a periodical print publication, an information agency and an online publication
№ KZ06VPY00046675
issued by the Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan
04.03.2022

EDITORIAL BOARD

Chief editor **Temirgazina Zifa K.**, Professor, Doctor of Philology, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Scopus ID: 55776658000

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55776658000>

Web of Science ResearcherID: AAC-7121-2020

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAC-7121-2020>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Executive secretary **Garanina Yekaterina P.**, Candidate of Philology, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

Scopus ID: 56258135800

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56258135800>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-0445>

Members of the international editorial board:

Abisheva Saule Zh., Professor, Doctor of Philology, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Scopus ID: 55801544900

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55801544900>

Web of Science ResearcherID: AAJ-1094-2021

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2238472>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>

Agmanova Atirkul E., Professor, Doctor of Philology, L. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Scopus ID: 56223933300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56223933300>

Web of Science ResearcherID: E-5676-2015

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1716154>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9285-0824>

Babka Jaroslaw, Professor, Habilitated Doctor, University of Zielona Góra, Zielona Góra, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8675-553X>

Zikl Pavel, Associate Professor, PhD, University of Hradec Králové, Hradec Králové, Czech Republic.

Scopus ID: 57952438500

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57952438500>

Web of Science ResearcherID: GWV-1126-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/34531336>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1268-6885>

Zharkynbekova Sholpan K., Professor, Doctor of Philology, L. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Scopus ID: 55446258300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55446258300>

Web of Science ResearcherID: P-3739-2014

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1696263>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>

Kozhinowa Alla, Professor, Doctor of Philology, Institute of Polish Language Polish Academy of Sciences, Kraków, Poland.

Scopus ID: 59158273400

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59158273400>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5498-7037>

Kusse Holger, Professor, Doctor of Philology, Institute of Slavic Studies, Technical University of Dresden, Dresden, Germany.

Scopus ID: 26033027200

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=26033027200>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0471-9330>

Luczyk Malgorzata, Professor, Doctor of Philology, University of Zielona Góra, Zielona Góra, Poland.

Scopus ID: 57216740660

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216740660>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6887-0163>

Nikolaenko Sergey V., Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Vitebsk State University named after P.M. Masherov, Vitebsk, Belarus.

Scopus ID: 57208782361

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208782361>

Web of Science ResearcherID: KHW-3895-2024

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/56358803>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-6671>

Osokina Svetlana A., Professor, Doctor of Philology, Altai State University, Barnaul, Russia.

Scopus ID: 57207456758

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207456758>

Web of Science ResearcherID: AAO-6543-2020

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2007473>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9480-1364>

Sagyndykuly Beken, Professor, Doctor of Philology, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Scopus ID: 57193848072

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193848072>

Web of Science ResearcherID: JXX-8794-2024

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/53954385>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8311-2272>

Sinyachkin Vladimir P., Professor, Doctor of Philology, Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Russia.

Scopus ID: 57192938803

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192938803>

Web of Science ResearcherID: ABI-9183-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2610951>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2098-6298>

Yudin Aleksey V., Professor, Candidate of Philology, Ghent University, Ghent, Belgium.

Scopus ID: 57193903428

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193903428>

Web of Science ResearcherID: AFF-5318-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/3646361>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2399-2482>

Eminli Boyukkhanum, candidate of philological sciences, associate professor, Sumgait University, Sumgait, Azerbaijan.

Scopus ID: 58946672000

<https://www.scopus.com/feedback/author/reviewAuthorProfile.uri?authorIds=58946672000>

ORCID: <mailto:https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>

Technical secretary: G.S. Salmenova

Thematic focus of the journal «Language and Literature: Theory and Practice»:
linguistics, literary studies, methods of teaching languages at school and university,
intercultural communication.

Frequency: 4 issues per year. The language of published articles: Kazakh, Russian, English

© Pavlodar pedagogical university named
after Alkey Margulan

МАЗМҰНЫ. СОДЕРЖАНИЕ. CONTENT

1 Бөлім. Тіл білімі және әдебиеттану
Раздел 1. Языкознание и литературоведение
Section 1. Linguistics and literary studies

О.К. Андриющенко, А.Ш. Тлеулесова Жанровая специфика и мифологизм стихотворения Олжаса Сулейменова «Волчата» в транскультурном аспекте.....	13-25
Ч.М. Гахраманова, М.Б. Эмрахова Политика азербайджанского языка в XXI веке: между глобальной интеграцией и языковым суверенитетом.....	26-37
Ш.К. Жаркынбекова, Г.К. Аюпова, Б.Х. Галиева Отражение гендерных ценностных ориентаций в коммуникативных стратегиях женщин и мужчин Казахстана.....	38-49
Ж. Жылқыбайұлы, Р.С. Тұрысбек Алаш әдебиетіндегі «Отан» архетипі және ұлттық тарихи сананың трансформациясы.....	50-62
I. Laheg The politics of alienation in Leila aboulela's "The translator".....	63-72
М. Мұратқызы, А.А. Әбсадық Қазақ және түркі тектес халықтардың ғұрыптық фольклорындағы шашка қатысты өтпелі ғұрыптар.....	73-87
G. Rustemova, G. Orynkhanova Bibliometric analysis of onomastics: thematic areas and research dynamics (2005–2025).....	88-103
Н.Б. Сейсенбек, Т.К. Зайсанбаев Қазақ тіліндегі біріккен атаулардың орфографиялық нормалануы: фонетикалық және құрылымдық аспектілер.....	104-113

2 Бөлім. Тіл мен әдебиетті оқыту әдістемесі
Раздел 2. Методика преподавания языка и литературы
Section 2. Methods of teaching language and literature

S.D. Abisheva, D.A. Sabirova Scientific and practical foundations for introducing the course "The image of Kazakhstan in world literature of the XX–XXI centuries" into the educational process.....	114-127
A.Ye. Agmanova, D.B. Akynova Institutional and pedagogical challenges in implementing english-medium instruction in Kazakhstani higher education.....	128-140

3 Бөлім. Хроника. Оқиғалар. Тұлғалар
Раздел 3. Хроника. События. Персоналии
Section 3. Chronicle. Events. Personalities

Интервью с А. Жаксылыковым Полилингвальное состояние означает способность естественно жить в разных культурных мирах.....	141-147
--	---------

1 БӨЛІМ.
ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ

РАЗДЕЛ 1.
ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

SECTION 1.
LINGUISTICS AND LITERARY STUDIES

MPHTI 17.82.10

[DOI: 10.52301/2957-5567-2026-5-1-13-25](https://doi.org/10.52301/2957-5567-2026-5-1-13-25)

О.К. Андриющенко

Павлодарский педагогический университет им. Ә. Марғұлан

Павлодар, Казахстан

 <https://orcid.org/0000-0003-4269-9588>

email: andryuchshenko_olga@ppu.edu.kz

А.Ш. Тлеулесова

Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина

Астана, Казахстан

 <https://orcid.org/0000-0002-3471-6109>

email: tleulesova.ardak@mail.ru

**ЖАНРОВАЯ СПЕЦИФИКА И МИФОЛОГИЗМ СТИХОТВОРЕНИЯ
ОЛЖАСА СУЛЕЙМЕНОВА «ВОЛЧАТА» В ТРАНСКУЛЬТУРНОМ
АСПЕКТЕ**

Аннотация. В статье анализируются жанровые особенности, мифологизм и поэтическая техника в стихотворении Олжаса Омаровича Сулейменова «Волчата» в транскультурном ракурсе. Как выявлено, жанр притчи дает возможность автору поднять частный случай жестокого обращения с животными до философского осмысления взаимоотношений человека и природы, восходящего к древнетюркскому тенгрианскому пониманию необходимости гармоничного сосуществования человека с природой, выработанного тысячелетиями. Жанр притчи определяет и обобщенный характер персонажа – человека и образов волчицы и волчат, обобщенность хронотопа стихотворения. Притчевость выявляется в минимализме художественно-изобразительных средств на лексическом уровне и активном использовании их на синтаксическом уровне: анафоры, синтаксические повторы, риторические вопросы, градация. Транскультурность мировоззрения писателя, которая проявляется в усложненности концептуализации окружающей действительности, в инкорпорированности элементов русской картины мира в первичную казахскую картину мира, выражается также в симбиозе казахских и русских поэтических традиций. Это создает своеобразную поэтическую технику

Сулейменова в анализируемом стихотворении, основанном на силлабическом и силлабо-тоническом принципах. Выявленные жанровые особенности, мифологизм и своеобразие поэтической техники обусловлены в конечном счете транскультурным характером художественного мировоззрения автора.

Ключевые слова: Олжас Сулейменов; притча; мифологизм; транскультурность; поэтическая техника.

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

История статьи:

Дата поступления: 08.10.2025

Дата принятия: 13.02.2026

Введение

Литературное творчество казахского поэта Олжаса Омаровича Сулейменова принесло ему общественное признание в советское время и оказало значительное влияние на развитие советской и современной казахской литературы. Наоми Кафи (2020), изучавшая творчество русскоязычных авторов из Центральной Азии, Кавказа и Сибири, характеризует эволюцию Олжаса Сулейменова, в советскую эпоху: от певца советского движения за освобождение и деколонизацию до практически диссидента, рефлексирующего о правах человека, об экологических проблемах и последствиях империализма. Она утверждает: «His literary work and political activism have made him one of contemporary Central Asia's most influential public figures, as well as an architect of national and pan-national identity in the post-Soviet period» (Caffee, 2020, p. 94). [Его литературная деятельность и политическая активность сделали его одним из самых влиятельных общественных деятелей современной Центральной Азии, а также архитектором национальной и общенациональной идентичности в постсоветский период. – Перевод наш. О.А., А.Т.].

В годы тотального идеологического, общественного, экономического кризиса в 90-е годы и начале XXI века казахская литература находилась в поисках новых эстетических и идейных ориентиров. К.Р. Нургали подчеркивает идейно-эстетическую роль феномена Сулейменова в современном казахстанском литературном процессе: «Сегодня казахстанская поэзия тотально «втянута» в общую динамику мирового поэтического процесса в полной мере. <...> На стыке тысячелетия в Казахстане сложилась такая культурная ситуация, которая позволяет уверенно утверждать, что идет активный процесс ментального становления нации. Наблюдаемые новые векторы этико-эстетического поиска казахстанских поэтов дают основание судить о принципиальном содержательном обновлении нашей поэзии, которая изживает прежние рубрики – казахская, русскоязычная, «маргинальная» – и восходит на высокий уровень казахстанской» (Нургали, 2020, с. 14).

В казахском литературном процессе, начиная с 60-х годов XX века, существовало разделение на казахскую литературу, создаваемую авторами на казахском языке, (М.О. Ауэзов, И. Есенберлин) и на русскоязычную литературу. Внутри русскоязычной литературы можно выделить литературу, которую создавали авторы, транслирующие русскую картину мира, (И. Шухов, М. Симашко, Б. Кенжеев) и литературу, создаваемую авторами, выражающими казахскую картину

мира средствами русского языка (О. Сулейменов, Б. Канапьянов, Р. Сейсенбаев, Б. Каирбеков). Именно об этой литературе говорят как о транскультурной, или транслингвальной, поскольку в ней на русском языке транслируется инокультурная, инонациональная модель мира.

В художественном сознании Олжаса Сулейменова создана усложненная модель действительности, в фундаменте которой лежат устойчивые казахские культурные представления и паттерны, в которые инкорпорированы элементы инонациональной (русской) картины мира. Эта усложненная модель концептуализации является внутренним содержанием литературного произведения, а русский язык – формой выражения этого усложненного национального миропонимания. В транслингвальной литературе (Kellman, 2000) функционируют гибридные тексты, содержащие элементы инонациональной культуры, не имеющие смысловых эквивалентов в языке, который является формой выражения этой иной культуры. Именно поэтому гибридные тексты могут быть не всегда легко читаемы и интерпретируемы носителями языка написания текстов. А.Ж. Сарсембаева утверждает, что «в творчестве О. Сулейменова ярко проявляются традиции акынов и батыров. Часто в русскоязычном тексте можно наблюдать художественно-изобразительные средства, выходящие за пределы русской поэтики. Многие строки могут оказаться не понятными представителям другой языковой культуры» (2005, с. 68).

Развитие теории литературы и культуры в конце XX – начале XXI вв. привело к появлению теории транслингвальной, или транскультурной литературы, отражающей глобализационные сдвиги в этнических культурах, в том числе использование одного языка для передачи другой этнической модели действительности. Творчество Сулейменова находится на границе двух миров и выражает их в разных ипостасях: формальной и содержательной, тем самым создавая собственную уникальную модель действительности. Об этом явлении говорил советский критик Л. Аннинский: «Олжас Сулейменов (хоть он и пишет по-русски) – поэт подчеркнуто национальной складки, он казах во всем: от метафор, навеянных степным пейзажем, до основной мысли его высших раздумий – о том, что внесет Азия в грядущее мировое содружество» (1963, с. 77). Мурат Ауэзов увидел в творчестве Сулейменова органичный синтез национальных ценностей с общечеловеческими: «Пожалуй, главная особенность поэтического дарования О. Сулейменова – в умении «подключиться» к глубинным, русловым течениям духовной жизни своего народа, <...> гражданственность, патриотический пафос, активное отношение к миру больших событий, философское осмысление детали и факты – характерные черты его поэзии, отмеченной той степенью духовной зрелости, которая позволяет поэту увидеть в воссозданной картине мира родство идеала национальной культуры с идеалом культуры общечеловеческой» (1968, с. 3).

Ученик и соратник Сулейменова по поэтическому цеху Бахытжан Мусаханович Канапьянов также подчеркивал свойственную поэту черту рассматривать и осмыслять современный мир через историко-национальную призму. В стихотворении-посвящении «Мастеру» 1986 года Канапьянов пишет:

*Нести – строка к строке – на встречные года
Из залежей веков руды богатой сколы.
Напоминая нам былого ореолы,
Мерцают зерна на изломах – как слюда.*

*Юнцы иглою, что на диске радиолы,
Судьбы выносят ритм в большие города...
Спасибо, старший друг, за мудрость вашей школы,
Что неизвестная за нею мне гряда.
Что образ слова из глубин людской души
Встает над суетой, над пропастью во ржи,
Над озером, в ночи укутанным туманом.
Поэта увлечет и дервиш-пилигрим,
И Назарей, Византия, Третий Рим,
И безымянная балбала за курганом.*

Таким образом, цель нашего исследования – изучить жанровую специфику, мифологизм, поэтическую технику стихотворения Сулейменова «Волчата» в транскультурном аспекте. Исследовательский интерес к поэзии Сулейменова проявляли отечественные и зарубежные литературоведы: Х. Рам (2001), N. Caffee (2020), К.Р. Нургали (2020), З.К. Темиргазина, Е.Н. Дерунова (2024), А.Ж. Сарсембаева (2025), и др., тем не менее специальные работы, посвященные стихотворению «Волчата», в научной литературе отсутствуют.

Материал и методы

Материалом анализа послужил текст стихотворения Олжаса Сулейменова «Волчата», опубликованного в сборнике «Определение берега» (1976).

В качестве основного метода использовался структурно-семиотический метод, который в соответствии с трактовкой Ю.М. Лотмана нацелен на анализ художественного пространства текста. С помощью этого метода выявляется четкая связь художественного текста с его жанровой спецификой, обуславливающей, в частности, обобщенность образов персонажей – людей и животных, минимализм в образных средствах. Кроме этого, выявляется, что в основе семиотики анализируемого стихотворения лежит введение символических мифологических образов, восходящих к транскультурному художественному мировосприятию Сулейменова.

Структурный метод позволяет выявить транскультурный характер поэтической техники автора, построенной на симбиозе казахских силлабических и русских силлабо-тонических поэтических традиций, в результате которого возникает своеобразная сулейменовская поэтическая техника.

Результаты и обсуждение

Стихотворение «Волчата» Олжаса Сулейменова знаменито не только из-за своих, несомненно, высоких художественных достоинств, но и потому что оно включено в программу изучения русского языка и литературы в казахстанских школах. Это привело к появлению в интернете многочисленных видеоуроков на YouTube¹, планов-конспектов уроков, темой которых является это стихотворение².

¹ Например, видеоуроки Мадины Ажибаевой, Алуа Ильясовой и др. на YouTube.

² См.: <https://infolesson.kz/otkritiy-urok-po-literature-na-temu-olzhasa-suleymenova-volchata-614353.html>; <https://nsportal.ru/shkola/russkiy-yazyk/library/2021/01/14/olzhass-suleymenov-volchata>; https://ust.kz/word/otkrytyi_yrok_o_syleimenov_volchata_8_klass-310208.html и т.п.

Авторами видеоуроков, конспектов уроков выступают учителя казахстанских средних школ, которые делятся своим опытом преподавания этой темы с педагогическим сообществом.

Предлагаемый нами литературный анализ этого стихотворения также окажет, как мы надеемся, методическую помощь учителям при подготовке занятий по этому стихотворению. Он может быть использован и как дополнительный материал, углубляющий представления учителя русского языка и литературы об идейно-художественном своеобразии стихотворения «Волчата».

Стихотворение «Волчата» впервые было опубликовано в первом сборнике стихов Олжаса Сулейменова «Аргамаки» в 1961 году, затем оно было опубликовано в сборнике «Определение берега» (1976). В этом произведении Сулейменов поднимает проблему бессмысленного и разрушительного вмешательства человека в природу ради забавы, проблему бездумного уничтожения животного мира. Эта проблема важна и значима для поэта, поскольку в ментальности и философии казахов-кочевников закреплены нормы гармоничного сосуществования с природой, уважительного и бережного отношения к ней. Именно так предки кочевников выживали на протяжении тысячелетий и вырабатывали жизненно важные правила сосуществования с природой, которые они завещали потомкам. Идея, проводимая в произведении, трансформируется в конечном счете из экологической в экософскую проблему, в которой экологическая идея углубляется и связывается с философско-мировоззренческой концепцией казахов как наследников древнетюркского тенгрианского мировосприятия.

Стихотворение начинается как притча:

*Шел человек.
Шёл степью, долго, долго.
Куда? Зачем?
Нам это не узнать.*

Сегодня притча как жанр в чистом виде практически не встречается, но она может стать частью литературного произведения, многие авторы используют прием стилизации художественного текста под притчу. Современных писателей притча привлекает нацеленностью на первоосновы человеческого существования, она помещает человека в масштабную ситуацию этического, принципиально значимого выбора. Для притчи характерно обобщение, потому что она несет общечеловеческий смысл. Не случайно автор использует в стихотворении «Волчата» слово *человек* как обобщенное родовое название. Он не уточняет, кто этот человек, куда и зачем он идет, потому что это неважно для той глобальной этической идеи, которую автор хочет передать. Хронотоп произведения отличается неопределенностью, свойственной притче. «Своеобразие притчи в том, что в ней события не определены ни хронологически, не территориально, и не прикреплены к конкретным историческим именам действующих лиц. В притче действия и персонажи схематичны и схематичен рассказ в них», – подчеркивают нарративные особенности притчи Н.А. Сабурова и А.Г. Татаурова (2019, с. 46). В последних строках стихотворения повторяются эти фразы:

*И человек пошёл своей дорогой.
Куда?.. Зачем?..
Нам это не узнать.*

Они закрепляют притчевый характер произведения, его назидательную универсальность, типичную для жанра притчи. Эти строки также придают композиции стихотворения кольцевой характер.

Притча как жанр лишена авторской субъективности, но Сулейменов в поэтический текст местоимение *нам* (*мы*), которое придает личностный характер тексту, объединяя лирического героя с читателем с помощью местоимения 1-го лица множественного числа. Тем самым «притчевость» произведения снижается, и стихотворение переводится в плоскость авторского повествования. Лирический герой и читатель становятся наблюдателями и свидетелями трагической картины, которая открывается перед ними и которую они видят глазами человека, шедшего по степи. Поэт мастерски использует прием градации в описании:

*В густой лощине он увидел волка,
Верней, волчицу,
А, точнее, мать...*

Градация повышает экспрессивность и эмоциональность повествования, вовлекая читателя в процесс сопереживания трагическому событию: *волка – верней, волчицу – а, точнее, мать*. Вводные слова *верней, а точнее* передают постепенный характер визуального восприятия: сначала человек видит волка, потом, приглядываясь, он понимает, что это волчица, и наконец окончательно убеждается в том, что это мать с детенышами. Это означает разную степень эмоциональной вовлеченности самого персонажа и читателя: больше эмпатии вызывает, конечно же, жестоко убитая мать, у которой есть детеныши, чем убитый волк.

Исследователи отмечают, что «поэзия «Аргаматов» очень субъективна. В этом сборнике несколько стихотворений посвящены животным, что напоминает стихи С. Есенина. Но, в сулейменовских стихах проблема решается более безжалостно и сурово» (Нурахинова, Какильбаева, 2015, с. 111). Они отмечают, что «мотив жестокости встречается» в стихотворении «Волчата». И, действительно, сюжет стихотворения составляет жестокое бессмысленное убийство волчицы, но поэт по законам жанра притчи имплицитно переводит этот сюжет в общечеловеческий план и трактует его как убийство матери вообще. «Очеловечивание» волчицы и волчат связано с зооантропоморфными традициями восприятия образа волка в древнетюркской и казахской мифологии. Преступность и жестокость деяния человека подчеркивается тем, что без защиты остаются малые беспомощные дети. Именно поэтому поэт использует слова *мать, мама*, когда пишет об убитой волчице, а волчат называет *ребятами*.

Образ волка в казахской литературной традиции занимает важнейшее место, что связано со значимостью этого образа в казахской и древнетюркской мифологии и фольклоре. Волк характеризуется в них как сильный, неустранимый зверь, которого трудно приручить и покорить. Лирику Сулейменова трудно понять без обращения к историческим фактам, древнетюркской мифологии и

фольклору, поскольку творчество поэта пронизано аллюзиями, историческими, литературными и фольклорными реминисценциями. Оно погружено в историко-мифологическую реальность, связано тончайшими смысловыми, ассоциативными нитями с древнетюркским прошлым народа. Родоначальником тюркских племен, согласно мифам и легендам, является Ашина – Көк бөрі ('Небесный волк'), он имеет зооантропоморфный характер. Волк считается основным тотемным животным казахов и древних тюрков (Сарбасов, 2016, с. 183). Именно национально-культурными мотивами обусловлен выбор Сулейменовым образа волка как центрального в своем произведении. В своей экософской концепции он придает этому образу обобщенное толкование как представителя природы и животного мира вообще, который подвергается бессмысленному уничтожению человеком.

Характерной чертой этого произведения является небольшое количество художественных эпитетов, метафор и сравнений, которые обычно свойственны поэтическому стилю Олжаса Сулейменова. Как мы полагаем, на это повлиял притчевый характер изложения событий. В.И. Тюпа относит к прототипическим характеристикам притчи лаконизм и точность выражения, краткость описания и сжатость характеристик, неразработанность характеров персонажей (1999). Возможно, и тема убийства не вызывала у автора желания эстетического «украшательства». Картина убитой волчицы, вокруг которой ползают слепые волчата, изложена практически в кинематографическом документальном черно-белом стиле, со страшными конкретными деталями в кадре:

*Она лежала в зарослях полыни,
Откинув лапы и оскалив пасть.
Из горла перехваченного плыла
Толчками кровь, густая, словно грязь.
<...>
Они, толкаясь и ворча, сосали
Большую неподатливую мать.*

Редкие поэтические средства (сравнение *густая как грязь*; эпитет *неподатливую*) передают объективные характеристики явлений, но не эмоциональную субъективность автора. Вероятно, потому что авторская позиция закодирована не такими очевидными и явными средствами. Она передается композицией, документальностью описания сюжета, выбранными нарративами. Обратим внимание на то, что в тексте практически отсутствует эмоциональная лексика, кроме идиомы *жажда мести*. Не описывает поэт и эмоциональное состояние персонажа, лирического героя, волчат. Можно согласиться с Дм. Молдавским, который подчеркивает внешнюю эмоциональную сдержанность поэта при кипящих внутри сильных эмоциях: «Спокойный ужас – этот образ характерен для Сулейменова, поэта энергичного и темпераментного, не терпящего пустой рефлексии, но иногда подчеркнута сдержанного» (цит. по: Кадирхан, 2016, с. 120).

Во второй части появляется важнейшая тема мести за гибель матери как предсказание будущего для волчат и человека – убийцы:

*С глотками в них входила жажда мести.
Кому?
Любому.
Лишь бы не простить.
И будут мстить
В отдельности,
Не вместе.
А встретятся –
Друг другу будут мстить.*

И здесь мы уже можем обнаружить сугубо авторскую позицию, которая выражена в ярком метафорическом образе «глотающая кровь убитой матери, дети выпитывают жажду мести». В концовке стихотворения опять возникает нарратив притчи, который завершается назидательной сентенцией:

*И человек пошёл своей дорогой.
Куда?.. Зачем?..
Нам это не узнать.
Он был волчатник,
Но волчат не тронул,
Ребят уже не защищала мать...*

Обобщенный образ человека конкретизируется: он оказывается волчатником, т.е. его профессия – это отлов волков и охота на них. Но он не трогает слепых беззащитных волчат, по всей видимости, им руководят чувства жалости и неприятия жестокого бессмысленного убийства, совершенного другими людьми. Таким образом, отрицание грубого, непродуманного вмешательства человека в природу воплощается поэтом в конкретной ситуации убийства человеком волчицы-матери, в результате которого, скорее всего, погибли и беспомощные, лишенные материнской защиты и заботы новорожденные волчата. Через эмоционально напряженное, трагическое повествование автор пытается донести до человечества идею бережного отношения к природе, сохранения ее животного и растительного разнообразия, которое обеспечивает баланс экологической системы. Он рассматривает экологическую проблему в контексте человеческой философии бытия, сопрягая с онтологией и придавая экологической проблеме экософский характер. Тем самым поэт на несколько десятков лет опережает современные экологические идеи и общественные движения во всем мире, выступающие за сохранение природы.

Если стихотворение не изобилует образными поэтическими средствами лексического уровня, то синтаксические художественные приемы использованы автором в полной мере. И прежде всего, это короткие повторяющиеся вопросы, состоящие из одного слова – наречия или местоимения: *Куда? Зачем? Кем? Кому?* Вопросы играют важную композиционную роль, они повторяются через каждые восемь строк, организуя поэтический текст в четыре отдельных смысловых блока. В первом, втором и четвертом блоках после вопросов следует похожий рефрен *Нам это не узнать* или *Слепым волчатам это не узнать*. В них автор подчеркивает,

что точных ответов на вопросы не будет. Без ответов остаются и вопросы о тех, кто совершил убийство: *Кем? Кем? Волком? Охотничьими псами?* Но, может быть, конкретные ответы и не нужны, потому что и так понятно, что волчица убита человеком, безжалостным и жестоким.

Вопросы придают поэтическому тексту диалогичность, вовлекая читателя в интерпретацию и постижение авторской идеи.

Транслингвальность Сулейменова нашла отражение не только в идейно-мировоззренческой и содержательной стороне его поэзии, но и в создании особой поэтической техники. Так, К.С. Бузаубагарова полагает, что и формальная сторона поэзии Сулейменова маргинальна: «... поэт не мог использовать ритмы казахского стиха, хотя бы в силу принципиального различия казахской и русской системы стихосложения. <...> О. Сулейменов, конечно, употребляет некоторые формы казахского стиха, но настолько приспособивая их к русской системе стихосложения, что эти формы <...> обнаруживают лишь отдаленное сходство с казахским стихом» (1984).

Поэт использует симбиоз силлабического и силлабо-тонического стихосложения. Первый вид стихосложения – силлабический – типичен для казахской поэзии, в которой поэтический ритм организуется слогами, их количеством в строке, безотносительно к ударению. Для русской поэзии с пушкинских времен свойствен силлабо-тонический принцип, в котором учитывается, в первую очередь, ударение, а затем количество слогов в стопе. Соединив в своей технике традиционное казахское силлабическое стихосложение и русское силлабо-тоническое стихосложение, поэт создает особую технику стиха, одновременно и уникальную, и построенную на традициях. Сочетание обоих принципов стихосложения в поэзии Сулейменова удивительным образом создает уникальный ритмический рисунок, прерывистый характер интонации, передающий эмоциональную напряженность и идейно-художественное своеобразие поэтического видения. Это поэтическое достижение справедливо отмечают исследователи: «Под влиянием своих русских друзей – поэтов – шестидесятников Олжас Сулейменов первым из поэтов-казахов создает на русском языке особый вид поэзии, стихи, в основе которых лежит ритм, особый, четкий, часто меняющийся на протяжении всего сюжета, что придает стихам необычную интонационную тональность» (Нурахинова, Какильбаева, 2015, с. 111–112). И этот ритм, и интонационный рисунок является наследием казахской устно-поэтической традиции, построенной на силлабическом принципе, при котором создается не ударением в стопах, не рифмой, а количеством слогов в строке.

Поэтическая техника в этом произведении отличается элегантною «небрежностью». Схема рифмовки перекрестная АБАБ, но не везде; рифмованные строки могут перемежаться с нерифмованными. Рифмы чаще всего неточные: *человек – зачем, полыни – плыла, псами – сосали, укроп – кровь* и т.п. Размер стиха также выдерживается не везде. Большая часть поэтического текста написана верлибром, т.е. не имеет размера и рифмы. В нескольких строках определяется ямб с разным количеством стоп – от пятистопного до двухстопного:

*В гус-то'й/ ло-ци'/не он'/ у-ви'/дел вол'/ка,
Вер-ней',/ вол-чи'/цу ...*

Сочетание силлабического и силлабо-тонического принципов стихосложения в этом стихотворении передает эмоционально-напряженный характер интонации, в которой отражается авторское видение трагического события.

Заклучение

Транскультурная поэтика стихотворения Олжаса Сулейменова «Волчата» проявляется в выборе жанра притчи, которая позволяет вывести частный случай человеческой жестокости по отношению к животным на общечеловеческий уровень и сформировать философский посыл произведения о необходимости гармоничного сосуществования человека и природы, который был свойствен древним кочевым народам. Тенгрианское мировоззрение древних тюрков основывалось на этом экософском тезисе.

Жестокость современного человека по отношению к природе, животному миру, по убеждению поэта, бессмысленна и противоречит основам мироздания. Выбор жертвы бессмысленной человеческой жестокости – волка, волчицы – также обусловлен транскультурностью и мифологизмом художественного миропонимания Сулейменова, в котором волк – прародитель древних тюрков – должен почитаться и которому нужно поклоняться. Нарушение сакральности древнего зооморфного тотема – нравственное преступление человека. Произведение наводит читателя на размышления о нравственности, морали современного общества, нарушающего закон равноправного и гармоничного сосуществования с природой.

Список использованной литературы

- Аннинский Л. В кольце страстей (о творчестве О. Сулейменова) // Простор. 1963. № 10. С. 75–79.
- Ауэзов М.М. «Предки, в бою поддержите меня...». О национальном своеобразии поэзии О. Сулейменова // Дружба народов. 1968. № 7. С. 12–18.
- Бузаубагарова К.С. Стих Олжаса Сулейменова: дисс. канд. филол. наук. Алма-Ата, 1984. 171 с.
- Дерунова Е., Темиргазина З. Семиотическое прочтение стихотворения Олжаса Сулейменова «Хромой кулан» // Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі / Язык и литература: теория и практика. 2024. Т. 3, №2. С. 39–55. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2024-3-2-39-55>
- Кадирхан А.К. Тематический анализ стихотворения О. Сулейменова «Казахстан» // Пятый этаж. 2016. №2. С. 121–124.
- Нураыхынова А.С., Какильбаева Э.Т. Ранняя поэзия Олжаса Сулейменова в контексте лирики шестидесятников // VII Багизбаевские чтения «Прикладные аспекты современной филологии в контексте интегрированных образовательных программ». Мат-лы международной научно-практ. конф. Алматы, КазНУ им. Аль-Фараби, 2015. С. 108–113.
- Нурғали К.Р. Значение поэтической культуры Олжаса Сулейменова и ее преломление в жанровых исканиях современных казахстанских поэтов // Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова. 2020. № 1. С. 214–217.
- Сабурова Н.А., Татаурова А.Г. Жанровые особенности современной притчи и их сохранение при переводе // Academy. 2019. №6 (45). С. 46–48.

- Сарсембаева А.Ж. Когнитивный аспект анафоры в поэтическом дискурсе О. Сулейменова // Вестник КазНУ. Серия филологическая. 2005. № 1(83).
- Сарбасов Б.С. Қазақ фольклорындағы бөрі бейнесі // ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы. 2016. №2 (160). Б. 182–186.
- Сулейменов О.О. Определение берега. Алматы: Жазушы, 1976. 456 с.
- Тюпа В.И. Грани и границы притчи // Традиция и литературный процесс. Новосибирск: СОАН, 1999. С. 381–386.
- Caffee, N. (2020). Between First, Second, and Third Worlds: Olzhas Suleimenov and Soviet Postcolonialism, 1961–1973. *Russian Literature*, 111–112, 91–118. <https://doi.org/10.1016/j.ruslit.2020.03.004>
- Kellman, S.G. (2000). *The Translingual Imagination*. University of Nebraska Press. 134 p.
- Ram, Harsha. (2001). Imagining Eurasia: The Poetics and Ideology of Olzhas Suleimenov's AZiIA. *Slavic Review*, 60(2), 289–311.

References

- Anninskiy, L. (1963). V kol'tse strastey (o tvorchestve O. Suleimenova) [In the Ring of Passions (on the works of O. Suleimenov)]. *Prostor*, 10, 75–79. (in Russ.)
- Auevov, M.M. (1968). “Predki, v boyu podderzhite menya...” O natsional'nom svoeobrazii poezii O. Suleimenova [“Ancestors, support me in battle...” On the National Peculiarity of O. Suleimenov's Poetry]. *Druzhba narodov*, 7, 12–18 (in Russ.)
- Buzaubagarova, K.S. (1984). *Stikh Olzhasa Suleimenova* [Poems by Olzhas Suleimenov]: diss. kand. filol. nauk. Alma-Ata. (in Russ.)
- Caffee, N. (2020). Between First, Second, and Third Worlds: Olzhas Suleimenov and Soviet Postcolonialism, 1961–1973. *Russian Literature*, 111–112, 91–118. (in Russ.). <https://doi.org/10.1016/j.ruslit.2020.03.004>
- Derunova, E. & Temirgazina, Z. (2024). Semioticheskoe prochtenie stihotvoreniya Olzhasa Suleimenova “Hromoy kulan” [Semiotic reading of Olzhas Suleimenov's poem “Khromoy kulan”]. *Til zhane adebiet: teoriyasy men tazhiribesi / Yazyk i literatura: teoriya i praktika*, 3, 2, 39–55. (in Russ.). <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2024-3-2-39-55>
- Kadir Khan, A.K. (2016). Tematicheskii analiz stihotvoreniya O. Suleimenova “Kazakhstan” [Thematic Analysis of O. Suleimenov's Poem “Kazakhstan”]. *Pyatyy etazh*, 2, 121–124 (in Russ.).
- Kellman, S.G. (2000). *The Translingual Imagination*. University of Nebraska Press.
- Nurahynova, A.S. & Kakilbaeva, E.T. (2015). Rannya poeziya Olzhasa Suleimenova v kontekste liriki shestidesyatnikov [Early Poetry of Olzhas Suleimenov in the Context of the Lyrics of the Sixties]. In: *VII Bagizbaevskie chteniya “Prikladnye aspekty sovremennoy filologii v kontekste integrirovannykh obrazovatel'nykh program”*. *Mat-ly mezhdunarodnoy nauchno-prakt. konf.* Almaty, KazNU im. Al-Farabi, 108–113. (in Russ.).
- Nurgali, K.R. (2020). Znachenie poeticheskoy kul'tury Olzhasa Suleimenova i ee prelomlenie v zhanrovyykh iskaniyakh sovremennykh kazakhstanskikh poetov [The Significance of Olzhas Suleimenov's Poetic Culture and Its Refraction in the Genre Searches of Contemporary Kazakhstani Poets]. *Vestnik Taganrogskogo instituta imeni A.P. Chekhova*, 1, 214–217. (in Russ.).

- Ram, Harsha (2001). Imagining Eurasia: The Poetics and Ideology of Olzhas Suleimenov's AZiIA. *Slavic Review*, 60(2), 289–311.
- Saburova, N.A. & Tataurova, A.G. (2019). Zhanrovye osobennosti sovremennoy pritchi i ikh sokhraneniye pri perevode [Genre Features of Contemporary Literature and Their Preservation in Translation]. *Academy*, 6(45), 46–48. (in Russ.).
- Sarbasov, B.S. (2016). Қазақ fol'kloryndary bəri bejnisi [The story of the wolf in Kazakh folklore]. *ҚазҰУ habarshysy. Filologiya seriyasy*, 2(160), 182–186. (in Kaz.).
- Sarsembaeva, A.Zh. (2005). Kognitivnyy aspekt anafory v poeticheskom diskurse O. Suleimenova [Cognitive aspekt of anafory in poetic discourse O. Suleimenova]. *Vestnik KazNU. Seriya filologicheskaya*, 1(83). (in Russ.).
- Suleimenov, O.O. (1976). *Opredeleniye berega* [Defining the Shore]. Almaty: Zhazushy. (in Russ.).
- Tyupa, V.I. (1999). Grani i granitsy pritchi [Boundaries and Limits of Parable]. In: *Traditsiya i literaturnyy protsess*. Novosibirsk: SOAN, 381–386. (in Russ.).

О.К. Андрющенко

*Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
Павлодар, Қазақстан*

А.Ш. Тілеулесова

*С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті
Астана, Қазақстан*

ОЛЖАС СҮЛЕЙМЕНОВТІҢ «БӨЛТІРІКТЕР» ӨЛЕҢІНІҢ ЖАНРЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МИФОЛОГИЯСЫ: ТРАНСМӘДЕНИ КӨЗҚАРАС

Аңдатпа. Мақалада Олжас Омарұлы Сүлейменовтің «Бөлтіріктер» атты өлеңіндегі жанрлық ерекшеліктер, мифологиялық бейнелер мен поэтикалық тәсілдер трансмәдени тұрғыда талданады. Зерттеу нәтижесінде, аңыз түріндегі жанр авторға жануарларға жасалған қатыгез қарым-қатынастың жеке мысалын адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасты философиялық тұрғыда пайымдауға мүмкіндік беретіні анықталды. Бұл пайым ежелгі түркілік тәңіршілдік дүниетаныммен тығыз байланысты болып, адам мен табиғаттың үйлесімді қатар өмір сүру қажеттігін мыңдаған жылдар бойы қалыптастырған ұстанымға негізделеді. Аңыз жанры кейіпкер – адам бейнесінің, сондай-ақ қаншық қасқыр мен бөлтіріктер бейнесінің жинақталған сипатын және өлеңдегі кеңістік пен уақыттың қамтылған табиғатын айқындайды. Аңызға тән ерекшеліктер өлеңнің лексикалық деңгейінде бейнелеу құралдарының минимализмімен, ал синтаксистік деңгейде олардың белсенді қолданылуымен көрініс табады: анафора, синтаксистік қайталаулар, риторикалық сұрақтар мен градация тәсілдері арқылы. Жазушы дүниетанымының трансмәдени сипаты қоршаған болмысты күрделі түрде концептуализациялауынан, орыс дүниетанымының элементтерін бастапқы қазақ дүниетанымына енгізуінен көрінеді. Бұл ерекшелік қазақ және орыс поэтикалық дәстүрлерінің үйлесімді симбиозынан да айқын байқалады. Осы талданып отырған өлеңде буындық және буын-екпіндік өлшемдерге негізделген Сүлейменовтің поэтикалық тәсілін қалыптастырады. Айқындалған жанрлық ерекшеліктер, мифологизм және поэтикалық техниканың даралығы автордың көркемдік дүниетанымының трансмәдени болмысымен шарттас.

Түйінді сөздер: Олжас Сүлейменов; аңыз; мифологизм; трансмәдениет; поэтикалық техника.

О.К. Andryuchshenko

*Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan
Pavlodar, Kazakhstan*

A.Sh. Tleulesova

*Kazakh Agrotechnical University named after S. Seifullin
Astana, Kazakhstan*

GENRE SPECIFICITY AND MYTHOLOGISM OF OLZHAS SULEIMENOV'S POEM "WOLF CUBS" IN A TRANSCULTURAL CONTEXT

Abstract. The article analyzes the genre characteristics, mythologism, and poetic technique in the poem "Wolf Cubs" by Olzhas Omarovich Suleimenov from a transcultural perspective. As revealed, the genre of the parable enables the author to elevate a specific instance of animal cruelty to a philosophical reflection on the relationship between humans and nature. This reflection draws upon the ancient Turkic Tengrist understanding of the necessity for harmonious coexistence between humans and the natural world, a worldview shaped over millennia. The parable genre also determines the generalized nature of the characters – the human figure, the she-wolf, and the wolf cubs – as well as the generalized chronotope of the poem. The parabolic quality is revealed through the minimal use of figurative language at the lexical level and the active use of expressive means at the syntactic level, including anaphora, syntactic repetition, rhetorical questions, and gradation. The transcultural nature of the writer's worldview, manifested in the complexity of his conceptualization of reality and the incorporation of elements of the Russian worldview into the primary Kazakh worldview, is also reflected in the symbiosis of Kazakh and Russian poetic traditions. This creates a distinctive poetic technique in Suleimenov's poem, based on both syllabic and syllabo-tonic principles. The identified genre characteristics, mythologism, and uniqueness of the poetic technique are ultimately determined by the transcultural nature of the author's artistic worldview.

Keywords: Olzhas Suleimenov; parable; mythologism; transculturality; poetic technique.

Вклад авторов

Андрющенко О.К. – концептуализация, формальный анализ, методология, написание.

Тлеулесова А.Ш. – методология, написание – обзор и редактирование.

Гахраманова Чинара Мамед

*Азербайджанский государственный экономический университет
Баку, Азербайджан*

 <https://orcid.org/0000-0002-5928-9019>

email: chinara83@gmail.com

Эмрахова Метанет Бакир

*Азербайджанский государственный экономический университет
Баку, Азербайджан*

 <https://orcid.org/0000-0002-3666-0399>

email: amrahova.metanet.76@gmail.com

**ПОЛИТИКА АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА В XXI ВЕКЕ:
МЕЖДУ ГЛОБАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИЕЙ И ЯЗЫКОВЫМ
СУВЕРЕНИТЕТОМ**

Аннотация. В статье рассматриваются ключевые направления развития государственной языковой политики Азербайджана в условиях усиливающихся процессов глобализации, цифровизации и транснациональной коммуникации. В XXI веке язык перестает быть исключительно средством повседневного общения и все более приобретает статус стратегического ресурса, связанного с национальной идентичностью, культурной безопасностью и геополитическим позиционированием государства. В этом контексте азербайджанский язык анализируется как важнейший символ государственности и фактор консолидации общества. В работе подчеркивается, что глобальная интеграция, с одной стороны, создает широкие возможности для международного научного, экономического и культурного сотрудничества, однако, с другой стороны, усиливает давление доминирующих мировых языков, прежде всего английского и русского, на национальные языки. Это порождает риски функционального вытеснения азербайджанского языка из ключевых сфер – высшего образования, науки, цифровых платформ и деловой коммуникации. В статье показывается, что языковая политика современного Азербайджана направлена на выстраивание баланса между открытостью к миру и сохранением языкового суверенитета. Особое внимание уделяется роли государства в регулировании языкового пространства, в частности через законодательство, образовательную политику, медиасферу и цифровую инфраструктуру. Отмечается, что развитие азербайджанского языка в XXI веке требует не только его нормативной защиты, но и активной адаптации к новым коммуникативным средам – интернету, искусственному интеллекту, мультимодальным формам коммуникации. Язык должен быть не только охраняем, но и функционально конкурентоспособен. В заключение делается вывод о том, что устойчивость азербайджанского языка в условиях глобализации возможна лишь при интеграции языковой политики с культурной, образовательной и технологической стратегией государства. Сохранение

языкового суверенитета рассматривается не как изоляция, а как осознанное участие в глобальном диалоге на основе собственной культурно-языковой идентичности.

Ключевые слова: языковая политика; языковой суверенитет; глобализация; азербайджанский язык; языковое планирование; цифровая гегемония

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов

История статьи:

Дата поступления: 29.01.2026

Дата принятия: 13.03.2026

Введение

XXI век является парадоксальным периодом для мировых языков: с одной стороны, глобальная коммуникация расширяется, с другой – национальные языки оказываются под беспрецедентным давлением. Превращение английского языка в язык глобальной научной, технологической и экономической гегемонии вытесняет многие национальные языки на периферию (Phillipson, 2010, p. 75–79). В этом контексте азербайджанский язык является не только носителем культурного наследия, но и выполняет особую функцию как символ государственности и суверенитета. Закреплённый в Конституции Азербайджанской Республики в качестве государственного языка, азербайджанский язык на практике сталкивается с серьёзной функциональной конкуренцией в условиях глобализирующегося информационного пространства. Эта ситуация актуализирует языковую политику не только в её правовом, но также в идеологическом, технологическом и культурном измерениях.

Языковая политика – это не просто совокупность официальных решений, а стратегический механизм, определяющий, на каком языке общество будет мыслить, на каком языке будет создавать науку и на каком языке будет формировать своё будущее (Spolsky, 2004).

Понятие языкового суверенитета выражает способность государства контролировать собственное языковое пространство. Оно определяется не только юридическим статусом языка, но и тем, в какой степени он функционирует как язык науки, образования, технологий и международного представления. Если язык используется лишь в бытовой сфере, но вытесняется из научного и технологического дискурса, то, даже формально существуя, он оказывается в функционально зависимом положении.

Материалы и методы

В этом исследовании для комплексного анализа проблем, с которыми сталкивается азербайджанская языковая политика в XXI веке в условиях глобализации и цифровизации, а также вопросов языкового суверенитета, применён **смешанный качественный методологический подход**. В исследовании используются следующие основные методы:

1. **Метод теоретико-концептуального анализа.** С помощью этого метода ключевые понятия, такие как «языковая политика», «языковой суверенитет», «лингвистический империализм», «глобализация» и «языковая

экология», анализировались в контексте современных лингвистических и социолингвистических теорий. Подходы ведущих международных исследователей (Spolsky, Phillipson, Fishman и др.) изучались сравнительно и применялись к контексту азербайджанского языка. Этот метод формирует теоретическую базу статьи.

2. Сравнительный и критический анализ языковой политики. Языковая политика Азербайджанской Республики исследовалась в сравнении с другими моделями национальных языков в условиях глобализации. В этом случае понятие государственного языка рассматривалось не только как юридический статус, но и как механизм социальной и институциональной власти. Метод служит выявлению идеологического, политического и культурного содержания языковой политики.

3. Анализ дискурса официальных документов. В исследовании Конституция Азербайджанской Республики, Закон «О государственном языке», указы Президента и государственные программы анализировались как тексты. С помощью институционального дискурс-анализа определялось, как представлен азербайджанский язык и в какой семантической и идеологической рамке он легитимизирован.

4. Социолингвистический (доменный) анализ. Использование азербайджанского языка в сферах образования, науки, медиа и общественной коммуникации анализировалось с функциональной точки зрения. Метод позволил определить, в каких сферах язык доминирует, а в каких — находится в подчинённом положении. Особое внимание уделялось распределению языка в высшем образовании и научных публикациях.

5. Анализ цифрового дискурса и технологической среды. Уровень представления азербайджанского языка в интернете, социальных сетях, на платформах искусственного интеллекта и в системах автоматического перевода анализировался в контексте цифровой языковой среды. На этом этапе проводились наблюдения за нормативностью, функциональностью и престижем языка. Метод позволяет выявить риски маргинализации языка в технологической среде.

6. Критический анализ языковой политики и метод построения нормативной модели. На заключительном этапе исследования ограничения существующей языковой политики критически оценивались, и предлагалась альтернативная стратегическая модель, направленная на функциональное укрепление азербайджанского языка. Этот метод обеспечивает практическую и научную новизну статьи.

Результаты и обсуждение

Языковая политика в Азербайджанской Республике регулируется следующими основными юридическими документами:

- Конституция Азербайджанской Республики;¹
- Закон «О государственном языке»;²
- Указы Президента и государственные программы.³

¹ <https://president.az/ru/pages/view/azerbaijan/constitution>

² https://prg.kz/document/?doc_id=30611180

³ <https://president.az/ru/documents/category/decrees>

Этими документами нормативно закрепляется использование азербайджанского языка в государственных учреждениях, системе образования, СМИ, рекламе и общественном пространстве. Однако проблема заключается в том, что существует значительное расхождение между юридическим признанием языка и реальной языковой практикой. Особенно это заметно в сфере высшего образования, научных публикаций и технологий, где доминируют русский и английский языки.

Глобализация и языковая асимметрия. Глобализация не является симметричной для языков. Английский язык приобрёл статус «глобального языка науки и знаний» (Crystal, 2003). Это приводит к тому, что языки среднего масштаба, такие как азербайджанский, остаются вне международного научного оборота, становятся зависимыми от терминологии и основаны на переводном производстве знаний. Этот процесс является новой формой языкового колониализма. Здесь уже не речь идёт о военной или политической оккупации, а главную роль играет дискурс и гегемония знаний.

Из-за своего широкого, многостороннего и противоречивого характера глобализация создаёт угрозу утраты языка, культуры, обычаев и традиций у народов мира. Современные средства информационно-коммуникационных технологий, особенно Интернет, активно вмешиваются во взаимоотношения субъектов глобализации. Глобализация также способствует сближению народов и усвоению ими образа жизни друг друга. В этих условиях вопросы развития национальной культуры и сохранения её специфики становятся особенно актуальными.

Глобальные коммуникационные системы в ряде стран мира проявляют себя как трансляторы языковой экспансии. Поэтому для минимизации негативного воздействия глобальных тенденций на язык необходимы концептуальные комплексные меры. По прогнозам учёных, с помощью глобальных коммуникационных систем происходит «загрязнение» национальных языков и взаимное влияние, что приводит к формированию в культуре грубых манер, форм общения, невежества, плохих привычек и заимствованных модных элементов. За каждым живым языком стоит культура, отражающая его выразительное богатство.

В современном мире перед нами стоит огромная проблема, имеющая одновременно общелингвистическое, общесоциальное и философское значение. В последние десятилетия под влиянием глобальных коммуникационных систем многие азербайджанские слова в массовой информации, разговорной речи, государственных документах и т. д. были заменены иностранными словами. В документе ЮНЕСКО «Рекомендации по развитию многоязычия, использованию языков и общему доступу к киберпространству» говорится, что странам-членам необходимо активно вырабатывать национальную политику, поддерживая обучение языкам, особенно родным, в киберпространстве, чтобы крайне важная задача — не допустить вытеснение языка из киберпространства — была эффективно решена (Kazimov, 2009).

Азербайджанский язык в образовании и научном дискурсе. Ослабление азербайджанского языка в сфере высшего образования и научной среды является самой опасной стадией языковой политики. Если язык перестаёт быть языком диссертаций, научных журналов и академической терминологии, он оказывается отстранённым от интеллектуального развития. В то же время для выживания языка недостаточно только его разговорного использования; его существование требует, чтобы он был также языком научного мышления (Fishman, 1991).

Современный язык и технологические вызовы. Одной из ключевых особенностей современного мира является скорость. Технологии, искусственный интеллект, социальные сети и глобальная коммуникация ежедневно, а порой и ежечасно порождают новые понятия, термины и слова. Однако следует признать, что у нас отсутствует институциональный и оперативный механизм, способный реагировать на эти изменения с языковой точки зрения.

Сегодня официальное закрепление новых слов в азербайджанском языке занимает годы. Сначала термин неофициально попадает в разговорную речь, затем долгое время используется в спорной форме, и только спустя годы может попасть в словарь. До того, как станет ясно, как слово пишется, произносится и будет принято обществом, возникает значительная путаница. Между тем современная языковая политика должна быть проактивной, а не реактивной. Идеальная практика такова: как только новое слово появляется в разговорной речи, медиа или научном дискурсе, должно быть принято ясное официальное решение – либо предложен азербайджанский эквивалент, либо выбран подходящий вариант из родственных тюркских языков, либо создано новое слово, либо термин принимается как есть с фиксированными правилами написания и произношения.

Для этого необходимо официальное создание Оперативного языкового центра при поддержке государства. Центр должен состоять из ведущих лингвистов, писателей, литературоведов и терминологов страны, регулярно проводить еженедельные или ежемесячные заседания, обсуждать новые слова и оперативно публиковать принятые решения.

Основные функции такого центра могут включать:

- поиск азербайджанских эквивалентов заимствованных слов;
- использование опыта родственных тюркских языков при необходимости;
- создание новых слов средствами внутренней системы языка;
- или, если термин принимается как есть, официальное утверждение правил написания и произношения.

Главное, чтобы решения публиковались единым и авторитетным источником. Это предотвратит сомнения у медиа, преподавателей и граждан, а также исключит фрагментарность и избыточное разнообразие вариантов в языковой среде.

Примеры международной практики:

- Франция: независимо от языка обучения всех учеников, французский язык преподаётся в одинаковом объёме и по одинаковой программе. Французский язык защищается не только как государственный, но и как ценность республики.

- Финляндия: в школах с обучением на финском и шведском языках государственные языки преподаются равным объёмом и на высоком академическом уровне.

- Израиль: даже в школах, где язык обучения не иврит, иврит сохраняется как основной и объёмный учебный предмет, поскольку язык является основой национального единства.

- Турция: независимо от языка обучения, все программы утверждены Министерством образования и должны преподаваться на турецком языке, а не только на «тюркском языке».

В этих странах языковой вопрос регулируется национальным консенсусом, а не свободой выбора. В Азербайджане наследие советской практики русских

отделений сохраняется, а сегодня эту пустоту быстро заполняют английские отделения. Проблема не в изучении английского языка, а в попытке создать многоязычие за счёт ослабления азербайджанского языка, что в долгосрочной перспективе наносит серьёзный удар по национальному языковому сознанию.

Время половинчатых решений в языковой политике прошло. Как говорит Президент Азербайджана Алиев, необходимо действовать без промедления:

1. Во всех отделениях в названии предмета должно быть указано только «Азербайджанский язык», а выражения «язык обучения» или «государственный язык» заменяются на «государственный язык»;

2. Независимо от языка обучения, азербайджанский язык должен преподаваться во всех школах с одинаковым количеством часов;

3. С первого класса должна применяться единая программа и учебник азербайджанского языка;

4. Права на обучение на родных языках других народов должны сохраняться, но не за счёт ослабления государственного языка.

Цифровая среда и технологические угрозы. Искусственный интеллект, автоматический перевод, поисковые системы и платформы социальных медиа в основном построены на больших языках. Азербайджанский язык на этих платформах представлен либо слабо, либо в нерегламентированных формах. Это приводит к нарушению языковой нормативности, смешению кодов у молодого поколения и снижению престижности языка.

На государственном уровне необходимо принять правовые и стратегические меры для защиты и развития азербайджанского языка в цифровой среде. Следует обеспечить полное функционирование официальных документов, цифровых платформ государственных учреждений и общественных сервисов на азербайджанском языке. Кроме того, должны быть созданы стимулирующие механизмы для вовлечения частного сектора в этот процесс (Səfərov, 2015). В заключение, для развития азербайджанского языка в цифровой среде необходим комплексный подход. Адаптация языка к технологиям, интеграция с искусственным интеллектом, увеличение цифрового контента и укрепление законодательной базы могут стать важными шагами в этом направлении. Реализация масштабных проектов при сотрудничестве государства, академических учреждений и частного сектора будет способствовать достойному представлению азербайджанского языка в глобальном цифровом пространстве (İsmayılova, 2017).

Развитие и сохранение азербайджанского языка в цифровой среде считается одной из приоритетных задач современности. Быстрое развитие технологий создаёт новые возможности для укрепления позиций языка в глобальной цифровой среде, но одновременно порождает определённые трудности. Среди них следует особо отметить ограниченную интеграцию азербайджанского языка в технологии искусственного интеллекта, автоматической обработки текста, распознавания и синтеза речи (Hüseynov, 2018). Для эффективного использования азербайджанского языка в цифровой среде и его адаптации к современным технологиям требуется комплексный подход. Во-первых, необходимо развивать электронные словари, текстовые корпуса и системы автоматического перевода на азербайджанский язык. Во-вторых, следует реализовывать новые национальные проекты для более точной и корректной обработки языка в технологиях искусственного

интеллекта. В-третьих, необходимо предпринимать меры по увеличению контента на азербайджанском языке в интернете и социальных сетях, а также его популяризации (Əliyev, 2020). Хотя азербайджанский язык используется в интернете и на других цифровых платформах, его полная адаптация к цифровым технологиям сопровождается определёнными трудностями. Среди них особо выделяются отсутствие масштабных электронных корпусов для обработки языка, недостаточное развитие высококачественных систем автоматического перевода, а также существующие ограничения в технологиях распознавания и синтеза речи. Нехватка научного и технического контента на азербайджанском языке в интернет-пространстве также является фактором, препятствующим цифровому развитию языка. Наряду с этим существует потребность в обновлениях законодательства и языковой политики, адаптированных к требованиям цифровой среды (Quliyev, 2016). Совершенствование нормативной базы на законодательном уровне для защиты языка, финансирование проектов, поддерживающих интеграцию с цифровыми технологиями, и стимулирование участия частного сектора являются важными элементами этого процесса. Одновременно повышение цифровой грамотности в системе образования, развитие электронных учебных ресурсов и открытых языковых технологий позволит будущим поколениям более активно использовать родной язык в цифровой среде (Sadıqov, 2018). Новая модель языковой политики: не защита, а усиление. Современная языковая политика должна строиться не на «сохранении языка», а на его укреплении. Азербайджанский язык должен стать академическим языком, языком технологий и языком международного представления.

Для этого необходимо создавать высокоиндексируемые научные журналы на азербайджанском языке, языковые корпуса для искусственного интеллекта, терминологические банки и международные образовательные программы.

Уровень культурного развития нации и народа измеряется отношением к их языку. Сегодня все государственные механизмы активно работают на защиту азербайджанского языка. Государственная забота о языке является не просто культурным вопросом, а стратегическим фундаментом национальной идеологии и моральным обеспечением независимости. Однако ожидать того же отношения со стороны общества и носителей языка удаётся не всегда. Ослабление языка связывают с утратой национальной идентичности, а впоследствии – с угрозой государственности. Такая аргументация, с академической точки зрения, содержит элементы социолингвистического детерминизма и поднимает язык до уровня стратегического фактора безопасности.

Этот подход является классическим примером дискурса угроз в современной языковой политике. Он подчёркивает, что устойчивость речи носителей языка имеет решающее значение: молодое поколение, растущее за рубежом в условиях двуязычия, может забывать свой язык, что представляет угрозу для будущего народа. «В мире живут 50 миллионов азербайджанцев, но мы – хранители исконного литературного языка, и я очень хочу, чтобы азербайджанцы, живущие за рубежом, также идеально знали азербайджанский язык. Не на бытовом уровне, а в совершенстве. В этом есть большая необходимость».

Таким образом, работоспособность азербайджанского языка выходит за пределы территории Азербайджанской Республики, а его сохранение и укрепление становится стратегическим направлением для увеличения коммуникации среди

носителей языка за границей. Важно, чтобы все азербайджанцы говорили на языке одинаково.

Одним из ключевых аспектов является понимание языка не только как индивидуального усилия, но и как национальной ценности, которую необходимо защищать через институциональные механизмы. Идея создания онлайн-школ для азербайджанцев, живущих за рубежом, демонстрирует стратегический подход к сохранению языка в транснациональном пространстве и отражает ответственность языковой политики за пределами национальных границ.

Заключение

Будущее азербайджанского языка обеспечивается не закрытой защитой, а включением языка в глобальную систему. Языковой суверенитет – это не только юридический статус, но и функциональная сила. В XXI веке азербайджанский язык должен быть фундаментом не только национальной идентичности, но и интеллектуальной независимости.

Проведённое исследование показывает, что языковая политика Азербайджана в XXI веке выходит за рамки национально-культурного вопроса и рассматривается как стратегическая проблема государственности и интеллектуальной безопасности. В условиях ускоренной глобализации, цифровизации и развития экономики знаний язык становится не просто средством коммуникации, но и основным инструментом производства знаний, технологического участия и международного влияния. В этом контексте формальный статус азербайджанского языка как государственного не обеспечивает автоматически его реальную функциональную мощь.

Исследование подтверждает, что основная слабость азербайджанского языка носит функциональный, а не юридический характер. Язык защищён в государственных документах, но в сфере высшего образования, научных публикаций, технологических платформ и международной академической коммуникации его позиции слабы. Это создаёт угрозу постепенного сужения языка до бытового и культурно-национального символа, что в долгосрочной перспективе может ослабить национальный интеллектуальный суверенитет.

Исследование показывает, что наибольший риск языковой политики заключается в противоречии между «символическим суверенитетом» и «реальной функциональной силой». Азербайджанский язык юридически суверенен, но в научной и технологической сферах находится в структуральной зависимости. Это снижает его конкурентоспособность на международной арене и делает национальное производство знаний зависимым от иностранных языков.

Расширение цифровой среды ускоряет этот процесс. Поскольку искусственный интеллект, поисковые системы и академические платформы в основном построены на крупных языках, азербайджанский язык сталкивается с риском маргинализации в цифровой экосистеме. Это касается не только языкового вопроса, но и культурной и технологической зависимости.

Рекомендации. Существующая ситуация показывает, что языковая политика Азербайджана должна перейти от «модели сохранения» к «модели усиления и расширения». Для этого предлагаются следующие стратегические направления:

1. **Укрепление азербайджанского языка как научного языка.** Создание высококачественных научных журналов на азербайджанском языке и включение

их в международные индексы (Scopus, WoS) должно поддерживаться государством как стратегический приоритет. На уровнях докторантуры и магистратуры должны быть сформированы и внедрены стандарты научного письма на азербайджанском языке. Необходимо создание единой национальной базы научной терминологии.

2. Перестройка языковой политики в системе образования. Преподавание основных дисциплин в вузах на азербайджанском языке должно обеспечиваться не просто нормативно, а через качественные альтернативы. Подготовка современных учебников и академических ресурсов на азербайджанском языке должна систематизироваться в рамках государственных программ. Язык должен рассматриваться не только как учебный предмет, но и как основной инструмент производства знаний.

3. Укрепление позиций языка в цифровой и технологической среде. Для азербайджанского языка должны быть созданы масштабные электронные корпуса, открытые терминологические базы и ресурсы для искусственного интеллекта. Государство и частный сектор должны совместно развивать AI-модели, системы автоматического перевода и языковые технологии на азербайджанском языке. Азербайджанский язык должен системно представляться на глобальных цифровых платформах.

4. Сбалансированная модель международной научной интеграции. Азербайджанским учёным следует поощрять публикацию параллельных версий статей на азербайджанском языке при публикации в международных журналах. Азербайджанский язык должен быть представлен на международных конференциях и академических платформах как региональный научный язык.

5. Укрепление идеологического и культурного измерения языковой политики. Язык должен рассматриваться как элемент стратегии национальной безопасности и культурной устойчивости. Важно представить азербайджанский язык не только как «наследие прошлого», но и как «технологии будущего». Азербайджанский язык в XXI веке должен стать не только сохраняемым, но и производящим знания, развивающим мышление и участвующим в технологическом прогрессе. Только в этом случае язык сможет реально сохранить свой суверенитет в условиях глобализации.

Список использованной литературы

- Crystal, D. (2003). *English as a global language*. Second edition. Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511486999>
- Əliyev, N. (2020). *Azərbaycan dilində avtomatik mətn emalı və süni intellekt*. Bakı: İKT nəşriyyatı.
- Fishman, J.A. (1991). *Reversing Language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Hüseynov, R. (2018). *Rəqəmsal mühitdə Azərbaycan dilinin tədrisi və tətbiqi*. Bakı: Elm və təhsil.
- İsmayılova, S. (2017). *Azərbaycan dilində nitq tanıma sistemlərinin inkişafı*. Bakı: Elmi və texniki nəşr.
- Kazımov, T.H. (2009). *Azərbaycan dili və virtual məkan. Ekspres-informasiya. İnformasiya cəmiyyəti seriyası*. Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı.

- Phillipson, R. (2010). Epilogue: Querying language in 'English-medium' higher education. *Language and Education*, 24(1), 75–79. <https://doi.org/10.1080/09500780903194069>
- Quliyev, M. (2016). *Azərbaycan dilində təbii dilin emalı*. Bakı: Akademiya nəşriyyatı.
- Sadıqov, A. (2018). *Maşın tərcüməsi və Azərbaycan dilinin rəqəmsal mühitdə tətbiqi*. Bakı: Təhsil nəşriyyatı.
- Səfərov, M. (2015). *Azərbaycan dilinin informatikada istifadəsi: Problemlər və həll yolları*. Bakı: Gənclik nəşriyyatı.
- Spolsky, B. (2004). *Language policy*. Cambridge University Press. 250 p.

References

- Crystal, D. (2003). *English as a global language Second edition*. Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511486999>
- Əliyev, N. (2020). *Azərbaycan dilində avtomatik mətn emalı və süni intellekt*. Bakı: İKT nəşriyyatı. (in Azerb.).
- Fishman, J.A. (1991). *Reversing Language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Hüseynov, R. (2018). *Rəqəmsal mühitdə Azərbaycan dilinin tədrisi və tətbiqi*. Bakı: Elm və təhsil. (in Azerb.).
- İsmayılova, S. (2017). *Azərbaycan dilində nitq tanıma sistemlərinin inkişafı*. Bakı: Elmi və texniki nəşr. (in Azerb.).
- Kazımov, T.H. (2009). *Azərbaycan dili və virtual məkan. Ekspres-informasiya. İnformasiya cəmiyyəti seriyası*. Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı. (in Azerb.).
- Phillipson, R. (2010). Epilogue: Querying language in 'English-medium' higher education. *Language and Education*, 24(1), 75–79. <https://doi.org/10.1080/09500780903194069>
- Quliyev, M. (2016). *Azərbaycan dilində təbii dilin emalı*. Bakı: Akademiya nəşriyyatı. (in Azerb.).
- Sadıqov, A. (2018). *Maşın tərcüməsi və Azərbaycan dilinin rəqəmsal mühitdə tətbiqi*. Bakı: Təhsil nəşriyyatı. (in Azerb.).
- Səfərov, M. (2015). *Azərbaycan dilinin informatikada istifadəsi: Problemlər və həll yolları*. Bakı: Gənclik nəşriyyatı. (in Azerb.).
- Spolsky, B. (2004). *Language policy*. Cambridge University Press.

Гахраманова Чинара Мамед, Эмрахова Метанет Бакир

Əzərbaycan məmлекеттік экономика университеті

Баку, Əзərbayжан

XXI ҒАСЫРДАҒЫ ӘЗІРБАЙҒАН ТІЛІ САЯСАТЫ: ЖАҒАНДЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ МЕН ТІЛ ЕГЕМЕНДІГІ АРАСЫНДА

Аңдатпа. Мақалада жаһандану, цифрландыру және трансұлттық қарым-қатынас үдерістерінің күшеюі жағдайында Әзірбайжанның мемлекеттік тіл саясатының негізгі даму бағыттары қарастырылады. XXI ғасырда тіл тек күнделікті қарым-қатынас құралы болудан шығып, ұлттық бірегейлікпен, мәдени

қауіпсіздікпен және мемлекеттің геосаяси орнығуымен тікелей байланысты стратегиялық ресурс мәртебесін барған сайын иеленуде. Осы тұрғыда әзірбайжан тілі мемлекеттіліктің маңызды символы және қоғамды топтастырушы фактор ретінде талданады. Жұмыста жаһандық интеграцияның, бір жағынан, халықаралық ғылыми, экономикалық және мәдени ынтымақтастыққа кең мүмкіндіктер ашатыны, ал екінші жағынан, ең алдымен ағылшын және орыс тілдерімен ұсынылатын үстем дүниежүзілік тілдердің ұлттық тілдерге қысымын күшейтетіні атап көрсетіледі. Бұл жағдай әзірбайжан тілінің жоғары білім, ғылым, цифрлық платформалар және іскери қарым-қатынас сияқты негізгі салалардан функционалдық ығысу қаупін туындатады. Мақалада қазіргі Әзірбайжанның тіл саясаты дүниеге ашықтық пен тіл егемендігін сақтаудың арасындағы тепе-теңдікті орнатуға бағытталғаны көрсетіледі. Мемлекеттің тіл кеңістігін реттеудегі рөліне, атап айтқанда заңнама, білім беру саясаты, медиа саласы және цифрлық инфрақұрылым арқылы жүзеге асырылатын реттеуге ерекше назар аударылады. XXI ғасырда әзірбайжан тілінің дамуы оның нормативтік қорғалуымен ғана шектелмей, интернет, жасанды интеллект және мультимодалды қарым-қатынас нысандары сияқты жаңа коммуникативтік орталарға белсенді бейімделуін де талап ететіні атап өтіледі. Тіл тек қорғалып қана қоймай, функционалдық тұрғыдан бәсекеге қабілетті болуы тиіс. Қорытындыда жаһандану жағдайында әзірбайжан тілінің орнықтылығы тіл саясатының мемлекеттің мәдени, білім беру және технологиялық стратегиясымен кіріктірілуі арқылы ғана мүмкін екені тұжырымдалады. Тіл егемендігін сақтау оқшаулану ретінде емес, өзіндік мәдени-тілдік бірегейлік негізінде жаһандық диалогқа саналы қатысу ретінде қарастырылады.

Түйінді сөздер: тіл саясаты; тіл егемендігі; жаһандану; әзірбайжан тілі; тілді жоспарлау; цифрлық үстемдік

Gahramanova Chinara Mammad, Emrahova Metanet Bakir

*Azerbaijan State University of Economics
Baku, Azerbaijan*

AZERBAIJANI LANGUAGE POLICY IN THE 21ST CENTURY: BETWEEN GLOBAL INTEGRATION AND LINGUISTIC SOVEREIGNTY

Abstract. The article examines the key directions in the development of Azerbaijan's state language policy in the context of intensifying processes of globalization, digitalization, and transnational communication. In the 21st century, language is no longer perceived solely as a means of everyday communication; it increasingly acquires the status of a strategic resource associated with national identity, cultural security, and the geopolitical positioning of the state. In this context, the Azerbaijani language is analyzed as a central symbol of statehood and a factor in social cohesion. The study emphasizes that, on the one hand, global integration creates broad opportunities for international scientific, economic, and cultural cooperation; on the other hand, it intensifies the pressure exerted by dominant global languages, primarily English and Russian, on national languages. This situation generates risks of the functional displacement of the Azerbaijani language from key domains, including higher education, science, digital platforms, and business

communication. The article demonstrates that the language policy of modern Azerbaijan is aimed at establishing a balance between openness to the world and the preservation of linguistic sovereignty. Particular attention is paid to the role of the state in regulating the linguistic space, notably through legislation, educational policy, the media sphere, and digital infrastructure. It is noted that the development of the Azerbaijani language in the 21st century requires not only normative protection but also active adaptation to new communicative environments, including the internet, artificial intelligence, and multimodal forms of communication. The language must be not only protected but also functionally competitive. In conclusion, it is argued that the sustainability of the Azerbaijani language under conditions of globalization is possible only through the integration of language policy with the state's cultural, educational, and technological strategies. The preservation of linguistic sovereignty is viewed not as isolation but as conscious participation in global dialogue grounded in one's own cultural and linguistic identity.

Keywords: language policy; linguistic sovereignty; globalization; Azerbaijani language; language planning; digital hegemony

Вклад авторов

Гахраманова Ч.М. – концептуализация, формальный анализ, методология, письмо – обзор и редактирование.

Эмрахова М.Б. – методология, программное обеспечение, письмо – первоначальный проект.

Ш. К. Жаркынбекова

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан*

 <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>

email: zharkyn.sh.k@gmail.com

Г. К. Аюпова

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан*

 <https://orcid.org/0000-0003-0222-2304>

email: bagira0305ka@gmail.com

Б. Х. Галиева

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан*

 <https://orcid.org/0000-0001-9353-7859>

email: galieva.bh@yandex.kz

ОТРАЖЕНИЕ ГЕНДЕРНЫХ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В КОММУНИКАТИВНЫХ СТРАТЕГИЯХ ЖЕНЩИН И МУЖЧИН КАЗАХСТАНА

Аннотация. Статья посвящена анализу гендерных различий в ценностных ориентациях и семейно-языковых практиках в современном Казахстане. В исследовании рассмотрена роль родного языка как элемента поддержания семейных связей и межпоколенческой преемственности. Эмпирическая база включает анкетный опрос (N=1105), а также целевую подвыборку респондентов, ответивших на блок вопросов об использовании языка в семье (N=130). Применение двухфакторного дисперсионного анализа (пол/возраст) позволило выявить существенные различия в восприятии значимости родного языка. Женщины демонстрируют более стабильное и высокое признание роли языка в семейных отношениях, тогда как у мужчин значимость языка возрастает с переходом к более зрелым возрастным группам. Дискурсивный анализ свободных ответов подтверждает, что родной язык выступает одновременно средством эмоционального сближения и механизмом сохранения культурной памяти. Результаты исследования показывают, что языковая практика в семье определяется не только этнокультурной принадлежностью, но и гендером и жизненным этапом, формируя различные модели отношения к языку как ценности.

Ключевые слова: ценностные ориентации; гендерные различия; языковые практики; Казахстан; родной язык; идентичность.

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

История статьи:

Дата поступления: 20.11.2025

Дата принятия: 25.01.2026

Введение

Исследование ценностных ориентаций в жизни человека и общества является важной междисциплинарной проблемой, не теряющей актуальности в современном мире. Особый интерес представляет собой изучение вариативности этой системы в зависимости от демографических факторов, в частности пола и возраста. В современных гендерных исследованиях мужественность и женственность как совокупность мужских и женских качеств рассматриваются «не как имманентный природный фактор, а как концепт культуры и продукт развития общества» (Кирилина, 2004, с. 9). Само понятие «гендер» не тождественно понятию пола: гендер определяется как социальный или социокультурный пол, следовательно, гендерные различия обуславливаются социокультурным контекстом.

Различия в ценностных ориентациях между мужчинами и женщинами являются предметом многих кросс-культурных исследований. Для их выявления часто используются классические теоретико-методологические рамки и модели, такие как концепции базовых человеческих ценностей М. Рокича и Ш. Шварца (Rokeach, 1973; Schwartz, 1992, 2001).

Исследования показывают, что, хотя гендерные различия в ценностях часто малы, они остаются существенными, особенно в определенных контекстах и культурах. Schwartz и Rubel-Lifschitz (2009) в своем кросс-национальном анализе продемонстрировали, что величина гендерных различий в ценностях обратно пропорциональна уровню гендерного равенства в стране. Это объясняется тем, что социальные роли и ожидания в таких обществах меньше ограничивают проявление индивидуальных ценностей вне зависимости от пола. Современные лонгитюдные и кросс-культурные исследования продолжают подтверждать эту тенденцию. Vilar, Liu и Gouveia (Vilar, et al., 2020), анализируя данные из 20 стран, обнаружили, что возрастные и гендерные различия в ценностях в целом стабильны, но их проявление зависит от социокультурного контекста. В обществах с доминированием традиционной культуры ценности имеют достаточно выраженную гендерную дифференциацию. Так, на просоциальную направленность женского восприятия ценностей и склонность мужчин к прагматическим и инструментальным установкам, нацеленным на успех, статус, материальное благополучие, указывается в исследованиях казахстанских ученых. Исследователи (Zharkynbekova, et al., 2024) отмечают, что у мужчин идентичность строится через деятельность и результат, тогда как у женщин – через отношения и заботу. Выявлено, что, несмотря на глубокую трансформацию казахстанского общества, выраженную, в частности, в изменении отношения к брачному статусу женщины и т. п., традиционные семейные ценности остаются приоритетными для казахских женщин (Темиргазина и др., 2023). Ценностные ориентации современных казахстанцев имеют тенденцию к сохранению базового аксиологического компонента, поскольку он передается от старшего поколения младшему (Adilova, et al., 2021); школьное образование

посредством содержания учебников – важного средства обучения и воспитания, политический и рекламный дискурс СМИ продолжают воспроизведение гендерных стереотипов (Темиргазина, 2018; Гендерная лингвистика, 2018).

Система ценностей человека не статична; она подвержена изменениям на протяжении жизненного цикла. Эти изменения часто связывают с меняющимися жизненными целями, ролями и потребностями, которые соответствуют различным этапам онтогенеза.

Исследования Vilar, Liu и Gouveia (Vilar, et al., 2020) подтверждают, что с возрастом происходит сдвиг в сторону консервативных ценностей (таких как безопасность, традиции, универсализм), в то время как ценности, ориентированные на самореализацию и достижения (например, гедонизм), могут снижаться. Ключевым результатом работы является вывод о том, что разрыв между гендерными приоритетами сокращается с возрастом, особенно в зрелом и позднем возрасте, что можно объяснить накоплением жизненного опыта и ослаблением давления гендерных социальных норм. Усиление роли стабильности и безопасности в старших возрастных группах отмечается в большинстве проанализированных работ (Smallenbroek, et al., 2023, 2024; Nezlek, 2024). Эти изменения отражают общемировую тенденцию, связанную с переоценкой жизненных приоритетов по мере уменьшения временного горизонта, как утверждает автор теории социально-эмоциональной селективности Л. Карстенсен (Carstensen, 2006).

Социолингвистический ракурс исследований интерпретирует гендерно-возрастные изменения в восприятии ценностей сменой дискурсивных ролей: взросление, зрелость сопряжены с новыми коммуникативными ролями родителя, старшего товарища, наставника, которые реализуются другими речерольевыми нормами, формами и жанрами, что трансформирует и язык ценностных предпочтений (Smallenbroek, et al., 2023; Leijen, et al., 2022).

Таким образом, устойчивость гендерных различий в восприятии ценностей объясняется не только социально-психологическими факторами, но и перманентным воспроизведением определённых языковых практик. В современном Казахстане сложился особый социолингвистический контекст: повседневные практики связаны как с символическими аспектами идентичности, так и с утилитарными стратегиями в обществе. Для Казахстана характерно сосуществование современных и традиционных установок: с одной стороны, наблюдается приверженность семейным ценностям, с другой – молодое поколение демонстрирует открытость новым приоритетам, таким как образование, карьерный рост и толерантность (Vives, et al., 2025). Учет языкового поведения при анализе ценностей позволяет более полно понять культурную динамику. Настоящее исследование вносит вклад в эту область, комбинируя оценку ключевых ценностных установок с анализом реальных языковых практик на репрезентативной выборке казахстанцев, что позволяет проверить расхождения между субъективными декларациями и объективно измеряемыми индикаторами поведения. Актуальность такой постановки подтверждается тем, что функционирование языков и ценностей в цифровую эпоху и под влиянием технологий становится предметом особого интереса в Казахстане (Trepbergen, et al., 2025).

В связи с этим целью настоящего исследования стало выявить, какие различия в системе жизненных ценностей существуют между мужчинами и женщинами в

Казахстане и как они соотносятся с практиками использования языков. Авторы ставят две исследовательские задачи:

- 1) Определить гендерные различия в значимости ключевых ценностных установок;
- 2) Проверить устойчивость обнаруженных различий с учетом социально-демографического контекста (возраст, пол) и особенностей языкового поведения.

Материал и методы

Эмпирическое исследование выполнено в формате поперечного среза с применением анкетного опроса. Такой дизайн позволил зафиксировать доминирующие ценностные установки в сознании респондентов и проанализировать их языковое выражение в определённый момент времени без вмешательства в естественный ход событий (Field, 2017). Это обеспечивает валидность данных относительно реального поведения.

Методологически исследование опирается на сочетание количественного и качественного анализа: для вычисления влияния пола и возраста применен двухфакторный дисперсионный анализ (ANOVA), для интерпретации смысловых моделей отношения к родному языку – дискурсивный анализ открытых ответов. Обработка данных и статистический анализ осуществлялись с использованием программы R. Количественный анализ включал расчет средних значений по шкале Лайкерта и сравнение распределений по полу и возрастным группам (Field, 2017).

Двухфакторный дисперсионный анализ (пол×возраст) выполнен при несбалансированном дизайне (тип II сумм квадратов); проверены нормальность остатков и гомогенность дисперсий. Для интерпретации добавлены размеры эффектов η^2 с 95% ДИ; при значимых факторах – post-hoc с поправкой на множественные сравнения.

Эмпирической базой послужили данные опроса, проведенного на двух языках – казахском и русском. В исследовании приняли участие 1105 респондентов. В качестве метода отбора использовалась «снежная выборка», применяемая в социолингвистических и образовательных исследованиях в условиях ограниченного доступа к формализованным базам респондентов (Creswell & Creswell, 2023; Noy, 2008). Исходный круг участников формировался на основе личных и профессиональных контактов исследователей. Основное распространение происходило через мессенджеры и тематические онлайн-группы, что обеспечило широкий охват в рамках социокультурных сетей.

Гендерное соотношение демонстрирует относительное преобладание женщин (58, 9%) по сравнению с мужчинами (41,1%), что соответствует тенденциям, характерным для социолингвистических исследований, основанных на добровольной основе. Возрастная структура выборки варьирует от 18 до 71 года и выше. Наиболее многочисленной группой оказались молодые респонденты в возрасте 18–25 (44,7%), что отражает высокую представленность поколения, наиболее активно вовлеченного в цифровые коммуникации. Значимые доли составили также группы 36–45 (19,7%) и 46–60 (17,8%). Участники старших возрастных групп (61–70 – 7,6%; 71 г. и старше – 1,1%) представлены в меньшей степени, однако их включение позволяет учитывать межпоколенческие различия. Средний возраст респондентов составил 35,6 лет, что свидетельствует о смещении выборки в сторону относительно молодого контингента.

Результаты и обсуждение

На первом этапе анализа была реконструирована структура приоритетных жизненных ценностей мужчин и женщин в разных возрастных группах (18–25; 26–35; 36–45, 46–60; 61+). Базовое ядро ценностей респондентов включает семью, здоровье, образование и саморазвитие, финансовую стабильность и профессиональную деятельность. Выявленные гендерно-возрастные различия в их ранжировании отражают не только универсальные закономерности, но и специфику казахстанского социокультурного контекста, где традиционные ценности сосуществуют с современными карьерными ориентациями, а гендерные роли подвергаются переосмыслению.

В группе 18–25 лет наблюдается наиболее выраженный гендерный контраст: мужчины чаще выделяют «карьеру и профессиональный успех», «саморазвитие», «свободу и независимость личности» и «финансовую стабильность», что соответствует инструментальной модели социализации, ориентированной на внешние достижения. Для женщин этого возраста характерна реляционно-ориентированная модель, где «семья» стабильно доминирует, далее следуют «образование и саморазвитие», «здоровье» и «эмоциональные отношения». Карьера встраивается в модель эмоциональной и социальной устойчивости. Этот ценностный разрыв отражает переходный характер общества и трансформацию гендерных ролей в казахстанском обществе, где глобальные установки на самореализацию и индивидуальные достижения вступают в сложное взаимодействие с устоявшимися, традиционными моделями гендерной социализации.

В период 26–35 лет у мужчин сохраняется высокий приоритет карьеры, однако значимость семьи начинает возрастать, тогда как женщины демонстрируют совмещение семейных и профессиональных ролей; возрастает внимание к здоровью и эмоциональному благополучию. Данный этап можно охарактеризовать как фазу прагматического баланса, когда ценностные приоритеты начинают определяться не столько социальными ожиданиями, сколько практическими задачами создания семьи и воспитания детей. Актуализация здоровья и эмоционального благополучия в этой когорте отражает их переосмысление как критически важного ресурса для эффективного выполнения новых социальных ролей (родителя, супруга, профессионала), что ведет к интеграции в ядро индивидуальной ценностной системы.

У респондентов 36–45 лет гендерные различия становятся менее резкими, однако сохраняются различные ценностные акценты: мужчины выделяют стабильность, ответственность и надежность, тогда как женщины отдают предпочтение поддержке близких, психологическому комфорту, сохранению культурных норм. Именно в этом возрасте у женщин явно проявляется установка на культурную трансмиссию, что знаменует собой начальный этап смещения ценностных приоритетов в сторону языковых и семейных традиций в старших возрастных группах.

В возрастной группе 46–60 лет у мужчин фокус смещается в сторону уважения, стабильность, моральных принципов и стабильности, тогда как у женщин приоритетными становятся семейная преемственность, культурные и языковые традиции, забота о родственных связях.

На позднем жизненном этапе 61+ мужчины выделяют уважение, моральное достоинство, религиозные и этические нормы, женщины акцентируют передачу

культурной и языковой памяти, поддержание семейных связей между поколениями. Эта динамика согласуется с теорией возрастного развития Эриксона (1968): для старших поколений ключевым становится конфликт «продуктивность – застой», который разрешается через вклад в следующее поколение. При этом способы вклада гендерно специфичны: мужчины утверждают моральный авторитет и социальный статус, а женщины реализуют роль биокультурных хранительниц, ответственных за межпоколенческую трансляцию и идентичность.

Во всех группах семья и здоровье входят в число ключевых ценностей, однако у женщин они занимают устойчивые первые позиции, в то время как у мужчин их значимость последовательно возрастает с возрастом. Здоровье является базовым ресурсом для реализации других ценностей: для мужчин – профессиональной эффективности, для женщин – заботы о близких. Ценность карьеры значима для женщин и мужчин, но для мужчин-миллениалов она важна, а у женщин аналогичного возраста уступает более «социальным» приоритетам. Обнаруженная иерархия ценностей демонстрирует, как сквозные жизненные приоритеты опосредуются не только возрастом и полом, но и выполняемыми социальными ролями в конкретном культурном контексте.

На втором этапе для анализа языковых практик в семье использованы двухфакторный дисперсионный анализ с несбалансированным дизайном (тип II ANOVA) и дискурсивный анализ с факторами пола и возрастной группы. Анализ позволил выявить различия в оценке значимости языка в семье, частоты его использования, сохранения семейных традиций и передачи языка от поколения в поколение.

Полученные данные позволяют выделить устойчивую связь между ценностными ориентациями и семейно-языковыми практиками. Двухфакторный анализ (пол × возраст) демонстрирует, что отношение к родному языку как семейному и культурному ресурсу является общим для большинства респондентов, однако параметры этой значимости распределяются неравномерно и подчиняются возрастно-гендерной динамике. Общая модель демонстрирует следующую картину.

Роль языка в семейных отношениях. Респонденты высоко оценивают значимость языка в поддержании семейных связей. Эффект гендера незначим ($F(1,140) = 0,90$; $p = 0,344$), тогда как возраст демонстрирует статистически значимое влияние ($F(4,140) = 2,83$; $p = 0,027$) с малым – умеренным размером эффекта ($\eta^2 = 0,073$). Взаимодействие факторов не обнаружено ($F(4,140) = 0,52$; $p = 0,722$).

Полученные данные свидетельствуют о возрастной динамике в восприятии коммуникативной функции языка. С увеличением возраста респондентов усиливается признание языка как средства поддержания семейных связей. Эта тенденция, характерная для обоих полов, согласуется с теорией возрастного развития: в зрелом возрасте актуализируется потребность в эмоционально-смысловой близости и межпоколенческой трансмиссии, где язык выполняет интегративную функцию.

Использование языка в семье. Фактическое использование языка неоднозначно. Обнаружен выраженный эффект возраста ($F(4,140) = 6,01$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,136$). Гендерные различия носят пограничный характер ($F(1,140) = 3,36$; $p = 0,069$), а взаимодействие факторов приближается к уровню значимости ($F(4,140) = 2,33$; $p = 0,077$).

Частота использования родного языка в семейном общении существенно возрастает в старших возрастных группах. Наблюдаемая тенденция к гендерным

различиям и слабое взаимодействие позволяет предположить различную природу этой динамики: для женщин характерна стабильная языковая практика, обусловленная повседневной коммуникативной нагрузкой, тогда как для мужчин усиление роли языка связано с осознанием статусных обязанностей в более зрелом возрасте.

Знание родного языка играет ключевую роль в сохранении семейных традиций. Значимость родного языка для сохранения семейных традиций одинакова для всех групп. Ни основной эффект пола ($F(1,140) = 0,22$; $p = 0,641$) и возраста ($F(4,140) = 1,38$; $p = 0,251$), ни их взаимодействие ($F(4,140) = 1,44$; $p = 0,235$) не достигли статистической значимости.

Роль родного языка в сохранении семейных традиций является общей установкой для респондентов независимо от пола и возраста. Это свидетельствует о формировании устойчивого нормативного ядра в языковом сознании казахстанцев, где язык воспринимается как неотъемлемый элемент культурного наследия.

Передача языка младшим – важная часть семейного воспитания. Отсутствие статистически значимых различий в норме передачи языка служит наиболее показательным результатом. Все эффекты статистически незначимы: пол ($F(1,140) = 0,14$; $p = 0,706$), возраст ($F(4,140) = 0,79$; $p = 0,504$), взаимодействие ($F(4,140) = 0,40$; $p = 0,755$). Установка на межпоколенческую трансляцию языка демонстрирует характер институционализированной нормы. Ее универсальный характер подтверждает, что передача языкового наследия воспринимается как естественная родительская ответственность вне зависимости от социодемографических факторов.

Заклучение

В настоящей статье представлено социолингвистическое исследование ценностных ориентаций через призму гендера в Казахстане, позволившее выявить ряд новых эмпирических результатов. Во-первых, показано, что мужчины и женщины в современном казахстанском обществе сохраняют различающиеся ценностные ориентации: у мужчин доминируют ценности самореализации, карьеры и свободы, у женщин – семейное благополучие, традиции и социальная поддержка. Во-вторых, установлено, что эти различия не статичны: между поколениями наблюдается сдвиг, выражающийся в усилении значимости ценностей образования, саморазвития, личностного роста у представителей обоих полов. При этом данная динамика развивается на фоне сохранения высокого нормативного статуса традиционных приоритетов, что создает сложную структуру ценностного сознания современных казахстанцев. В-третьих, выявлены противоречия между декларируемыми ценностями и реальными языковыми/социальными практиками, особенно у некоторых групп (молодых урбанизированных мужчин и женщин), что указывает на влияние внешних факторов (городской образ жизни, глобальные медиа) на ценностное поведение.

Особое место в исследовании занимает вопрос о роли родного языка в семейных отношениях. Средние балльные оценки по всем возрастным категориям демонстрируют устойчивое убеждение, что язык является важнейшим механизмом передачи культурных и нравственных норм. Женщины описывают язык как пространство эмоциональной близости и межпоколенческой связи, мужчины

интерпретируют язык как инструмент преемственности и ответственности. Таким образом, у женщин язык связан прежде всего с эмоционально-коммуникативным измерением, у мужчин – нормативно-ценностным.

Гендерно-возрастные различия в оценке значимости отражают не только различающиеся модели участия в семейной жизни, но и специфику распределения социальных ролей. Следовательно, язык в семье представляет собой не просто индикатор культурной преемственности, но и точкой пересечения личных и культурных смыслов, что позволяет рассматривать его в качестве ключевого элемента ценностного сознания не только взрослого поколения, но и современной казахстанской молодежи.

Проведенное исследование позволяет выйти за рамки констатации гендерных различий, вскрывая их динамическую и ситуативную природу. Полученные данные имеют практическую значимость для разработки образовательных и культурных программ, направленных на поддержку языковой трансмиссии в семьях. Это также способствует более глубокому пониманию мотивации различных групп, что позволяет разрабатывать эффективные стратегии обучения. Таким образом, исследование вносит вклад не только в академическое знание, но и формирование эффективной языковой политики в Казахстане.

Информация о финансировании. Статья подготовлена в рамках проекта по грантовому финансированию Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан на 2024–2026 гг. ИРН AP23488481 «Ценностные приоритеты в языковом сознании казахстанцев: социо-психолингвистический и когнитивно-дискурсивный подход

Список использованной литературы

- Гендерная лингвистика: коллективная монография. Москва: ФЛИНТА, 2018. 380 с.
- Кирилина А.В. Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва: РОССПЭН, 2004. 252 с.
- Темиргазина З.К. Гендерная асимметрия в описании внешних и личностных качеств в казахстанском учебнике русского языка // Педагогическое образование на Алтае, 2018, № 2. С. 157–161. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36996033> (дата обращения: 18.09.2025).
- Темиргазина З.К., Николаенко С.В., Шахарман А.П., Апаева С.Х. Наименования женщин по брачному статусу: компонентный анализ (на материале тувинского и казахского языков). // Новые исследования Тувы, 2023, № 4. С. 124–138. <https://doi.org/10.25178/nit.2023.4.9>
- Adilova, E., Aimaganbetova, O., Kassymova, L., Sadvakassova, Z., Ryskulova, M., & Sagnayeva, T. (2021). Value orientations of modern Kazakhstanis. *The Open Psychology Journal*, 14, 150–162. <https://doi.org/10.2174/1874350102114010150>
- Carstensen, L.L. (2006). The influence of a sense of time on human development. *Science*, 312, 1913–1915. <https://doi.org/10.1126/science.1127488>
- Creswell, J.W. & Creswell, J. D. (2023). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Field, A. (2017) *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics: North American Edition* (5th ed.). Sage Publications.

- Leijen, I., van Herk, H., & Bardi, A. (2022). Individual and generational value change in an adult population: A 12-year longitudinal panel study. *Scientific Reports*, 12, 17844. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-22862-1>
- Nezlek, J.B. (2024). Relationships between personal human values and social value orientation. *PLOS ONE*, 19(11). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0312795>
- Noy, C. (2008). Sampling Knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research. *International Journal of Social Research Methodology*, 11, 327–344. <https://doi.org/10.1080/13645570701401305>
- Rokeach, M. (1973) *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Schwartz, S.H. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519–542. <https://doi.org/10.1177/0022022101032005001>
- Schwartz, S.H. & Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(6), 1010–1028. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.89.6.1010>
- Schwartz, S.H. & Rubel-Lifschitz, T. (2009). Cross-National variation in the size of sex differences in values: Effects of gender equality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(1), 171–185. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0015546>
- Smallenbroek, O., Stanciu, A., Arant, R. & Boehnke, K. (2023). Are values stable throughout adulthood? Evidence from two German long-term panel studies. *PLOS ONE*, 18(11), e0289487. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0289487>
- Smallenbroek, O. & Stanciu, A. (2024). Age and gender differences in the value development of Dutch adults in 11 years of longitudinal data. *Journal of Research in Personality*, 113, 104540. <https://dx.doi.org/10.1016/j.jrp.2024.104540>
- Tlepbergen, D., Akzhigitova, A. & Zabrodskaja, A. (2025). Kazakh-English Bilingualism in Kazakhstan: Public Attitudes and Language Practices. *Languages*, 10(5), 102. <https://doi.org/10.3390/languages10050102>
- Vilar, R., Liu, J.H.F. & Gouveia, V.V. (2020). Age and gender differences in human values: A 20-nation study. *Psychology and Aging*, 35(3), 345–356. <https://doi.org/10.1037/pag0000448>
- Vives, E., Moreno Silva, T., Franco Vega, I., Frasm, M., Sharipova, D. & Zhussupov, A. (2025). Next Generation Kazakhstan. *British Council*, <https://doi.org/10.57884/154S-KP13>
- Zharkynbekova, Sh., Ayupova, G., Galiyeva, B., Shakhputova, Z. & Zabrodskaja, A. (2023). Ethno-Linguistic Identity of Kazakhstani Student Youth in Modern Multinational Context of Kazakhstan (Sociolinguistic Analysis of Empirical Research). *Languages*, 10(2), 33. <https://doi.org/10.3390/languages10020033>

References

- Adilova, E., Aimaganbetova, O., Kassymova, L., Sadvakassova, Z., Ryskulova, M. & Sagnayeva, T. (2021). Value orientations of modern Kazakhstanis. *The Open Psychology Journal*, 14, 150–162. <https://doi.org/10.2174/1874350102114010150>
- Carstensen, L.L. (2006) The influence of a sense of time on human development. *Science*, 312, 1913–1915. <https://doi.org/10.1126/science.1127488>

- Creswell, J.W. & Creswell, J.D. (2023) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Field, A. (2017) *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics: North American Edition* (5th ed.). Sage Publications.
- Gendernaya lingvistika* [Gender linguistics] (2018). Moskva: FLINTA. (in Russ.)
- Kirilina, A.V. (2004). *Gendernye issledovaniya v lingvistike i teorii kommunikatsii* [Gender Studies in Linguistics and Communication Theory]. Uchebnoe posobie dlya studentov vysshih uchebnykh zavedeniy. (in Russ.)
- Leijen, I., van Herk, H., & Bardi, A. (2022). Individual and generational value change in an adult population: A 12-year longitudinal panel study. *Scientific Reports*, 12, 17844. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-22862-1>
- Nezlek, J.B. (2024). Relationships between personal human values and social value orientation. *PLOS ONE*, 19(11). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0312795>
- Noy, C. (2008). Sampling Knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research. *International Journal of Social Research Methodology*, 11, 327–344. <https://doi.org/10.1080/13645570701401305>
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Schwartz, S.H. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519–542. <https://doi.org/10.1177/0022022101032005001>
- Schwartz, S.H. & Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(6), 1010–1028. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.89.6.1010>
- Schwartz, S.H. & Rubel-Lifschitz, T. (2009). Cross-National variation in the size of sex differences in values: Effects of gender equality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(1), 171–185. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0015546>
- Smallenbroek, O., Stanciu, A., Arant, R. & Boehnke, K. (2023). Are values stable throughout adulthood? Evidence from two German long-term panel studies. *PLOS ONE*, 18(11), e0289487. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0289487>
- Smallenbroek, O. & Stanciu, A. (2024). Age and gender differences in the value development of Dutch adults in 11 years of longitudinal data. *Journal of Research in Personality*, 113, 104540. <https://dx.doi.org/10.1016/j.jrp.2024.104540>
- Temirgazina, Z.K. (2018). Gendernaya asimmetriya v opisani vnesnikh i lichnostnykh kachestv v kazakhstanskom uchebnike russkogo yazyka [Gender asymmetry in the description of external and personal qualities in a Kazakh textbook of the Russian language]. *Pedagogicheskoe obrazovanie na Altae*, 2, 157–161. Retrieved 15 October 2025 from <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36996033> (in Russ.)
- Temirgazina, Z.K., Nikolaenko, S.V., Shakharman, A.P. & Apaeva, S.H. (2023). Naimenovaniya zhenshchin po brachnomu statusu: komponentnyj analiz (na materiale tuvinskogo i kazakhskogo yazykov) [Names of Women by Marriage Status: Component Analysis (Based on the Tuvan and Kazakh Languages)]. *Novye issledovaniya Tuvy*, 4, 124–138. <https://doi.org/10.25178/nit.2023.4.9> (in Russ.).

- Tlepbergen, D., Akzhigitova, A. & Zabrodskaya, A. (2025). Kazakh-English Bilingualism in Kazakhstan: Public Attitudes and Language Practices. *Languages*, 10(5), 102. <https://doi.org/10.3390/languages10050102>
- Vilar, R., Liu, J.H. F. & Gouveia, V.V. (2020). Age and gender differences in human values: A 20-nation study. *Psychology and Aging*, 35(3), 345–356. <https://doi.org/10.1037/pag0000448>
- Vives, E., Moreno Silva, T., Franco Vega, I., Frasc M., Sharipova, D. & Zhussupov, A. (2025). *Next Generation Kazakhstan*. British Council, <https://doi.org/10.57884/154S-KP13>
- Zharkynbekova, Sh., Ayupova, G., Galiyeva, B., Shakhputova, Z. & Zabrodskaya, A. (2023). Ethno-Linguistic Identity of Kazakhstani Student Youth in Modern Multinational Context of Kazakhstan (Sociolinguistic Analysis of Empirical Research). *Languages*, 10(2), 33. <https://doi.org/10.3390/languages10020033>

Ш.Қ. Жарқынбекова, Г.Қ. Аюпова, Б.Х. Галиева
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР МЕН ЕРЛЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК СТРАТЕГИЯЛАРЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРДЫҢ КӨРІНІСІ

Аңдатпа. Мақала қазіргі Қазақстандағы құндылық бағдарлары мен отбасылық-тілдік тәжірибелердегі гендерлік айырмашылықтарды талдауға арналған. Зерттеу ана тілінің отбасылық байланыстар мен ұрпақтар арасындағы сабақтастықты сақтау элементі ретіндегі рөлін қарастырады. Эмпирикалық база сауалнама бойынша (N=1105), сондай-ақ отбасында тілді қолдану туралы сұрақтар блогына жауап берген респонденттердің мақсатты қосалқы іріктемесін (N=130) қамтиды. Екі факторлы дисперсиялық талдауды қолдану (жынысы×жасы) ана тілінің маңыздылығын қабылдауда елеулі айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік берді. Әйелдер отбасылық қатынастардағы тілдің рөлін тұрақты әрі жоғары деңгейде бағалайды, ал ер адамдарда тілдің маңыздылығы егде жастағы топтарға өтуімен артады. Еркін жауаптарды дискурстық талдау ана тілінің эмоционалды жақындасу құралы және мәдени жадыны сақтау механизмі ретінде әрекет ететіндігін растайды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, отбасындағы тілдік тәжірибе тек этномәдени тұрғыдан ғана емес, сонымен бірге гендерлік және өмірлік кезеңмен де анықталады, тілге құндылық ретінде қараудың әртүрлі модельдерін қалыптастырады.

Түйінді сөздер: құндылық бағдарлары; гендерлік айырмашылықтар; тілдік тәжірибелер; Қазақстан; ана тілі; бірегейлік.

Sh.K. Zharkynbekova, G.K. Ayupova, B.Kh. Galiyeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Astana, Kazakhstan

REFLECTION OF GENDER VALUE ORIENTATIONS IN THE COMMUNICATIVE STRATEGIES OF WOMEN AND MEN IN KAZAKHSTAN

Abstract. This article analyzes gender differences in value orientations and family language practices in modern Kazakhstan. The study examines the role of the native language as an element of maintaining family ties and intergenerational continuity. The empirical base includes a questionnaire survey (N=1105), as well as a targeted subsample of respondents who answered a set of questions about language use in the family (N=130). The application of two-factor analysis of variance (gender × age) revealed significant differences in the perception of the importance of the native language. Women demonstrate a more stable and higher recognition of the role of language in family relationships, whereas among men, the importance of language increases with the transition to more mature age stages. A discourse analysis of open-ended responses confirms that the native language functions both as a means of emotional closeness and as a mechanism for the preservation of cultural memory. The results of the study show that language practice in the family is determined not only by ethnocultural affiliation but also by gender and life stage, forming different models of attitude towards language as a value.

Keywords: value orientations; gender differences; language practices; Kazakhstan, native language; identity.

Вклад авторов

Жаркынбекова Ш.К. – концептуализация, методология, надзор, администрирование проекта.

Аюпова Г.К. – программное обеспечение, роли/письмо – первоначальный проект, написание, обзор и редактирование.

Галиева Б.Х. – методология, роли/письмо – первоначальный проект, написание, обзор и редактирование.

Ж. Жылқыбайұлы

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан*

 <https://orcid.org/0009-0004-5603-619X>

email: Jauinbai01@mail.ru

Р.С. Тұрысбек

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан*

 <https://orcid.org/0000-0002-1322-5263>

email: st58@mail.ru

**АЛАШ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ «ОТАН» АРХЕТИПІ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ТАРИХИ
САНАНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ**

Аңдатпа. Мақалада ел әдебиетіндегі «Отан» архетипінің ұлттық тарихи санадағы трансформациясы жан-жақты қарастырылады. «Отан» архетипі ел әдебиетіндегі кеңістік және экзистенциалдық мағыналар тоғысқан ең көне мәдени-рухани концепт. Бұл архетиптің негізгі ұғымын қазақ әдебиеттануында түсіну үшін көшпелі космологияға және мәдени семиотикаға негізделген жергілікті поэтикалық мәтіндермен байланыстыра зерттеу жүргізіледі. Зерттеу барысында архетиптік, мифопоэтикалық, дискурсивтік талдау әдістері негізінде «Отан» архетипі кеңістік антропологиясы мен түркілік мифопоэтикалық дәстүрдің теориялық қағидалары негізінде үш құрамдас бөліктен тұратын құрылымдық модель ретінде жіктеледі. Талдау нәтижесінде ел әдебиеті дәстүріндегі Өтүкен, Жерұйық, Сарыарқа секілді архетиптік кеңістіктердің ұлттық ұжымдық бейсанада сакралды код ретінде қызмет атқаратыны анықталады. Алаш әдебиетінде «Отан» архетипінің отарлық дискурс жағдайында «Жаралы Отан» моделіне өзгеру нәтижесі негізделіп, оның ұлттық бірлікті жаңғыртатын көркемдік жүйеге айналғаны тұжырымдалады. Ел әдебиетіндегі «Отан» архетипінің ұлттық санадағы трансформациясын талдау бүгінгі әдеби теориялық парадигмалар арасында архетип теориясының мазмұнын кеңейтуге және оның әдебиеттегі қолданысы жөнінде маңызды зерттеулер мен тұжырымдамалар жасауға мүмкіндіктер береді. Мақала авторы бұл зерттеу Алаш әдебиетіндегі архетиптік қабаттарды терең зерттеуге үлес қосады деп үміттенеді.

Түйінді сөздер: Алаш әдебиеті; «Отан» архетипі; қасиетті орталық; құрылымдық модель; ұлттық тарихи сана; архетиптік талдау

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Мақаланың тарихы:

Түскен мерзімі: 12.12.2025

Баспаға қабылданған мерзімі: 07.03.2026

Кіріспе

Әдебиет – жалпы адамзаттың ғасырлар бойы жинақталған жазба мұрасы, кейін жекелеген халықтардың ілкі таным-түсінігі, символдық-көркемдік ойлау жүйесі, тарихи жады. Әдеби-мәдени құбылыстарды, поэтикалық мотивтер мен образдардың терең семантикалық қабаттарын қайта құрылымдауда «архетип» ұғымы теориялық құрал ретінде қолданылады. Архетип теориясын ғылыми айналымда қолданысқа енуін швед психиатры К.Г. Юнгтің жазбаларымен байланыстарады. Дегенмен, архетипологиялық ойдың бастауы антикалық философиядағы Платонның айтқан «эйдос» жайлы тұжырымымен сабақтасады (Луценко, 2009). Ғалым А. Мырзахметов архетиптің дәуірлеу тарихын сипаттай отырып, XX ғасырдың ғылыми концепциясынан «архетипке» мағыналас Э. Дюркгейм мен Л. Леви-Брюлдің «ұжымдық ұғымын», Ф. Бастианның «қарапайым идеялар» немесе «алғашқы түсінік» ұғымымен тұжырымдайды (Мырзахметов, 2021). Алайда, архетип бір орталық идеяның айналасында осы түсініктердің қалыптасу тенденциясында көрініс табады: түсініктер детальдарымен айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін, бірақ түп негізінде жатқан идея өзгерместен қалады (Юнг, 2006, б. 68). К. Юнгтің теориясын одан әрі дамытқан неміс ғалымы Э. Нойман (1998) архетиптерді трансперсональды доминанттар ретінде сипаттап, адамзат санасының эволюциялық дамуындағы негізгі құрылымдық кодтар ретінде негіздейді. Француз структуралізімінің көрнекті өкілі Ж. Дюран (2026) архетиптерді символдық ойлаудың антропологиялық негізі ретінде қарастырады. Оның тұжырымдауынша, алғашқы құрылымдық схемалардың әсерінен символдар – сөзге, архетиптер – идеяларға айналып, нәтижесінде символдар, архетиптер және схемалардың динамикалық жүйесі баяндаушылық құрылымға ұласады. Канадалық әдебиеттанушы Н. Фрай (1987) архетип теориясын көркем әдебиетті талдаудың универсал типологиялық жүйесі ретінде дамытты. Архетип теориясы жалпылай алғанда «арғыобраз», «алғашқы образ», «идея», «бастапқы форма», «үлгі», «модель», «символдық формула», «түпкіобраз» (Мырзахметов, 2021) ұғымдарын білдіреді.

Ел әдебиетінде «Ана» архетипімен байланысатын «Отан» архетипі ұлттық тарихи сананың категорияларын зерделеуде айрықша мәнге ие. «Отан» архетипі біртұтас символ ретінде қарастырылып, оның ішкі құрылымдық элементтері ұжымдық бейсанада онтологиялық концепт ретінде көрінеді. Ол адам мен кеңістіктің өзара байланысын тұтастандырып, оның мифологиялық және онтологиялық тамырын айқындайтын қасиетті орталық моделін репрезентациялайды. Алайда, Алаш әдебиетіндегі архетиптің семиотикалық, мифологиялық, психологиялық қырлары қазіргі әдебиеттануда кешенді зерттелмеген. Колониялық дискурс жағдайында «Отан» архетипінің трансформациялануы мен ұлттық тарихи сананы модернизациялауда теориялық талдауларды қайта негіздеуді қажет етеді.

Зерттеу мақсаты – «Отан» архетипінің колониялық контекстте қалай көрінетінін қарастыру. Сонымен қатар, мақала Алаш әдебиетінде бұл архетиптің семиотикалық, мифологиялық және психологиялық қабаттарын жүйелі талдау. Осы талдау негізінде ұлттық тарихи сананың модернизациялану кезеңіндегі трансформация механизмдерін анықтау. Зерттеу барысында зерттеу мақсатына сәйкес архетип ұғымының теориялық-методологиялық негіздерін айқындау, «Отан» архетипінің мифологиялық, онтологиялық, психологиялық қабаттарын айшықтау, қасиетті орталық концепциясының типологиялық үндестіктері мен Алаш

әдебиетінің колониялық дискурс жағдайындағы архетиптің трансформациялану механизмдерін талдау қарастырылады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы бірнеше бағытта көрінеді. Алаш әдебиеті өкілдерінің поэтикалық мәтіндеріндегі «Отан» ұғымының үш құрамдас бөліктен тұратын құрылымдық моделіне талдау жасалып, қасиетті орталық концептісінің өзгеру динамикасы жаңа интерпретацияда түсіндірілді. Бұл архетип ұлттық тарихи жадыны қайта жаңғыртады. Ол ұлттық бірлікті тұтастандырады және сананың модернизациялық сипатын қалыптастыруда жетекші рөл атқарады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу жұмысының материалы ретінде Түркі жазба ескерткіштеріндегі «Күлтегін» жазбалары (Жолдасбеков, 2012), Асан қайғы «Қыранда киік жайлаған» (Нар заман, 2007), Бұқар жырау (1993) «Бағаналы орда, басты орда», Дулат Бабатайұлы (2013) «Ақжайлау мен Сандықтас» жырлары, Сәбит Дөнентаевтың «Сарыарқа анамызға» (Сарыарқа, 2023), Міржақып Дулатұлы (2013) «Алашқа», «Сағыну», Мағжан Жұмабайұлы (2013) «Өткен күн», «Түркістан», «Сүйемін» өлеңдері таңдап алынды. Зерттеу барысында «Отан» архетипінің семиотикалық, мифологиялық және психологиялық қабаттары жүйелі талданады. Ұлттық тарихи сананың модернизациялану кезеңіндегі трансформация механизмдерін айқындау үшін архетиптік, мифопоэтикалық және дискурсивтік талдау әдістеріне жүгінеміз.

Архетиптік талдау әдісі. Юнгтің ұжымдық бейсаналық теориясына негізделеді. Оның ілімі бойынша ұжымдық бейсаналық – адамзатқа ортақ, тарихи-мәдени тәжірибеден бұрын қалыптасатын туа біткен психикалық құрылым. Архетиптер осы құрылымның терең қабатында сақталатын әмбебап бастапқы үлгілер ретінде көркем мәтінде символдар, мифологиялық мотивтер және тұрақты бейнелер арқылы көрініс табады. Юнг (2006) сипаттаған Ана архетипі өмірдің қайнарын, қорғау мен құнарлылықты білдіретін позитивті қырларымен қатар, жұту мен жоюды қамтитын амбивалентті құрылым болып табылады. Осы теориялық негізде «Отан» ұғымының символдық құрылымы архетиптік модель ретінде қарастырылды. Зерттеуде «Отан» бейнесінің ана архетипімен сабақтастығы, оның қамқоршы, қорғаныш кеңістік ретіндегі семантикасы және сакралданған мекен ретіндегі қызметі талданды. Архетиптік әдіс мәтіндегі тұрақты символдарды, мәдени кодтарды және қайталанатын кеңістік модельдерін жүйелеуге мүмкіндік берді.

Мифопоэтикалық интерпретация әдісі. Зерттеуде Элиаденің сакралды кеңістік және қасиетті мекен концепциясы негізінде «Өтүкен», «Жерұйық», «Сарыарқа» секілді архетиптік кеңістіктердің көркем бейнесі қарастырылды. Аталған әдіс «Отан» архетипінің мифологиялық модельден ұлттық тарихи сана кеңістігіне дейінгі эволюциясын айқындауға мүмкіндік берді.

Дискурсивтік талдау әдісі. Отарлық және ұлт-азаттық дискурс контекстінде Алаш әдебиетіндегі «Отан» концептісінің идеологиялық және семиотикалық өзгерісін анықтауға бағытталады. Бұл әдіс арқылы поэтикалық мәтіндердегі «жаралы Отан», «отарлық кеңістік», «азаттық» өрісі дискурстық тұрғыдан жүйеленеді. Аталған әдістер негізінде мәтін талдау, көркем мәтіндердің құрылымымен қатар семиотикалық коды мен символдар жүйесі, архетиптің құрамдас бөліктен тұратын құрылымдық модельдерін айқындауға септігін тигізеді.

Нәтижелер және талқылау

Зерттеу нәтижелері бойынша «Отан» архетипі Юнгтің «Ана» архетипімен байланысатын кеңістік антропологиясы мен түркілік мифопоэтикалық дәстүрдің теориялық қағидалары негізінде үш құрамдас бөліктен тұратын құрылымдық модель ретінде жіктелді. Модель ұжымдық бейсаналықтағы «Отан» архетипінің семиотикалық, мифологиялық, психологиялық қабаттарын айқындауға мүмкіндік берді. Отан – ұжымдық бейсанада сакралды сипат алған, әлемнің кіндігі ретінде қабылданатын космологиялық кеңістік. Юнг еңбектеріне сүйенген М. Бодкин (1930) «архетиптік модельдер» ұғымын енгізіп, оны әдеби құрылымдардың терең символдық негізі ретінде сипаттайды. Ол бұл ұғымды «физикалық денеге таңбаланған» немесе «ми құрылымында мұраланғанын түсіндірді (Demessinova, et al., 2025). Қазақтың дүниетанымындағы «Отан» архетипі бастапқы формасын түркілік мифтік-поэтикалық ойлау жүйесінен алады. Ел әдебиетінде Отан ұғымы ежелгі көшпелі кеңістік моделінен бастау алып, «Жер-Ана», «атамекен», «Отан-Ана», «ата қоныс», «туған жер», «ата жұрт», «қасиеттік кеңістік» секілді мәдени-генетикалық константалар арқылы қалыптасқан. Дегенмен, XX ғасыр басындағы отарланған халықтарға жасаған империяның саяси-мәдени гегемониясы бұл архетиптің поэтикалық-идеялық «ата қоныстан айырылу», «Жаралы Отан», «атамекенді сағыну» секілді жаңа мазмұнда семантикалық өрісін кеңейтті. Аталған модель 1-суретте көрсетілді.

Сур. 1. «Отан» архетипі үш құрамдас бөліктен тұратын құрылымдық моделі

Біріншіден, Отан – поэтикалық мәтінде қасиетті кеңістік ретінде көрінеді. Түркі жазба ескерткіштеріндегі Өтүкен, Ергенеқон, одан кейінгі дәуірлердегі эпсаналар мен аңыздарда Жиделі-Байсын, жыраулар әдебиетіндегі Жерұйық, Еділ-Жайық, Алаш әдебиетіндегі Сарыарқа концептісі «Отан – қасиетті кеңістік, әлемнің кіндігі» моделінің көрінісі болып табылады. Қасиетті кеңістік архетипі ұлттың тарихи жады мен ұжымдық бейсаналық әрекетін тұрақтандыратын семиотикалық код қызметін атқарады.

Екіншіден, Отан – «Ұлы ана» бейнесінде көрінетін халықтың рухани тегін, мәдени-генетикалық нормаларын қалыптастырушы архетиптік форма. Жер-Ана, Отан-Ана секілді дәстүрлі ұғымдар ана-мейірімді, ана-қорғаушы моделін қалыптастырады. Отан осы қабатта ұлттың моральдық құндылығын, ұлттық жады мен санасының тарихи сабақтастығын байланыстыратын «Ана» архетиптік образына айналады.

Үшіншіден, Отан архетипінің үшінші компоненті – кіндік мекен, ата-баба сүйегі қалған ұлттың рухани үйі ретінде сипатталады. Қазақ дүниетанымындағы «атамекен», «туған жер», «қара шаңырақ» түсініктері осы архетиптің эмоциялық-экзистенциалдық құрылымын айшықтайды. Үй – жердегі қасиетті орын. Оған қарама-қарсы «үйсіздік» ұғымы қатар жүреді. Алаш әдебиеті өкілдерінің поэтикалық мәтіндерінде үйінен айырылғанын көркем бейнелеп, оны іздейді, эмоциялық күйге түсіп, еріксіз сағынады. Бұл компонент Отанды ұлттың бірегейлік өзегіне айналдырады.

Батыс зерттеушілері архетипті тек сюжет, мотив немесе «мәңгілік» образ ретінде ғана емес, мәдени және тарихи шекараларда қиылысқан арнаулы символдық модельдер мен мотивтері ретінде қарастырған (Мырзахметов, 2021). Туған жер, ата жұрт, Отан ұғымы ұжымдық жадтың, дәстүр мен болмыстың түпкі өзегі. Академик Рабиға Сыздық «Отан» сөзін XIII–XVII ғасырларда белгілі бір этникалық, территориялық тұтастықтарға бөлініп өмір сүрген, оның ірілерін ғылымда хандық деп атағандығын, ал ертеректегі ата-бабаларымыз бұл ұғымды Отан, мемлекет, хандық деп атамай, ел, жұрт, байтақ, ел-жұрт, ел күн деген сөздермен білдіргенін айтады (Сыздық, 2009, б. 130).

«Отан» ұғымы мәдени-мифологиялық дәстүрде тек географиялық мекен ғана емес, қасиетті кеңістік ретінде де дүниетанымдық модельді білдіреді. Дін тарихшысы және мәдениет философы Мирча Элиаде біркелкі және шексіз кеңістікте, ешқандай бағдар жоқ жерде, иерофания абсолюттік «бастапқы нүктені», яғни белгілі бір «Орталықты» ашатынын түсіндіреді (1994, б. 29). Бұл ұғым мифологияда, Орхон-Енесей жазба ескерткіштерінде, жыраулар поэзиясында, кейінгі Алаш Орда дәуірі әдебиетінде үздіксіз эволюция жасап, әр тарихи кезеңнің әдеби үрдісімен ұштасып отырды. Күлтегін жазба ескерткішінде Түрік жұртының алғашқы қонысы *«Өтүкен қойнауының нағыз иесі жоқ еді, бірақ ел тұтатын жер осы Өтүкен қойнауы еді (Өтүкен йыида йік иди йоқ ерміс, ел тұтсақ йер Өтүкен Йыи ерміс)* (Жолдасбеков, 2012, б. 46). Ескерткіште жазылған *«Өтүкен қойнауында отырсаң, Мәңгі елдігіңді сақтайсың сен (Өтүкен йыи олурсар, Беңгу ел тута олуртачы сен)* (Жолдасбеков, 2012, б. 47) деген сөздер ұрпаққа осы қасиетті мекенді аманат етіп, өсиет қалдырғаны еді. «Өтүкен» сөзінің этимологиясына мифолог Серікбол Қондыбай келесідей анықтама береді: «Өтүк» және «кен» деген сөздердің қосылуына байланысты, мұндағы «өтүк» сөзі: а) «қасиетті»; б) «отты» дегенді, ал «кен» «кеңг», «қаңғ» «кеңістік» дегенді білдіреді. Яғни сөздің мағынасына «Ыдық-Қаңғ» (Удуқ-Қаңғ) – «Отты кеңістік» немесе «Қасиетті кеңістік» (Қасиетті Ана, құрсақ кеңістігі) (Қондыбай, 2003, б. 441). Күлтегін, Тоныкөк жазбаларындағы «ел мәңгі болатын» қасиетті қоныс немесе жерұйық туралы түсінік кейінгі дәуір әдебиетінде де айшықтала түсті. Кейінгі түрік жеріндегі тарихи-элеуметтік өзгерістерге байланысты «Отан» архетипінің кеңістік моделі трансформацияға ұшырап отырды. Отан архетипінің ілкі бейнесі тұрақты сақталғанымен, географиялық көркем бейнесі тарихи жағдайларға байланысты жаңаша мәнге ие болды. Қазақ хандығы құрылған мезетте елге жаңа құтты қоныс іздеп, жер шолған Асан қайғы жырларында «Жерұйық» моделі айшықтала түсті. Асан қайғының «Қыранда киік жайлаған» жырында:

*Еділ менен Жайықтың
Бірін жазға жайласаң
Бірін қысқа қыстасаң,
Ал қолыңды маларсың
Алтын менен күміске (Нар заман, 2007, б. 9).*

Бұл жолдар арқылы қасиетті қонысқа деген ұмтылыс көне түрік мекені Өтүкенге негізделген архаикалық Отан түсінігінің жаңа тарихи шындыққа бейімделуін, архетиптің дала мәдениетінің ішкі географиялық координаталарымен қайта таңбалануын көрсетеді. Ол ұлт жадындағы тұрақты символдық құрылым арқылы өзіндік негізді айқындайды. Асан қайғы айшықтаған, сөзбен бедерлеген қасиетті қоныс жайлы Бұқар жыраудың «Бағаналы орда, басты орда» жырында да баяндалған.

*Түтінге салса саспаған,
Шоралар сауықпен іше тауыспаған,
Ағар бұлақ сүтті жұрт.
Көп жылдарға бек сақтап,
Есен де есен болған құтты жұрт.
Бағаналы орда, басты орда,
Байсал орда қонған жұрт (Қалқаманұлы, 1993, б. 59).*

Бұл жолдар арқылы қауымның бейсанасында сақталған «қасиетті мекен» моделін көркем бейнелейді. Жансая Жарылғапов бастаған ғалымдар негіздегендей қауымдық бейсаналық қазіргі адамдардағы ежелгі өмірлік тәжірибенің нәтижесінде қалыптасады. Сонымен қатар, ол өткеннің естелігін қалдырады – архетиптік естелік ретінде көрінеді (Zharylgarov & Syzdykova, 2023). Бұқар жырау түсінігінде қазақ жері атадан балаға қалып, дәстүр сабақтастығын жалғастырып отырған құтты Отан. Алайда, бұл Отанға XIX ғасырың екінші ширегі мен XX ғасыр басындағы жасалған отарлау саясаты және империяның саяси-мәдени гегемониясы қазақ қоғамын ата қонысынан айырып, қатты күйзелтті. Ел әдебиетінде ата қонысты қайта аңсау, отандық кеңістіктің генеалогиясын өлшеу, ұжым бейсанасында жоғалтқан «ата қоныс», «туған жер», «қасиетті мекен», «Отан» ұғымын қайта қалпына келтіру үрдісі поэтикалық мәтіндер арқылы көрініс тапты. Ақын Дулат Бабатайұлы өз жырларында:

*Ақжайлау мен Сандықтас,
Атамның қонған қонысы.
Түн асса, тұтам түгі өскен,
Басылмайтын қонысы.
Аққан бұлақ сай-салаң,
Шытырман тоғай айналаң,
Жоның жайлау кең алаң,
Атам қонған кең далам,
Мендей сені қызғанар,*

Бауырыңда өскен қай балаң? (Бабатайұлы, 2013, б. 26), деп өз Отанын, қасиетті мекенін архетиптік естеліктер арқылы таниды. Қазақ дүниетанымындағы эпсаналар мен поэтикалық мәтіндерде «Өтүкен», «Жерұйық», «Жиделі-Байсын», «Еділ-Жайық», «Алтай» және «Сарыарқа» киелі мекен, бабаларының ата қонысы болып, елдікті, егемендікті көрсететін символдық атаулар ретінде көрініс тапқан. Алаш әдебиетінде «Сарыарқа» алаш жұртының мәдени-тарихи өзегі ретінде зерделеніп, Отан-Ана архетипік бейнесін шоғырландырған орталық кеңістікке айналды. Ақын Сәбит Дөнентаевтың «Сарыарқа анамызға» атты өлеңінде:

*Жүрмісің сау-саламат, қайран анам!
Көрсетті құдай көзге қайдан анам.
Өзіңмен ұрпағыңды еткей еді,
Жасаған жылдан есен, айдан аман* (Сарыарқа, 2023, б. 66).

Бұл архетип халықтың жинақталған тәжірибесі мен дәстүрі, ғасырлар бойы мекен еткен ата қоныс ретінде рухтандырылған арғы ата-ананың Отан-Ана символдық бейнесінде көрініс табады, яғни абсолюттің жер бетінде өмір беретін екінші болмыстық қыры ретінде көрінеді. Архетиптік құрылымдық ерекшеліктегі «Ана» архетипі «Отан-Ана» ұғымымен сабақтасып, оны ұлт бірлігі, қасиетті мекен кіндігі ретінде айқындайтын орталық негізгі символдық матрицаға айналдырады. Отан-ана – бұл архетип және ұлттық болмыстың концентрленген көрінісі, ұлттық сананың айнадағы бейнесі, оның рефлексиясы болып табылады (Полосин, 2018).

Отарлық қысымға 1909 жылы «Оян, қазақ!» өлеңдер жинағы арқылы әдеби қарсылық көрсеткен Міржақып Дулатұлы «Алашқа» өлеңінде төл атауынан, қасиетті мекенінен айырылған қазақтың тұрмыс-тіршілігін көркем бейнеде суреттейді:

*Қақ жарған қара қылды биің қайда?
Ақ орда би түсетін үйің қайда?
Салтанат Сарыарқада құрған қазақ,
Толықсып жүрген кеше күнің қайда?* (Дулатұлы, 2013, б. 161).

Автор архетиптік естеліктер арқылы Сарыарқа төрінде хандық құрған қазақтың бүгінгі күйін тарихи айна арқылы көрсетіп, риторикалық сұрақ қояды. Мұндағы Сарыарқа айырылған еркіндіктің, елдің егемендігін көрсеткен ұжымдық санадағы бастапқы қасиетті кеңістік, яғни Алаш жұртының Отаны ретінде көрініс табады. Ақын осы өлеңде қолданған «көк майса жер», «көшкен ел», «тура шешен», «ұлық көсем», «дулығалы батыр», «ұшқыр ат», «түзу мылтық», «болат найза» сияқты образдар елдің жауынгерлік-қаһармандық мәдени кодын қайта жаңғыртатын архетиптік таңбалар. Бұл символдар арқылы автор ұлттың тарихи куатын, Отанды қорғауда көрсеткен тұтастықты көркем құрылымдайды. Ақын Мағжан Жұмабайұлының поэтикалық туындыларында да қасиетті мекен ретінде саналған Сарыарқаның рөлі зор. Ақын «Өткен күн» өлеңінде Сарыарқаға айрықша тоқталады.

*Еділ, Жайық, Сырдария –
Белгілі жұрт ескі су,
Тәтті, дәмді, тармақты*

*Ұзын Ертіс, Жетісу.
Осы бес су арасы
Сарыарқа деген жер еді,
Туып-өскен баласын
Айбынды ер Алаш дер еді (Жұмабаев, 2013, б. 201).*

Еділ, Жайық, Сырдария, Ертіс, Жетісу өзендерін бір кеңістікке біріктіретін «Сарыарқа» «Ана» архетипінде тұтастандырылып, Алаш арыстарының ұғымындағы туған жер, тарихы терең қасиетті кеңістік, яғни егемендіктің орталық координатасы ретінде көрінеді. Сарыарқаның жағасындағы гидронимдер алаш жұртының ұжымдық жадын түзеп тұрған тарихи-рухани тіректер. Сондай-ақ, Мағжан Жұмабайұлы «Түркістан» атты өлеңінде:

*Арыстан елге Отан болған Тұран,
Тұранда қазағым да хандық құрған.
Қазақтың қасқа жолды Қасым ханы*

Тұранның талай жерін билеп тұрған (Жұмабаев, 2013, б. 315), қазақ мемлекетінің ежелгі бастауларын еске түсіретін Тұран даласын тек географиялық атау ретінде емес, ұлттық тарихи сананың түп қабатындағы «Отан» архетипінің ұжымдық бейсанадағы кеңістігі ретінде қарайды. Тұран даласының географиялық координатасына кіретін Арал, Ыстықкөл, Оқыс, Яқсарт, Жейхун, Сейхун, Тянь-Шань, Тарбағатай, Памир, Алтай атауларын жүйелі түрде тізбектей отырып, аталған аймақтардың мәдени-өркениеттік тұтастығын суреттейді. Ақын географиялық панорама ішінде Сарыарқа даласын даралай отырып, оны Тұраннан бөліп қарастырмайды:

*Тұраннан Сарыарқаны бөлек деме,
Түркістан алты алашқа болған Кебе.
Тұранның топырағын құшып жатыр*

Кешегі ердің ері көкжал Кене (Жұмабаев, 2013, б. 315), бұл жолдарда Сарыарқаны қазақ елінің рухани кеңістігінің өзегі және «Отан» архетипінің моделі ретінде айшықтап, айрықша маңызға ие топос ретінде белгілейді.

Сондай-ақ, Алаш әдебиеті поэтикасында Сарыарқа бейнесі ақындардың рухани күйзеліс кезінде қайта оралатын ұжымдық жады, архетиптік қонысы болды. Міржақып Дулатұлының «Сағыну» өлеңінде:

*Басыл енді, күлкі болма, көңілім,
Жүрегімнің шаниши берме жарасын.
Дейді көңілім сонда маған мұңайып,
Сарыарқаның сағынамын даласын (Дулатұлы, 2013, б. 144).*

Империяның ел тарихына салған жарақатын және ақын жеке басындағы рухани күйзелісін емдейтін жалғыз мекен Сарыарқа даласы ретінде көрінеді. Ақын поэтикасында Сарыарқа даласы ұжымдық жадымен жалғасып жатқан символдық өріс, жеке тұлғаның экзистенциялық тірегі. Міржақып Дулатұлының «Алашқа», «Қайда едің», Сұлтанмахмұт Торайғыровтың «Сарыарқаның жаңбыры»,

«Нүрекеңе», «Айтыс», Мағжан Жұмабайұлының «Айда атыңды, Сәрсембай», «Өткен күн», «Тез барам», «Жаралы жан», «Тірілдім», «Сүйемін», «Сағындым», «Түркістан», «Еділде», «Тілегім», «Жел, «Батыр баян» атты өлеңдерінде Сарыарқа даласы қасиетті кеңістік ретінде суреттеледі. Ақынның Сарыарқаға деген ырқынан тыс сүйіспеншілігі жеке субъектінің жан-күйі ғана емес, Отанға деген ұлттық ұжымдық бейсаналықтың жеке тұлға санасында қайта жандануы ретінде көрінеді.

Қорытынды

Бүгінгі қазақ әдебиетіндегі зерттеулерде Алаш әдебиетіндегі архетиптік ұғымдарға аз көңіл бөлінген. Аталған зерттеу қазақ дүниетанымында қасиетті функция атқаратын «Отан» архетипінің қолданылу аясына назар аударады. «Отан» архетипі мифологиядан бастау алып, XX ғасыр басындағы Алаш әдебиетінде де ұлттық сананың негізі функциясына айналды. «Ана» архетипімен байланысатын «Отан» архетипі кеңістік антропологиясы мен түркілік мифопоэтикалық дәстүрдің теориялық қағидалары негізінде үш құрамдас бөліктен тұратын құрылымдық модель ретінде жіктелді. Архетиптің құрылымдық моделіне талдау жасалып, қасиетті орталық концептісінің өзгеру динамикасы интерпретацияланды. Бұл архетиптің типологиясы бірнеше кезеңдік модел арқылы сабақтасып, дамыған күрделі мифопоэтикалық құрылым ретінде көрінді. Мифтік дәуірге тән «Өткен моделі» Отанды әлемнің осі, сакралды кеңістік, космологиялық тірек ретінде қабылдады. Жыраулар әдебиетіндегі «Жерұйық моделі» Асан қайғы, Бұқар жырау, Дулат Бабатайұлы жырларында жоғалған мекенді қайта іздеу мотиві ретінде көрініп, Отанды утопиялық тұрғыдан қайта қасиетті кеңістік ретінде бейнелейді. Алаш дәуірінде «Отан» архетипі екі формада көрінді. Біріншісі, «Сарыарқа» моделі тарихи жадты қайта қалыптастырушы, ұжымдық бейсанада Отан ұғымын қайта құрылымдаушы ретінде архетиптік кеңістікті қайта жаңғыртып, Сарыарқа даласы азаттық идеясының көркем бейнесіне айналды. Екіншісі, отарлық гегемония салдарынан «Жаралы Отан» моделі Отанды күйзелген, жоғалған кеңістік ретінде сипаттап, жеке тұлға санасында қайта жандануы арқылы ақын-жазушылар шығармашылығында қайғы-мұң, сағыныш, күйзеліс арқылы архетиптің жаралы реңкін аңғартады. Жалпылай алғанда, зерттеу нәтижелері Алаш әдебиетіндегі «Отан» архетипінің ұлттық санадағы трансформациясын кешенді түрде талдауға мүмкіндік берді. Жүргізілген зерттеу нәтижесінде жасалған тұжырымдар Алаш әдебиетіндегі архетиптің теориялық маңызы мен практикалық құндылығын тиімді түрде жүйелеуге ұмтылыстар жасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Бабатайұлы Д. Шығармалары: Өлеңдер, дастандар, мысал өлеңдер. Зерттеулер, пікірлер. Алматы: Ана тілі, 2013. 295 б.
- Дулатұлы М. Алты томдық шығармалар жинағы. Т. 1: Өлеңдер, роман, пьеса, әңгімелер. Алматы: Мектеп, 2013. 368 б.
- Дюран Ж. Антропологические структуры воображаемого. 1-й т. Перев. М. Шипова. Москва: Касталия, 2026. 188 с.
- Жолдасбеков М. Асыл арналар: жеті томдық шығармалар жинағы. Астана: Күлтегін, 2012. 343 б.
- Жұмабаев М. Отты Аттила мен едім: өлеңдер. Алматы: PS, Халықаралық Абай клубы, 2013. 340 б.

- Қалқаманұлы Б. Ай, Абылай, Абылай! Толғаулар. Алматы: Жалын, 1993. 94 б.
- Луценко Е.В. СК-анализ и система «Эйдос» в свете философии Платона // Научный журнал КубГАУ. 2009. № 45. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sk-analiz-i-sistema-eydos-v-svete-filosofii-platona-1> (қаралған күні: 19.02.2026).
- Мырзахметов А.А. Архетип және көркем шығармашылықтағы «түпсана» // Bulletin of the Karaganda University. Philology Series. 2021. № 2 (102). Б. 101–108. <https://doi.org/10.31489/2021ph2/101-108>
- Нар заман мен зар заман поэзиясы: Асанқайғыдан Әбубәкірге дейін: жыр-толғаулар / құраст. Е. Дүйсенбайұлы. Алматы: Раритет, 2007. 375 б.
- Нойман Э. Происхождение и развитие сознания. Москва: Реба-бук, Ваклер, 1998. 277 с.
- Постникова Е. Архетип «Родины-матери» в современном политическом дискурсе (А. Проханов vs Д. Быков) // Quaestio Rossica. 2018. № 4(6). Б. 1174–1187. URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/66031/1/qr_4_2018_17.pdf (қаралған күні: 19.02.2026).
- Сарыарқа газеті. 1917–1919 жж. Алматы: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2023. 806 б.
- Серікбол Қ. Гипербория: түс көрген заман шежіресі. Алматы: Үш Қиян, 2003. 592 б.
- Сыздық Р. Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтар. Алматы: Арыс, 2009. 272 б.
- Фрай Н. Анатомия критики. Очерк первый // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трактаты, статьи, эссе. Москва: Издательство Московского университета, 1987. С. 232–263. URL: https://readeralexey.narod.ru/Library/Frye_1987.pdf (қаралған күні: 19.02.2026).
- Элиаде М. *Священное и мирское* / пер. с фр.; предисл. и коммент. Н. К. Гарбовского. Москва: Изд-во МГУ, 1994. 144 с.
- Юнг К.Г. Человек и его символы / пер. И.Н. Сиренко, С.Н. Сиренко, Н.А. Сиренко. Москва: Медко С.Б.; «Серебряные нити», 2006. 352 с.
- Bodkin, M. (1930). Archetypal patterns in tragic poetry. *British Journal of Psychology*, Vol. 21(2), 183.
- Demessinova, L., Iskakova, Z., Kazhybay, A. & al. (2025). The Home/Homeless Archetype in Modern Kazakh Literature. *Forum for Linguistic Studies*, 7(6), 506–515. <https://doi.org/10.30564/fls.v7i6.9942>
- Zharylgapov, Z. & B. Syzdykova. (2023). The concept of archetype in literature and Jung's theories. *Eurasian Humanities Institute Bulletin*, 3, 172–184. <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-3.12>

References

- Babatayuly, D. (2013). *Shygarmalary: Olender, dastandar, mysal olender. Zertteuler, pikirler* [Works: Poems, poems, fables. Research and reviews]. Almaty: Ana tili. (in Kaz.).
- Bodkin, M. (1930). Archetypal patterns in tragic poetry. *British Journal of Psychology*, 21(2), 183.
- Demessinova, L., Iskakova, Z., Kazhybay, A. & al. (2025). The home/homeless archetype in modern Kazakh literature. *Forum for Linguistic Studies*, 7(6), 506–515. <https://doi.org/10.30564/fls.v7i6.9942>
- Dulatuly, M. (2013). *Alty tomdyk shygarmalar zhinagy. T. 1: Olender, roman, pesa, angimeler* [Collected works in six volumes. Vol. 1: Poems, a novel, a play, stories]. Almaty: Mektep. (in Kaz.).

- Durand, G. (2026). *Antropologicheskiye struktury voobrazhayemogo* [Anthropological structures of the imaginary]. Perv. M. Shipova. Moskva: Castalia. (in Russ.).
- Eliade, M. (1994). *Svyashchennoye i mirskoye* [The sacred and the profane] (N. K. Garbovskii, Trans. & Comm.). Moskva: Izd-vo MGU. (in Russ.).
- Frye, N. (1987). *Anatomiya kritiki. Ocherk pervyy* [Anatomy of criticism. First essay]. In: *Zarubezhnaya estetika i teoriya literatury XIX–XX vv. Traktaty, stat'i, esse*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 232–263. Retrieved 19 February 2026 from https://readeralexey.narod.ru/Library/Frye_1987.pdf (in Russ.).
- Jung, C.G. (2006). *Chelovek i ego simvoly* [Man and his symbols] (I.N. Sirenko, S.N. Sirenko, & N.A. Sirenko, Trans.). Moskva: Medko S.B.; Serebrianye niti. (in Russ.).
- Lutsenko, E.V. (2009). SK-analiz i sistema “Eidos” v svete filosofii Platona [SC-analysis and the “Eidos” system in the light of Plato’s philosophy]. *Nauchnyi zhurnal KubGAU*, 45. Retrieved 19 February 2026 from <https://cyberleninka.ru/article/n/sk-analiz-i-sistema-eydos-v-svete-filosofii-platona-1>. (in Russ.).
- Myrzakhmetov, A.A. (2021). Arkhetip zhane korkem shygarmashylyktagy “tupsana” [Archetype and the “subconscious” in artistic creativity]. *Bulletin of the Karaganda University. Philology Series*, 2(102), 101–108. <https://doi.org/10.31489/2021ph2/101-108> (in Kaz.).
- Nar zaman men zar zaman poeziyasy: Asankaigyden Abubakirge deiin: Zhyr-tolgaular* [Poetry of the “Nar” and “Zar” epochs: From Asan-Qaigy to Abubakir] (2007). Duisenbaiuly, E. (Comp.) Almaty: Raritet. (in Kaz.).
- Neumann, E. (1998). *Proiskhozhdeniye i razvitiye soznaniya* [The origin and development of consciousness]. Moskva: Reba-buk, Vakler. (in Russ.).
- Postnikova, E. (2018). Arkhetip “Rodiny-materi” v sovremennom politicheskom diskurse (A. Prokhanov vs D. Bykov) [The archetype of the Motherland-mother in contemporary political discourse]. *Quaestio Rossica*, 6(4), 1174–1187. Retrieved 19 February 2026 from https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/66031/1/qr_4_2018_17.pdf (in Russ.).
- Qalqamanuly, B. (1993). *Ai, Abylai, Abylai! Tolgaular* [Ai, Abylai, Abylai! Laments]. Almaty: Zhalyn. (in Kaz.).
- Saryarqa gazet. (2023). 1917–1919 zh. [Newspaper “Saryarqa”, 1917–1919]. Alashorda qogamdyq qory. (in Kaz.).
- Serikbol, Q. (2003). *Giperboreya: Tus korgen zaman shezhiresi* [Hyperborea: Chronicle of the vision-era]. Almaty: Ush Qıyan. (in Kaz.).
- Syzdyk, R. (2009). *Kazak tilindegi eskilikter men zhanalyktar* [Archaisms and innovations in the Kazakh language]. Almaty: Arys. (in Kaz.).
- Zharylgapov, Z. & B. Syzdykova. (2023). The concept of archetype in literature and Jung’s theories. *Eurasian Humanities Institute Bulletin*, 3, 172–184. <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-3.12>
- Zholdasbekov, M. (2012). *Asyl arnalar: Zheti tomdyk shygarmalar zhinagy* [Sacred sources: Collected works in seven volumes]. Astana: Kultegin. (in Kaz.).
- Zhumabaev, M. (2013). *Otty Attila men edim: Olender* [I was the fiery Attila: Poems]. Almaty: PS; Khalyqaralyq Abai kluby. (in Kaz.).

Ж. Жылкыбайулы, Р.С.Турысбек

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан*

АРХЕТИП «ОТЕЧЕСТВО» В АЛАШСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И ТРАНСФОРМАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

Аннотация. В статье всесторонне рассматривается трансформация архетипа «Отечество» в национальном историческом сознании казахской литературы. Архетип «Отечество» является древнейшей культурно-духовной концепцией, где пересекаются пространственные и экзистенциальные значения в литературе народа. Для понимания основного содержания этого архетипа в казахской литературоведческой традиции проводится исследование в связи с локальными поэтическими текстами, основанное на кочевой космологии и культурной семиотике. В ходе исследования с использованием архетипного, мифопоэтического и дискурсивного анализа понятие «Отечество» классифицируется как структурная модель, состоящая из трёх компонентов, на основе пространственной антропологии, ассоциируемой с архетипом «Мать», и теоретических принципов тюркской мифопоэтической традиции. Результаты анализа показывают, что архетипические пространства, такие как Отукен, Жеруйык и Сарыарка в традиции национальной литературы, выполняют функцию сакрального кода в коллективном национальном сознании. В литературе Алаш обоснован результат трансформации архетипа «Отечество» в модель «Раненое Отечество» в условиях колониального дискурса, которая превратилась в художественную систему, обновляющую национальное единство. Анализ трансформации архетипа «Отечество» в национальном сознании литературы даёт возможность расширить содержание архетипической теории в современных литературно-теоретических парадигмах и внести значительный вклад в исследования и концептуализацию её применения в литературе. Автор статьи надеется, что данное исследование внесёт вклад в глубокое изучение архетипических слоёв литературы Алаш.

Ключевые слова: литература Алаш; архетип «Отечество»; сакральный центр; структурная модель; национальное историческое сознание; архетипический анализ

Zh. Zhylykbauly, R. Turysbek

*L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan*

THE ARCHETYPE OF “HOMELAND” IN ALASH LITERATURE AND THE TRANSFORMATION OF NATIONAL HISTORICAL CONSCIOUSNESS

Abstract. The article examines the transformation of the archetype of “Homeland” in the national historical consciousness of Kazakh literature. The archetype of “Homeland” represents one of the oldest cultural and spiritual concepts in the literature, where spatial and existential meanings intersect. To understand the core meaning of this archetype in Kazakh literary studies, the research is based on the analysis of local poetic texts

grounded in nomadic cosmology and cultural semiotics. Using archetypal, mythopoetic, and discursive analysis, the concept of “Homeland” is classified as a structural model consisting of three components, based on spatial anthropology associated with the archetype of “Mother” and the theoretical principles of the Turkic mythopoetic tradition. The results of the analysis show that archetypal spaces such as Ötüken, Zheruyik, and Saryarka in the national literary tradition function as a sacred code within the collective national consciousness. In Alash literature, the transformation of the “Homeland” archetype into the model of the “Wounded Homeland” under the conditions of colonial discourse is substantiated, becoming an artistic system that renews national unity. The analysis of the transformation of the “Homeland” archetype in the national consciousness reflected in literature makes it possible to expand the scope of archetype theory within contemporary literary-theoretical paradigms and to make a significant contribution to the study and conceptualization of its application in literature. The author expects that this research will contribute to a deeper exploration of the archetypal layers of Alash literature.

Keywords: Keywords: Alash literature; archetype of “Homeland”; sacred center; structural model; national historical consciousness; archetypal analysis

Авторлық үлестер

Жылқыбайұлы Ж. – тұжырымдама, визуалдау, әдіснама, ресурстар, жазу – шолу және редакциялау.

Тұрысбек Р.С. – деректерге жетекшілік ету, қадағалау, тексеру.

I. Laheg*Azerbaijan University of Languages**Baku, Azerbaijan* <https://orcid.org/0009-0003-3048-5213>email: inas.laheg@adu.edu.az**THE POLITICS OF ALIENATION IN LEILA ABOULELA'S
“THE TRANSLATOR”**

Abstract. This article analyzes the sense of alienation and unhomeliness experienced by Muslim immigrants in Europe through an analysis of Leila Aboulela's first novel, “The Translator.” Particular attention is paid to biographical details of the author and their influence on the formation of her personal identity. Employing a descriptive-analytical approach, the study foregrounds the theoretical contributions of postcolonial critics such as Edward Said and Frantz Fanon. The novel is examined as a socio-political space in which Eurocentric imperialism marginalizes diasporic communities to the periphery of the metropolitan center. The article also explores phenomena of temporal disorientation and detachment from the present that accompany the immigrant experience in conditions of exile. The author shows how the protagonist withdraws from the present and retreats into the past, which functions as a psychological refuge from the hardships of displacement. Such withdrawal, as the author argues, is interpreted as a consequence of the immigrant's inability to envision a viable future within a hostile host society.

Keywords: alienation; Muslim immigrant; postcolonial critics; temporal disorientation; unhomeliness.

Conflict of interests:

The author declares no conflict of interest.

Article history:

Received: 28.08.2025

Accepted: 12.12.2025

Introduction

Contact zones such as diaspora spaces and immigrant societies in the West have spilled much ink, as they usually position discordant, conflicting, and hostile ideologies near at hand. The cultural, social, and political interaction between those who claim ownership of the place under the pretext of nationalism and the foreigners who are paving their way to occupy a functional role within it provokes extensive postcolonial criticism. As the immigrants try to partake in a practical social role within their new environment, the European becomes engrossed in a constant confirmation of his/her sovereignty over the space and tightens his/her fist over the singularity of such an ownership (Ashcroft et al., 2013; Bhabha, 2004; Morey, 2018; Codebò, 2020).

Immigration usually entails the reshaping of the immigrated to space, which could be remarked in the building of new, unusual religious places and the celebration of foreign cultural ceremonies, where access to the so-called owner of the space becomes unlikely in certain incompatible places. Space becomes remapped culturally, where legally available spaces become socially inaccessible and culturally restricted. Likewise, mainstream media and political tensions between countries channel the immigrants' spatial movement and map the host country into wanted and unwanted spaces. An exemplar of such politics is the Muslim immigrant in Western countries after the 11/9 event. The immigrant finds him/herself in situations of perpetual cultural compromising and political renunciation (Felluga, 2015; Morey, 2018).

The pinning of Islam as a prototype for terrorism, women's oppression, and aberrant anti-democratic conventions by the Western media has predated the 9/11 event. The Orient has long been conceived as an epitome of the exotic 'other' that is antagonistic with all that Christian Latinity denotes. The political backwash that parties and politicians have weaponized has hitherto alienated and marginalized the Muslim diaspora. They were no longer viewed through the prism of cultural or economic aspects pertinent to the societal norms. They were relegated to a reductive view, where Islam embodies violence and cultural degradation (Said, 1984, as cited in Chambers, 2017; Chaoui, 2023; Behera, 2023).

Accordingly, such a tussle has long been imported into the writing of the Anglophone Muslim diaspora. Salient in Anglophone Arab literature in the UK over the last few decades, aside from the political tone, is the protrusion of the female pen and the feminist discourse (Al Maleh, 2009). Notwithstanding the alienation and marginalization endured, undeniable for the inhabitants of the borderlines is the unrestrained, detached, and cross-cultural standpoint that such dynamic spaces grant. The crossroads of in-betweenness, seemingly, conferred an escape route for such narratives to be voiced. Nonetheless, Western tropes of Muslim women as helpless subjects in need of saving and liberation serve as a roadblock for the maintenance of genuine discourse.

This study aims to investigate the politics of unhomeliness and alienation in Leila Aboulela's "The Translator" through the lens of postcolonial theory, with particular attention to the author's biographical context and its influence on her representation of displacement. The research seeks to demonstrate how Aboulela's narrative constructs a psychological geography of exile, in which temporal dislocation and nostalgia operate as coping mechanisms for the loss of belonging. By employing a descriptive analytical method alongside postcolonial criticism, the study endeavors to elucidate the intricate interplay between identity, religion, and space that shapes the experience of Muslim immigrants in Western societies.

Materials and Methods

The main corpus of analysis of this research study is narrowed down to the Sudanese author's novel, "The Translator," which was published by Black Cat in 1999 in New York. Numerous excerpts from the novel were employed as textual evidence and exemplars of the protagonist's state of unhomeliness, alienation, and temporal distortion. Apparently, this article revolves mainly around a singular character, which is the heroine, Sammar. Since a displaced woman has written "The Translator" and is simultaneously telling the story of another displaced woman, the analysis apparently focuses on the female version of experiences of displacement and uprootedness.

The factual corpus of the research consists of selected textual excerpts from “The Translator” that vividly depict the protagonist’s experiences of exile, nostalgia, and psychological dislocation. These passages serve as primary evidence for the descriptive analysis and allow the study to ground its postcolonial interpretations in concrete narrative situations rather than abstract theorization.

However, in addition to the protagonist, the analysis does not stray away from the author’s background and surrounding cultural environment. In fact, extracts, and citations from the author’s interviews and essays provided genuine research materials for explaining and decoding the fictional event of the novel. As a result, the interplay and interaction between the author’s personal life and her novel dissolved the thin yet dim veil separating the author from her creation. Parallels and liaisons were drawn between the author’s reality and her handcrafted fiction, abridging and deciphering the essence and the implicit messages of this fictional content.

The article relied heavily on descriptive analytical methods. Textual materials were descriptively extracted and positioned side by side with theoretically postcolonial analytical contextualization. Such critical juxtapositioning created a nexus between cultural, psychological, and literary studies. Postcolonialism served as the principal lens of literary criticism. It facilitated eviscerating imperial and Eurocentric maxims. At the same time, it promotes a decolonial historical perspective. Conspicuously, the subversive division of the dominant metropolis and the dominated periphery is challenged through the voicing of underrepresented minorities. Espousing the comments of scholars such as Frantz Fanon and Edward Said with Aboulela’s narrative unearths unprecedented layers of ideological and political indications.

Results and Discussion

Having a target audience mainly from the host country, diasporic writers are supposed to supply images of Arab Muslim women that sell and appeal to the Western mainstream, in rhythm with the erroneous yet indelible impressions of the Eastern veiled agentless females. Their narratives and ideological stances never escape the straightforward and reductive inference of the West and East binarism. In the ongoing maze, diasporic writers are often alienated and mainly fall into the trap of becoming native informants, styling models of female protagonists in the escapee mode (Abdel-Fattah, 2017; Aldalala’a & Nash, 2017; Santesso, 2013; Aboulela, 2002).

Amongst diasporic Anglophone Muslim writers, the Sudanese author Leila Aboulela rose to fame by the dawn of the twenty-first century as an advocate for the Muslim immigrant woman in the West. The heroines of her novels and short stories are mostly displaced characters. Unsurprisingly, Aboulela herself has been an immigrant to over four countries. Her first experience abroad led her to Aberdeen, Scotland. Nostalgia and homesickness inspired the Sudanese writer to start her first novel, “The Translator,” which was later followed by five others. Aboulela’s top-rated novels and collections of short stories earned her numerous nominations and awards, to name a few, the Caine Prize for African Writing in 2000, the Saltire Fiction Book of the Year Award in 2018, and the PEN Pinter Prize in 2025. The works of the widely acclaimed author are now translated into around fifteen languages (Aboulela, 2023b; Aboulela, 2007; Aboulela, 2023a).

Over twenty-five years later, “The Translator” still acts as a time-defying manuscript, representative of contemporary Muslims’ struggles regardless of the

political, economic, and social changes. “The Translator” chronicles the life story of a Sudanese immigrant, Sammar, who went to Scotland with her husband, who is her cousin, and was pursuing a medical degree. After a few months of the spouse’s ownership of a car, they crashed in a fatal accident. Sammar and her son, Amir, four years old, survived. Unfortunately, the husband, Tarig, was not equally lucky. Sammar, who went back to Sudan to bury her husband, left her son Amir, with his grandmother, Mahasen. After the traumatic event, Sammar was very much alive as well. She has cut off her son emotionally and lost her awareness of time. Over the years, she befriended a colleague at the university, who was hated for siding with Muslim and Eastern political interests. Hereinafter, the story takes a new turn and unveils an awakening of consciousness and spirituality (Aboulela, 2005b).

Identity construction, Aboulela clarifies, is rooted more in religious affiliation as a component force than in national attachment, from which she has been uprooted as an immigrant. Leila Aboulela crafts hybrid protagonists that are neither conforming to the East’s rigidity nor bending to the West’s impositions. Estranged protagonists that are inhabiting both spheres yet fitting in neither. Indeed, aspects of alienation are the quintessence of Aboulela’s novels. Densely cultivated is in her first work, “The Translator,” where the protagonist, straddling between the West and the East, the secular and the religious, decisively rearranges the puzzle pieces of her identity (Aboulela, 2005a).

Germane to racial and ideological liaisons, the sense of exclusion within the Arab Muslim diaspora is of a postcolonial relevance. Analogous to the Muslim diaspora’s alienation is Fanon’s elucidation of the white man’s artifact of the black soul as a fitting piece of colonial binarism, inter alia, the supreme white and the inferior black (Fanon, 2008). Likewise, the Arab Muslim in Europe is yet another motif of binary opposites set, herein: the civilized Western and the terrorist Eastern.

The fragmentation and the objectification of the black man from his skin, as an inescapable derogatory prison, is parallel to the de-individualizing practices directed towards the Eastern ‘other’ by the West, as a potential terrorist due to particular ideological affiliations. Henceforth, the captivity of subjects into a perpetual yet unattainable pursuit, dooms them to self-estrangement and social alienation from a perceivably antagonistic surrounding. Just as the black negro ‘lives an ambiguity that is extraordinarily neurotic’ (Fanon, 2008, p. 169), the Anglophone Arab Muslim diasporic subject shuffles in an equivocal self-articulation and labyrinth of irreconcilable loyalties and vague belonging.

1. Politics of Alienation and Unhomeliness

Common to Anglo-Arab diaspora writing are the dense passages of unhomey images and the aspects of alienation. Unprecedented in Aboulela’s narrative in “The Translator” is the multi-angular screening of devout and practicing female Muslim encounters with the West. Sammar, who has regarded her religion as rather a safe anchor throughout her wandering in an unwelcoming environment, has been a target of stereotypical and de-individualizing practices. Muslims in general and Arabs in particular have become, as Pickens posits, “highly visible as objects of fear” (2009, p. 9, as cited in Arnsperger, 2017, p. 217).

In this regard, the hyper-visibility of Muslims rendered their very personhood invisible. Their individuality and subjectivity are dismissed and rather masqueraded with totalizing phobic images. Veil and prayers as religious indicators have become instigators of de-individualizing practices (Arnsperger, 2017). Sammar’s recounting of Yasmin’s story of the Turkish passengers in the airport is a case in point:

“If she stood up and prayed in the corner, people would have a fit. A story once told by Yasmin: Turks in London praying in Terminal 1 and someone called the police. Sammar prayed where she was, sitting down, not moving.” (Aboulela, 2005b, p. 95).

Sammar’s sitting still is a reminder of her being an unfit and discordant piece in the UK’s cultural mosaic. Her identification as a Muslim is limiting her presence and dismissing her functionality. In exile, Sammar is coexisting with the fact that she must shrink to fit in the exclusively available social molds and never occupy an extent of space that might personify her existence as a Muslim.

The fact that one wrong word and the terrorist barbarian person she envisaged might be disclosed loomed large in Sammar’s encounters with people around her. She is a target of constant supervision and detection, in this exile, “when she spoke to people, they seemed wary, on their guard as if any minute she would say something out of place, embarrassing” (Aboulela, 2005b, p. 3). On their guard, for she was perceived as a lurking danger, a plausible terrorist in disguise. She was the walking embodiment of the bombs, hijacks, and assassinations the media had streamed. Her words, gestures, and intentions have always been levelled to a different dimension: “Surprise was part of the city, ... There were shades of surprise: surprise-sneer, surprise-embarrassed, and surprise-bemused, surprise-disapproving. She had to be silent” (Aboulela, 2005b, p. 31).

Her scarf, as an article of faith, transcended the symbolic representation of religious dedication into a politicized code shunning her personhood. She is not a mother, a widow, or a translator. She is the spokeswoman of Saddam Hussein, terrorist groups, and all the stereotypes attached to the Arab countries. Worse still, during the Gulf War, suddenly, people became conscious that she was a Muslim. Her existence became blatant and observed. “Once a man shouted at her in King Street, Saddam Hussein, Saddam Hussein” (Aboulela, 2005b, p. 71). As her religious and ideological affiliations became hypervisible, Sammar, the human, was on the wane. Islam eclipsed and devoured her individuality and outweighed her personhood. People felt entitled to dispossess her humanity and project her villainy.

Such exclusion has remarkably been internalized and implicitly led its way into normality in Sammar’s unconsciousness and seeped into her perception of herself. The hostility her surroundings reflect has become justifiable. By default, she must deter their suspicion and maintain their approval by cutting, trimming, and disciplining herself, “[i]t had seemed strange for her when she first came to live here, all that privacy that surrounded praying... But she was aware now, after having lived in this city for many years she could understand, how surprised people would be ...” (Aboulela, 2005b, p. 53–54).

Sammar simply shrinks inward, into herself. In the coercive retreat, she was taken aback by nostalgic replaying and gradually held captive to memories redolent of images of a formerly warm and tender home. Nostalgic replaying that lavished inclusion and collectivity offered a shelter from a space that denied her a social permit, “Yet like the elderly who remember the distant past more clearly than the events of the previous day, Sammar lived with a young Tarig inside her head” (Aboulela, 2005b, p. 16). Sammar’s escapism falls in line with Eisenbruch’s notes on the uprooted subjects dwelling in past experiences and being haunted by supernatural encounters that are triggered in their dreams and wakefulness (1991, as cited in Bhugra & Becker, 2005).

2. Temporal Disassociation/Alienation

Sammar, in numerous incidents, has experienced an overlapping and a merging of Sudan’s dim lights and dirty streets with those of Scotland. The exiled subjects, Eisenbruch

adds, bear a guilt and regret for deserting the country of origin and dedicate their life to enliven memories and preserve them from evanescence (1991, as cited in Bhugra & Becker, 2005). In guard against oblivion, Sammar has held still against the treacherous tide of time, “Since Tarig died she had not bought anything new. She had not noticed time moving past, the years eroding the clothes Tarig had seen her in, wools he had touched, colours he had given his opinion on” (Aboulela, 2005b, p. 47).

Sammar’s keeping household items untouched is a typical resort that confers the exiled subject with the illusion and solace of maintaining the warmth of previous life normality. She lost a homeland and a husband who catered homely sense in exile. All that is left for Sammar to preserve is the soulless aura and the insensible traces. Never wearing makeup again after Tarig’s death and keeping the same clothes is a way to relive and restore feelings she used to exchange with her husband, such as loyalty, love, and devotion, but the only form that remains to express such a range of emotions is through unhealthy, deformed practices. She has detached herself from her surroundings. The march of time in Sammar’s bleak house seems motionless: “Four years ill in a hospital she had made for herself. Ill, diseased with passivity, time in which she sat doing nothing. The whirlpool of grief sucking time. Hours flitting away like minutes” (Aboulela, 2005b, p. 10).

Loyalty to the past restrained Sammar’s ability from ‘presencing’, “she was heavy with other loyalties, full to the brim with distant places, voices” (Aboulela, 2005b, p. 20). Sammar’s negligence of the ‘now’ and the ‘here’ was to the extreme of being unaware of the food’s edibility and consuming it rotten, “There she saw the mouldy bread, cheese with fur and green, ... past its sell-by date”, Sammar had become in a complete detachment from the present, hypnotized by lures of the past, “For years, Sammar had eaten such food, ... as if there were a fog blocking her vision, a dreamy heaviness everywhere” (Aboulela, 2005b, p. 47). Dissociation from a society that centrifuges her nonconformity and dissonance has veiled her consciousness and robbed her of agency over her life. As Edward Said explains: “At this extreme the exile can make a fetish of exile, a practice that distances him or her from all connections and commitments” (2000, p. 183).

The exiled subjects take shelter in solitude and temporariness that mars discursive exchange with their surroundings and further cements the grounds of unhomeliness. Said asserts, “To live as if everything around you were temporary and perhaps trivial is to fall prey to petulant cynicism as well as to querulous lovelessness” (2000, p. 183). Similarly, Sammar lived in a kind of temporariness with no futuristic plans or premises to propel her forward.

The lack of a futuristic prospect that would keep her on track with the present and hence in sync with the forthcoming toppled Sammar downward into the abyss of the past. This way, Sammar was alienated from people in the exile, Aberdeen, for they belonged to the present. In the words of Lorenzo Casini, aspects of alienation in contemporary diasporic Arabs are embedded in their recurrent literary expression of “exclusion” and negation from national affinities and communal collectivities. Such an estrangement is firmly designated as ‘the impossibility for the characters to be active actors’ within their social milieu (2008, p. 7).

The exiled subjects, who are excluded and cornered in the world of memories and solitude, become enslaved to isolation and stagnation. Not only are they divorced from the present, but they also show no prospect of any futuristic aspirations. The lack

of attachment to a collectivity inhibits any plans for the future (Giri, 2023). Sammar's very stay in Aberdeen was a matter of feasibility rather than a sequel of planning or personal vision, and Aberdeen, in particular, has been singled out of commitment to old memories with her dead husband, Tarig. In addition, she had worked for some time at the university, and the chances of taking her back are hence high (2005b). Sammar settled with no intention of creating any lifelong bond or permanent resolution in Aberdeen. The sole time she pondered upon a futuristic decision, that is, remarrying, her destination was set on a man in Sudan, Am Ahmed. Sammar never imagined a functioning version of herself in Aberdeen.

Conclusion

This research article draws heavily on Leila Aboulela's writing and philosophy of writing. In particular, her first novel, "The Translator," has been the fulcrum of analysis. The article has woven threads of the author's autobiographical details with her fictional storyline. Displacement is approached not only as a spatial phenomenon of disruption but simultaneously as a socio-political issue. Aboulela pictures the way the Muslim immigrant becomes a target of hate, discrimination, and dehumanization due to racial, cultural, and religious indications. She invests in the sense of homeliness that overwhelms the castaway immigrants, where they find themselves with a home that falls short of shielding them from the hostility of the surrounding environment.

Beyond its theoretical contribution, this study bears practical relevance for postcolonial and intercultural literary studies, as it offers an analytical framework for examining how narratives of displacement articulate the psychological and spatial conditions of Muslim immigrants in the West. The findings may further inform interdisciplinary approaches to diaspora literature, cultural identity, and cross-cultural communication.

The article has shed light on the temporal aspects of displacement and alienation. It zeroes in on the sense of temporal dissociation and reality detachment that engulfs the immigrant due to nostalgia and the mental replaying of memories. This study demonstrates the way the protagonist fled from the present moment altogether and resorted to the past as a safe refuge from the hostile exile. As a matter of fact, it becomes apparent that the inability of the immigrant to imagine a futuristic vision of him/herself in exile due to social exclusion divorces them from its presence.

References

- Abdel-Fattah, R. (2017). The Double Bind of Writing as an Australian Muslim Woman. *Mashriq & Mahjar Journal of Middle East and North African Migration Studies*, 4(2), 63–83. <https://doi.org/10.24847/44i2017.137>
- Aboulela, L. (2002). Moving Away from Accuracy. *Alif: Journal of Comparative Poetics*, 22, 198–207. <https://doi.org/10.2307/1350056>
- Aboulela, L. (2005a, June 5). Keep the Faith (A. Sethi, Interviewer) [Interview]. In: *The Guardian*. Retrieved 01 August 2025 from https://www.theguardian.com/books/2005/jun/05/fiction.features2?CMP=share_btn_url
- Aboulela, L. (2005b). *The Translator*. Polygon. (Original work published 1999).
- Aboulela, L. (2007, July 22). Restraint? Sure. Oppression? Hardly. *The Washington Post*. Retrieved 05 August 2025 from <https://www.washingtonpost.com/archive/>

[opinions/2007/07/22/restraint-sure-oppression-hardly/3e90b3ba-3926-428b-aae9-2313f606a193/](https://www.pressandjournal.co.uk/fp/lifestyle/6207405/aberdeen-inspired-leila-aboulela-global-writer/)

- Aboulela, L. (2023a, November 3). How Aberdeen inspired Leila Aboulela to become an award-winning global writer (N. Drysdale, Interviewer). In: *Press and Journal*. Retrieved 02 August 2025 from <https://www.pressandjournal.co.uk/fp/lifestyle/6207405/aberdeen-inspired-leila-aboulela-global-writer/>
- Aboulela, L. (2023b, April 13). We Need to Hear the Stories of Africa's Encounter with Europe from Africans Themselves. A Conversation with Leila Aboulela (Brittle Paper, Interviewer). In: *Brittle Paper*. Retrieved 10 August 2025 from <https://brittlepaper.com/2023/04/%20we-need-to-hear-the-stories-of-africas-encounter-with-europe-from-africans-themselves-a-conversation-with-leila-aboulela/>
- Aldalala'a, N., & Nash, G.P. (2017). Coming out for Islam? Critical Muslim responses to postcolonialism in theory and writing. In: E.M. Santesso & J.E. McClung (Eds.), *Islam and Postcolonial Discourse*. Routledge, 228–244.
- Al Maleh, L. (2009). Anglophone Arab Literature: An Overview. In: L. Al Maleh (Ed.), *Arab Voices in Diaspora: Critical Perspectives on Anglophone Arab Literature*. Rodopi, 1–63.
- Arnsperger, L. (2017). Baghdad, Beirut, and Brooklyn: Communal and transnational visions in Muslim- and Arab-American poetry after September 11. In: E.M. Santesso & J.E. McClung (Eds.), *Islam and Postcolonial Discourse*. Routledge, 213–227.
- Ashcroft, B., Griffiths, G., & Tiffin, H. (2013). *Postcolonial Studies: The Key Concepts* (3rd ed.). Routledge.
- Behera, A. (2023). Discourses of Displacement: “Development,” Resource Conflict and Political Opportunism in Odisha. In: M.T. Mbuh, M. Chakravorty, & J. Clammer (Eds.), *Writing in Times of Displacement: The Existential and Other Discourses*. Routledge, 249–261. <https://doi.org/10.4324/9781003333234-19>
- Bhabha, H.K. (2004). *The Location of Culture*. Routledge.
- Bhugra, D., & Becker, M.A. (2005). Migration, Cultural Bereavement and Cultural Identity. *World Psychiatry: Official Journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, 4(1), 18–24. Retrieved 5 August 2025 from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1414713/>
- Casini, L. (2008). Beyond Occidentalism: Europe and the Self in Present-Day Arabic Narrative Discourse. *Mediterranean Programme Series of the European University Institute-Working Papers & the Robert Schuman Centre for Advanced Studies*. Retrieved 10 August 2025 from http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/9367/RSCAS_2008_30.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Chaoui, S. (2023). Embodied Faith and the Limits of Female Agency in Randa Abdel-Fattah's “Does My Head Look Big in This?” *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 16, 23–39. <https://doi.org/10.1007/s40647-022-00359-5>
- Chambers, C. (2017). Forward. In: E.M. Santesso & J.E. McClung (Eds.), *Islam and Postcolonial Discourse*. Routledge, XI–XVI.
- Codebò, M. (2020). *Novels of Displacement: Fiction in the Age of Global Capital*. The Ohio State University Press.
- Fanon, F. (2008). *Black skin, white masks*. Grove Press, Cop. (Original work published 1952).

- Felluga, D.F. (2015). *Critical Theory: The Key Concepts*. Routledge.
- Giri, A.K. (2023). Interrogating, Confronting and Reconstituting Displacement and a New Politics, Poetics and Spirituality of Dwelling: The Ethics, Aesthetics and Responsibility of Home and the World. In: M.T. Mbuh, M. Chakravorty, & J. Clammer (Eds.), *Writing in Times of Displacement: The Existential and Other Discourses*. Routledge, 197–218. <https://doi.org/10.4324/9781003333234-15>
- Morey, P. (2018). *Islamophobia and the Novel*. Columbia University Press.
- Said, E.W. (2000). *Reflections on exile and other essays*. Harvard University Press.
- Santesso, E.M. (2013). *Disorientation: Muslim Identity in Contemporary Anglophone Literature*. Palgrave Macmillan.

И. Лахер

*Әзәрбайжан тилдер университеті
Баку, Әзәрбайжан*

ЛЕЙЛА АБУЛЕЛАНЫҢ «АУДАРМАШЫ» РОМАНЫНДАҒЫ ЖАТСЫНУ САЯСАТЫ

Аңдатпа. Мақалада Еуропадағы мұсылман иммигранттарын жайлаған жатсыну мен үйсіздік сезімін Лейла Абулеланың алғашқы романы «Аудармашы» негізінде талдайды. Автордың өмірбаяндық деректері мен олардың шығармашылық тұлғасын қалыптастырудағы ықпалына ерекше назар аударылады. Бұл сипаттамалық-талдамалық зерттеу Эдвард Саид пен Франц Фанон сияқты постколониялық сыншылардың ғылыми үлесін алдыңғы қатарға шығарады. Роман еуроцентрлік империализм диаспоралық қауымдастықтарды метрополианың шеткері аймағына ығыстыратын әлеуметтік-саяси кеңістік ретінде қарастырылады. Мақалада сондай-ақ қуғын жағдайында иммигрантты қатар алып жүретін уақыттық бағдарсыздық пен қазіргі сәттен алшақтау құбылыстары қарастырылады. Автор кейіпкердің қазіргі өмірден толықтай бас тартып, өткенге шегінетінін көрсетеді; өткен оның үшін қуғынның қиындықтарынан психологиялық панаға айналады. Мұндай қашу, атап өтілгендей, иммигранттың жат әрі жау қабылдаушы қоғамда өміршең болашақты елестете алмауымен түсіндіріледі.

Түйінді сөздер: жатсыну; мұсылман иммигрант; постколониялық сыншылар; уақыттық бағдарсыздық; үйсіздік

И. Лахер

*Азербайджанский университет языков
Баку, Азербайджан*

ПОЛИТИКА ОТЧУЖДЕНИЯ В РОМАНЕ ЛЕЙЛЫ АБУЛЕЛЫ «ПЕРЕВОДЧИЦА»

Аннотация. В статье анализируется чувство отчуждения и неустроенности, охватывающее мусульманских иммигрантов в Европе, на материале первого романа Лейлы Абулелы «Переводчица». Особое внимание уделяется биографическим

деталям автора и тому, как они повлияли на формирование её личности. Это описательно-аналитическое исследование выдвигает на первый план вклад постколониальных критиков, таких как Эдвард Саид и Франц Фанон. Роман рассматривается как социополитическое пространство, где европоцентрический империализм вытесняет диаспоральные сообщества на периферию метрополии. В статье также рассматриваются явления временной дезориентации и отстранения от настоящего, которые сопровождают иммигранта в среде изгнания. Автор показывает, как героиня полностью отказывается от настоящего и уходит в прошлое, которое становится для неё психологическим убежищем от трудностей изгнания. Подобное бегство, как отмечается, обусловлено неспособностью иммигранта представить себе жизнеспособное будущее в недружелюбном принимающем обществе.

Ключевые слова: отчуждение; мусульманский иммигрант; постколониальные критики; временная дезориентация; неустроенность.

М. Мұратқызы*Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті**Қостанай, Қазақстан* <https://orcid.org/0000-0003-4210-4716>email: muratkzymira434@gmail.com**А.А. Әбсадық***Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті**Қостанай, Қазақстан* <https://orcid.org/0000-0002-1657-029X>email: absalmas@mail.ru**ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРКІ ТЕКТЕС ХАЛЫҚТАРДЫҢ ҒҰРЫПТЫҚ
ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ ШАШҚА ҚАТЫСТЫ ӨТПЕЛІ ҒҰРЫПТАР**

Аңдатпа. Мақалада қазақ және түркі тектес халықтардың ғұрыптық фольклорындағы шашқа қатысты өтпелі ғұрыптар этнолингвистикалық және мәдени-семиотикалық аспектіде кешенді түрде талданады. Зерттеудің мақсаты – ғұрыптық фольклор мәтіндеріндегі шашқа байланысты тілдік бірліктердің семантикалық құрылымын, ассоциативті өрісін және ұлттық дүниетанымдағы мәдени код ретіндегі қызметін анықтау. Этнолингвистикалық тұрғыдан шаш концептісі халықтық танымда әлемдер арасындағы байланыстырушы медиатор, жан мен өмірлік энергияның мекені, күш-қуаттың, сұлулық пен денсаулықтың, әлауқат пен абыройдың, жас ерекшелігі мен отбасылық мәртебенің символы ретінде қарастырылады. Зерттеу материалдары ретінде аңыздар, ертегілер, сынсу, беташар, жоқтау мәтіндері, сондай-ақ мақал-мәтелдер, тыйым сөздер мен этнографиялық деректер алынды. Бұл дереккөздер шашқа қатысты ғұрыптық әрекеттердің (шаш өру, шаш сипар, шаш жаю, шаш тарқату, шаш тұлдау) адамның өмірлік цикліндегі өтпелі кезеңдерді (бойжеткендік – келіндік – жесірлік) рәсімдеудегі тілдік және символдық қызметін ашуға мүмкіндік береді. Мақалада «шаш өру – шаш сипар – шаш жаю» ғұрыптық үштігі құрылымдық-функционалдық модель ретінде қарастырылып, оның әрбір компонентінің семантикалық жүктемесі мен прагматикалық қызметі айқындалады. Этнолингвистикалық талдау нәтижесінде шашқа қатысты тілдік бірліктердің мінез-құлық нормаларын реттеуші, әлеуметтік мәртебені айқындаушы және тағдырлық ұғымдарды вербалдайтын мәдени-тілдік механизм қызметін атқаратыны дәлелденеді. Салыстырмалы материалдар негізінде түркі тектес және славян халықтарының фольклорындағы шашқа қатысты ғұрыптардың ортақ архаикалық дүниетанымнан бастау алатыны көрсетіледі.

Түйінді сөздер: ғұрыптық фольклор; шаш өру; шаш жаю; өтпелі ғұрыптар; үйлену ғұрпы; жоқтау

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Мақаланың тарихы:

Түскен мерзімі: 10.01.2026

Баспаға қабылданған мерзімі: 10.03.2026

Кіріспе

Фольклор – архаикалық дүниетаным мен көне мәдениеттің көрінісі әрі тарихи-рухани мұра. Ежелгі кезеңдерде қалыптасқан ырым-тыйымдар, ғұрыптық әрекеттер, діни наным-сенімдер мен мифологиялық түсініктер фольклордың құрамдас бөлігі болып табылады, өйткені олар сол дәуір адамдарының ауызша таралған танымдық әңгімелерімен және тәжірибелік ғұрыптық іс-әрекеттерімен тікелей байланысты. Осы орайда, ырымдар мен ғұрыптар, мифтер мен діни ұғымдар алғашқы қауым адамының дүниені тану үдерісінде қалыптасқан рухани тәжірибенің нәтижесі болып табылады. Дәстүрлі дүниетанымда адамға зиян келтірудің тиімді тетігі ретінде оның шашына ықпал ету айрықша аталады. Сол себепті шашқа қатысты ғұрыптар, тыйымдар мен магиялық әрекеттер тұлғаның рухани тұтастығына бағытталған символдық ықпал ету формасы ретінде қалыптасқан. Шашқа байланысты ғұрыптар мен наным-сенімдерді этнолингвистикалық аспектіде қарастыру тіл мен мәдениеттің өзара байланысын ғана емес, халықтың архаикалық дүниетанымын, рухани құндылықтар жүйесін және тарихи жадысын кешенді түрде тануға жол ашады (Bahar, et al., 2023, б. 153).

Осы зерттеуде ғұрыптық фольклор мәтіндері тілдік дереккөз ғана емес, белгілі бір мәдени қауымға тән концептуалдық жүйені бейнелейтін семиотикалық кеңістік ретінде қарастырылады. Этнолингвистикалық бағыттардың теориялық қағидаттарына сүйене отырып, шашқа қатысты ғұрыптар мен оларға байланысты тілдік бірліктер халықтық сананың мәдени концепт ретінде қалыптасқан үлгілерін танытатын құрылымдар деп пайымдалады. Бұл тұрғыда шаш ұғымы тек дене мүшесінің атауы емес, әлеуметтік мәртебе, сакралдылық және өтпелілік семантикаларын біріктіретін көпқабатты мәдени концепт ретінде сипатталады (Gicala, 2024, б. 80).

Ғылыми деректерде қазақтардың тұрмыс-салт тәжірибесінде шаштың магиялық мәні ерекше бағаланғаны көрсетіледі. Зерттеуші Р. Карутц еңбектерінде ауыр толғақ кезінде босанғалы жатқан әйелдің алдында қылды немесе шашты тұтату ғұрпы орындалатыны атап өтіледі. Бұл әрекет әйелді жын-шайтаннан, тылсым зиянды күштерден қорғауға бағытталған ғұрыптық-магиялық амал ретінде түсіндіріліп, қазақ дүниетанымында жануар сүйектерінің де сакралды, магиялық қуатқа ие деп қабылданғанын көрсетеді. Аталған деректер шаштың, қылдың және сүйектің қазақтың архаикалық дүниетанымында қорғаушы әрі тылсым күшпен байланыс орнатушы ритуалдық нысан ретінде танылғанын айғақтайды (Карутц, 1911, б. 126).

Мысалы, қазақ ертегілерінде де шаш, жүн, құстың қауырсыны да магиялық күшке ие. Бұл заттар қаһарманның ерекше еңбегі арқылы иеленетін, магиялық күшке ие ғұрыптық белгілер ретінде сипатталады. Самұрық (кейде Қаракұс) туралы ертегілерде алып құс қаһарманға балапандарын құтқарғаны үшін қауырсынын сыйға тартады. Қауырсын қауіп-қатер төнген сәтте тұтатылып, Самұрықты

шақыратын киелі құрал қызметін атқарады. Осы мотив ертегілерде адам мен киелі күш арасындағы тылсым байланысты, сондай-ақ шаш, қауырсын және жүннің магиялық-ғұрыптық мәнін танытады (Қасқабасов, 2009, б. 32).

Қазақтың дәстүрлі дүниетанымында шаш пен түк, жіп байлау сакралды мәнге ие болып, айрықша жаратылыс пен батырлықтың белгісі ретінде қабылданған (Muratkyzy, et al., 2025, б. 183). Бұл түсінік «жүрегінің түгі бар» сияқты тұрақты тіркестерде сақталған сынды. Фольклорлық мәтіндерде қаһармандардың ерекше шашпен бейнеленуі (Албасты, Жезтырнақ, Жалмауыз кемпір т.б.) олардың тылсым қуатын, әлеуметтік мәртебесін танытады. Шаш магиялық күштің нышаны саналып, оны жоғалту адам тағдырына қауіп төндіретін белгі ретінде сипатталады. Осы тұрғыдан алғанда, шаш ғұрыптық фольклорда адамның рухани болмысы мен өмірлік қуатын бейнелейтін маңызды символдық код болып табылады. Фольклортану ғылымында әлеуметтік-мәдени өзгерістер «өтпелі ғұрыптар» ұғымымен сипатталады (Геннеп, 2002, б. 26). Өтпелі ғұрыптар жеке тұлғаның әлеуметтік, жыныстық және отбасылық мәртебесінің ауысуымен байланысты маңызды кезеңдерді рәсімдеп, оны қауым тарапынан заңдастыру қызметін атқарады. Мұндай ғұрыптарда өзгеріс тек биологиялық немесе тұрмыстық деңгейде емес, символдық әрі мәдени тұрғыдан да бекітіледі. Қыздың ұзатылар алдындағы жылауы, қоштасу жырлары, бас киімінің ауысуы сияқты әрекеттер өтпелі ғұрыптың көркем әрі рәміздік белгілері ретінде танылады. Бұл рәсімдер арқылы қыздың бойжеткендік мәртебеден келіндік мәртебеге өтуі айқындалып, жаңа әлеуметтік рөлі бекітіледі. Жинақталған материалдарда тұрмысқа шығатын қыздың шашының арнайы өріліп, салтанатты түрде ұзатылуы осы өтпелі кезеңнің ғұрыптық көрінісі ретінде сипатталады. Ал жоқтау рәсімдерінде шашты жаю әрекеті де мәртебелік өзгеріспен байланысты «өтпелі ғұрыптың» белгісі ретінде көрініс табады. Дәстүрлі таным бойынша аза тұту рәсінде марқұмның әйелдері мен жақын туыстарының (анасы, апа-қарындастары, қыздары, келіндері) шашын тарқатып, бүйірін таянып, бетін тырнап, үздіксіз жоқтау айтуы – қазақтың жерлеу-аза ғұрпының маңызды бейвербалды компоненттерінің бірі болып саналады. Аталған көне түсініктердің қазақ дәстүріндегі жалғастығы әйелдердің аза тұту кезінде айтатын «басым қаралы, бетім жаралы» секілді тұрақты формулаларынан айқын аңғарылады. Бұл рәсім барысында қаралы әйелдер тек өздері ғана емес, көңіл айтуға келген әйелдер қауымымен бірлесе жылап-сықтап, ұжымдық қайғыны сыртқа шығарады. Ғұрыптық әрекеттің бір белгісі ретінде марқұмның туған қыздары мен әйелінің шашын әдейі тарқатып, аза мерзімі аяқталған соң, яғни жетісі өткеннен кейін қайтадан өріп беру салты атқарылады. Аталған әрекеттердің барлығы белгілі бір уақытша шектеумен орындалып, азаның символдық аяқталуын білдіреді. Зерттеу жұмысында шаш пен қанның адам өмірінің негізгі тіршілік элементтері ретінде қабылданып, марқұмның жанын «қайта тірілтуге» немесе оны о дүниеге аман-есен аттандыруға бағытталған символдық құрбандық қызметін атқарғаны қарастырылады. Бұл бағытта тіл тілдік емес факторлармен (тарихи, әлеуметтік, мифологиялық) өзара байланыста қарастырылып, олардың тілдік бірліктердің семантикасы мен мәдени мазмұнын қалыптастырудағы рөлі анықталады. Мұндай кешенді тәсіл ғұрыптық фольклор мәтіндеріндегі тілдік деректердің этномәдени мәнін терең ашуға негіз болады (Luvsantseren, 2024, б. 55).

Материалдар мен әдістер

Зерттеу материалы ретінде қазақ халқының ғұрыптық фольклорына қатысты мәтіндер пайдаланылды. Нақтырақ айтқанда, үйлену ғұрпы фольклоры, азалау фольклоры, шашқа қатысты ғұрыптық әрекеттер сипатталатын аңыздар, ертегілер, мақал-мәтелдер мен тыйым сөздер талдауға алынды. Негізгі мәтіндік дереккөздер ретінде «Бабалар сөзі» жүзтомдығының 90-томы (Ғұрыптық фольклор) және 91-томы (Мұң-шер өлендері), Б. Уахатов еңбектеріндегі фольклорлық үлгілер пайдаланылды.

Этнографиялық дереккөздер ретінде А. Диваев (1900), Р. Карутц (1911), Н. Катанов (1899), А.И. Левшин (1832), А.Т. Төлеубаев (1991) еңбектеріндегі қазақ және түркі тектес халықтардың тұрмыс-салт ғұрыптарына қатысты сипаттамалар қолданылды.

Салыстырмалы материалдар базасын қырғыз, башқұрт, түрікмен, алтай, тувалық, моңғол және славян халықтарының ғұрыптық фольклор мәтіндері мен этнографиялық деректері құрады. Бұл дереккөздер шашқа қатысты өтпелі ғұрыптардың ортақ және этноспецификалық белгілерін айқындау мақсатында пайдаланылды.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында этнолингвистикалық талдаудың кешенді әдістері қолданылды. Сипаттамалы-талдамалық әдіс арқылы шашқа қатысты ғұрыптық әрекеттердің (шаш өру, шаш сипар, шаш жаю, шаш тарқату, шаш тұлдау) фольклорлық мәтіндердегі мағыналық, символдық және прагматикалық қызметі анықталды.

Салыстырмалы-тарихи әдіс қазақ және түркі тектес, славян халықтарының фольклорындағы шашқа қатысты ғұрыптарды салыстыра отырып, олардың ортақ архаикалық дүниетанымнан бастау алатын құрылымдық ұқсастықтары мен айырмашылықтарын айқындауға мүмкіндік берді.

Құрылымдық-функционалдық әдіс негізінде «шаш өру – шаш сипар – шаш жаю» ғұрыптық циклі адамның өмірлік цикліндегі (бойжеткендік – келіндік – жесірлік) мәртебелік ауысулармен байланыста талданды. Бұл тәсіл шашқа қатысты ғұрыптардың әлеуметтік реттеуші, семиотикалық қызметін жүйелі түрде сипаттауға негіз болды. Аталған әдістер жиынтығы шашқа қатысты өтпелі ғұрыптарды ғұрыптық фольклордың тілдік және бейвербалды кодтары біртұтас жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік берді.

Нәтижелер және талқылау

Үйлену ғұрыптарының кешенінде қалыңдықтың бұрымын тарқатып, оны екі өрімге бөлу рәсімі айрықша ғылыми қызығушылық тудырады. Кейбір деректер бойынша, бұл ғұрып қалыңдықты ұзатар алдында орындалса, енді бір мәліметтерде күйеу ауылына келгеннен кейін бірнеше күн өткен соң атқарылғаны көрсетіледі.

Қарастырылған ақпарат бойынша қыз ұзатылар кезде қалыңдықтың шашын маңдай тұсынан екіге жарып, екі бұрым етіп те өретін болған. Осы кезде анасы немесе әпке-жеңгелерінің бірі қолына тас алып «*сенің шашыңды мен жарған жоқпын, қара тас жарды*», – деген магиялық сөздер айтатын түсінік кездеседі. Қазақ қыздары бойжеткен кезеңінде шашын бір өрім етіп өрген, ал тұрмысқа шыққаннан кейін екі өрімге көшуі оның әлеуметтік мәртебесінің өзгеруін білдірген. Осылайша, некеден кейін қыз бұрымының екі еселенуі ерлі-зайыптылық өмірдің басталуын символдық тұрғыда айқындаған (Төлеубаев, 1991, б. 27)

*Құдайым қызды неге жаратады,
Қыз қылып қолаң шашын таратады.
Қыз да болсам, осы үйдің еркесі едім,
Қандай жанның қолына қаратады?*

Өрме шашым өріңіз, жылағанымды көріңіз.

Жылама десең, қояйын, оң батаңызды беріңіз! (Бабалар сөзі, Т.90, 2012, б. 151, 162).

Қос бұрымын тарқатпай,

Анасы өріп жөнелтті,

Ақ жол тілеп, оң сапар,

Қызын ұзатқалы келінті (Уахатов, 1974, б. 87).

Ұсынылып отырған сыңсу мәтінде қыздың өз тағдырына, әлеуметтік мәртебесінің өзгеруіне қатысты ішкі күйзелісі мен қоштасу сарыны анық байқалады. Бұл – өтпелі кезеңге тән психоэмоциялық халді бейнелейтін тұрақты фольклорлық мотив. «Қолаң шашын таратады», «Өрме шашым өріңіз» деген жолдарда шаш тек сыртқы бейне элементі емес, қыздың бойжеткендік кезеңін айқындайтын ғұрыптық белгі ретінде көрінеді. Дәстүрлі танымда шашты өріп ұзату – қыздың бұрынғы еркін, ерке мәртебесінен бас тартып, жаңа әлеуметтік ортаға өтуін рәсімдейтін символдық әрекет. Ал шашты тарату мен жылау – қоштасу, қимастық және белгісіз болашақ алдындағы психологиялық күйдің көрінісі. Мәтіндегі «жылағанымды көріңіз» деген өтініш ғұрыптық жылаудың міндетті сипат алғанын көрсетеді. Бұл жылау жеке эмоция ғана емес, қауым алдында орындалуы тиіс ғұрыптық әрекет ретінде қабылданған. Ал «оң батаңызды беріңіз» деген жол ғұрыптың аяқталу сәтін білдіріп, жылау арқылы өткерілген өтпелі кезеңнің бата арқылы бекітілетінін аңғартады. Осы тұрғыдан алғанда, берілген мысал шаш өру ғұрпының фольклорлық сарқыншақтары сақталған мәтін ретінде бағаланады. Онда қыздың әлеуметтік мәртебесінің өзгеруі, қоштасу рәсімі, жылау мен шашқа қатысты әрекеттер біртұтас ғұрыптық жүйе аясында көркем түрде бейнеленген. Бұл дерек шаш өру ғұрпының тек тұрмыстық дәстүр емес, терең әлеуметтік-мәдени мәнге ие фольклорлық құбылыс екенін дәлелдейді.

Ал, беташар мәтіндерінде шаш бейнесі келіннің сұлулығын сипаттаумен қатар, оның жаңа әлеуметтік мәртебесіне сай мінез-құлқын реттеуге бағытталған тәрбиелік мәнге ие. «Толқын шаш», «шашың жібек талмадай» тәрізді теңеулер арқылы келіннің көркі табиғаттағы әсем бейнелермен салыстырылып, жастық пен нәзіктік көркем түрде суреттеледі.

*Оймақ ауыз, қизаш қас,
Жазық маңдай, толқын шаш,
Құмырсқа бел, түйме бас.
Тал шыбықтай бұралған,
Сыртың сұлу беліңіз.
Мойның піскен алмадай,
Шашың жібек талмадай.
*Жаулығыңды шұбалтпай,**

Дұрыстап сал басыңа.

Астынан шығып жүрмесін,

Ие боп жүр шашыңа (Бабалар сөзі, Т. 90, 2012, б. 218, 175, 180).

Сонымен бірге «*Дұрыстап сал басыңа*», «*Ие боп жүр шашыңа*», «*Жаулығыңды шұбалтпай*» сияқты жолдар келінге қойылатын әдептік талаптарды білдіреді. Бұл өсиеттер шашты жинап, орамал тағу арқылы келіннің бойжеткен кезеңнен отбасылық өмірге өткенін көрсетеді. Осылайша беташарда шаш бір жағынан көркем теңеу нысаны болса, екінші жағынан, тәлім-тәрбиелік мазмұнды жеткізетін маңызды поэтикалық құрал ретінде танылады.

Ұқсас ғұрып қырғыздарда да кездеседі: «қалыңдықты күйеу ауылына аттандырмас бұрын оның шашын екі өрім етіп өріп, бас киім кигізген. Қалмақтарда жас келіннің шашы екі өрімге бөлініп, барқыт қапшықтармен қапталған, бұл рәсім тойдан кейін, жас жұбайлардың оңаша бөлмеге баруының алдында жүзеге асырылған. Аталған дәстүрдің үлгілері телеуттер мен буряттарда да ұшырасады» (Толеубаев, 1991, б. 27). Бұл деректер қалыңдықтың шаш үлгісіне қатысты ғұрыптардың неке институтында әлеуметтік мәртебені бекітетін, өтпелі кезеңді белгілейтін маңызды семиотикалық белгі қызметін атқарғанын көрсетеді.

Башқұрттардың да шашқа қатысты ғұрыптық қатынасы мифологиялық түсініктермен тығыз байланысты. Шаш өмірлік күштің, жанның бір бөлшегінің, ерекше энергетикалық қуаттың тасымалдаушысы ретінде қабылданады. Осыған байланысты, бүгінгі күнге дейін башқұрттар арасында шаш қию әрекеті қатаң айыпталып, табу сипатындағы тыйым сақталған: «*Не отрезай волосы – счастье отрезешь*». Қыз баланың шашын қиып жүруі әлеуметтік нормаға қайшы құбылыс ретінде бағаланып, мұндай жағдайға қатысты айыптаушы пікірлер қалыптасқан. Атап айтқанда, «Тұрмысқа шықпай жатып, күйеуін жерледі ме?», – деген пайымдаулар шаштың тағдырлық символикамен тікелей байланыстырылатынын көрсетеді. Бұл деректер шаштың тек эстетикалық нысан емес, сакралды мәнге ие ғұрыптық белгі ретіндегі қызметін айқындайды. Шаштың сакралды күші өтпелі ғұрыптарда айқын байқалып, қоштасу рәсімінде қалыңдықтың бұрымына аналық бақ, ырыс пен сәттілік символдық түрде «өріледі» деп ұғындырылған. Бұл сенім үш рет желкеден жеңіл соғу арқылы вербалды-қимылдық деңгейде бекітіліп, қалыңдықтың жаңа әлеуметтік мәртебеге өтуін ғұрыптық тұрғыда орындалып, төмендегідей өлең айтылған:

Сәсең майлап тарайым,

Өмөтөңдө үрәйем,

Бәхет, ырыс менән йөрө!

Майзай һең! – Гон!

Көмөштәй ялтыра! – Гон!

Барған ерендә бат! – Гон! Үәт!

Волосы масличком намажу,

Мечты-желания заплету.

Со счастьем, честью своей ходи.

Маслом влейся! – Он!

Серебром блести! – Он!

*Куда замуж – там останься! – Он! Вот так!
 Бер за генә толом сәстәреңде
 Икегә лә үреп һал инде
 Волосы, заплетенные в одну косу,
 Заплети ты в две косы* (Султангареева, 1998, б. 88).

Өлең мазмұнына назар аударсақ, ұзатылған қызға тілейтін бақытты өмірдің оның шашына қоса өрілуі арқылы сөздің әсер ету қуатына және шаштың ерекше мәніне деген танымдық көрініс табады. Башқұрттардың үйлену ғұрыптарында шаш өру рәсіміне айрықша көңіл бөлінген: шаш үлгісінің өзгеруіне байланысты көптеген ғұрыптық әндер мен игі тілектердің сақталуы соның дәлелі. Бұл деректер шаштың үйлену ғұрпындағы маңызды қызметін және қыздың әлеуметтік мәртебесінің өзгеруін айқындайтын белгі ретінде қабылданғанын көрсетеді. Өлең мазмұнына зер салып қарасақ, ұзатылған қызға тіленетін бақытты өмірді қыздың шашына қосып өріп, сөздің құдыреттілігі мен шаштың сиқырлы күшіне сенгендігін аңғарамыз.

Бұл ғұрып моңғолдарда арнайы қалыптасқан рәсімдік тәртіппен жүзеге асырылған. Қыздың оң жақ бұрымы күйеу жігіт жағынан – оның ағасының әйелі арқылы, ал сол жақ бұрымы қалыңдықтың өз туыстарының бірі тарапынан өрілген. Одан кейін жігіт пен қыздың шаш ұштары біріктірілген. Бұл ғұрып «үс нийлүүлэх» («шашты біріктіру») деп аталып, некелік байланысты білдіретін белгі ретінде орындалған (Цэрэнханд, 1991, б. 112).

Қалыңдықтың шашын өру ғұрпы көптеген түркі тектес халықтардың дәстүрінде болғаны олардың фольклорында сақталған ғұрыптық өлеңдер арқылы дәлелденеді. Мәселен, түрікмендердің үйлену салтында қыздың шашын өру кезінде арнайы өлеңдер айтылып, жас келінге арналған ізгі тілек тілеген. Мысалы:

*Заходите, запевайте, девушки!
 Восемь кос ей заплетайте, девушки!
 Той веселый начинайте, девушки!
 Чтобы черный глаз не глянул на тебя,
 – Вот дагдан с заветным словом, девушка!
 Чтобы ветер злой не дунул на тебя,
 – Вот платок тебе шелковый, девушка!* (Туркменское народное творчество, 1945, б. 133).

«Сегіз бұрымын өріңдер» деген жолдар қалыңдықтың шашын көп бұрым етіп өру дәстүрінің болғанын айғақтайды. Өлеңнің қыз-келіншектер тарапынан ұжымдық түрде орындалуы шаш өру рәсімінің қауымдық сипатта жүзеге асқанын аңғартады. Мәтінде айтылатын «қара көздің назары», «жаман жел» секілді бейнелер жас келінді сыртқы қолайсыз әсерлерден сақтау ниетімен байланысты. Сонымен қатар, «жібек орамалдың» аталуы шаш өру барысында тілек айту мен қорғау мәніндегі әрекеттер қатар атқарылғанын көрсетеді.

Шаш өруге қатысты ғұрыптар тек қана түркі халықтарында ғана емес, сондай-ақ орыс, украин, белорус сияқты славян тектес халықтардың да дәстүрінде болған. Негізгі тұжырым негізінде, неке (үйлену) ғұрпы қыздың өз әулетінен күйеуінің билігіне өтуін білдіретін «өтпелі ғұрып» ретінде танылады.

Бұл ауысым символдық тұрғыда қыздың бұрымына иелік ету арқылы белгіленеді (Скачкова, 2023, б. 123). А.К. Байбурин, А.Л. Топорков зерттеу жұмыстарында үйлену салтында күйеу жігіт қалыңдықтың бұрымын кесіп, ал анасы сол бұрымды тапсыра отырып: «*Возьми косу вместе с головой, будь ее господином, а она будет твоей работой*» деген формулалық деректер бар. Алтайлықтарда үйлену барысында қалыңдықтың шашы екі өрім етіп өріледі: оң жақ бұрымды қалыңдықтың туысы «*Я даю ее*» деп, сол жақ бұрымды күйеу жағынан келген туыс «*Я беру ее*» деп өреді. Бұдан кейін қалыңдыққа әйелдерге арналған бас киім кигізіледі, осы сәттен бастап оның шашын тек күйеуі ғана көруге құқылы деп есептеледі. Сол себепті бөгде ер адамның көзіне жалаңбас көріну опасыздыққа тең саналған, ал әйелдің басындағы орамалды жұлып алу ең ауыр қорлау ретінде бағаланған. Ежелгі Русь мәдениетінде мұндай әрекеттер үшін Ярослав уставына сәйкес айыпкерден ірі көлемде айыппұл өндірілгені белгілі (Байбурин, Топорков, 2019, б. 89). Ерлі-зайыптылық адалдықты бұзудың жазасы ретінде әйелдің бас киімі алынған және шашы қиылған, яғни оны символдық тұрғыда «алғашқы», некеге дейінгі қалпына қайтарған. Мұндай жағдайда ер адам әйелінен бас тартуға құқықты болған.

Дәстүрлі дүниетанымда өрілген шаш тірілер дүниесіне тән сипат саналып, шаш өруді жеке еркіндіктің шектелуімен және жаңа әлеуметтік жауапкершіліктің орнығуымен байланыстыратын мәліметтерге тоқталуға болады. Мәселен, батыс тувалықтарда қалыңдықтың туыстары қалыңдық пен күйеу жігітке «бекіту» деген мағынаны білдіретін «*тухмет*» деп аталатын рәсімді орындаған. Жаңа үйленгендерді бос киіз үйде киізге отырғызып, екеуінің шашатарының ұштары біріктіріліп өріледі (сонымен қатар, бал ашуды да қамтыған: қалыңдық пен күйеу жігіт бір-бірінің шашын таңуы керек болған). Басқа нұсқалар бойынша, күйеу жігіттің сол қолы қалыңдықтың оң қолына байланған, қалыңдықтың шашы өріліп, басына арнайы әйелдер әшекейі – навага кигізілген (Новик, 1984, б. 189).

Бұл ғұрыптық рәсім екі жастың арасындағы өзара жақындасу мен байланысын бекітуге бағытталған. Шаш өру әрекеті арқылы жас жұбайлардың бір әлеуметтік және отбасылық тұтастыққа бірігуі білдірілген. Осы тұрғыдан алғанда, шаш екі жасты біріктіретін белгілік қызмет атқарып, олардың жеке тұлғалық мәртебеден ортақ жұптық жағдайға өткенін айқындаған. Осы ретте қазақ халқының «шаш сипар» сияқты ғұрпының дүниетанымдық негізі шаш арқылы жұптық тұтастықты орнықтыру ұстанымымен тікелей байланысты деп тұжырымдаймыз. Мұрағаттық материалдарда А. Диваевтың еңбектерінде «*Шашь сыпатар – за право погладить волосы невесты*» деген мәлімет берілген (Диваев, 1900, б. 22).

Жинақталған материалдар негізінде «шаш өру – шаш сипар – шаш жаю, шаш тарқату» циклін өрбітіп, ғұрыптық рәсімнің фольклорлық мәтіндердегі сипатын ашу мақсаты көзделді. Байырғы дәуірлердегі қазаға қатысты ғұрыптарда қайғыны тікелей сөзбен емес, ишаралы әрекеттер арқылы білдіру басым болған. Бет жырту, дене жарақаттау, шаш тарқату, қара тігу, ер адамның таяққа сүйенуі сияқты нышандар қаралы жағдайдың белгісі қызметін атқарған. Бұл әрекеттер уақыт өте келе жоқтау жырларында көркемдік сипатта орнықты. Ежелгі түркі кезеңінде (V–VIII ғғ.) әйелдердің шашын тарқатуы мен ерлердің өзін жарақаттауы марқұмсыз қалған өмірдің мәнсіздігін білдірген. Ақ некелі әйелдің азаматын шашын жайып жоқтауы – алғашындағы жұптық ұғымды білдіретін қос бұрымның тарқатылуы. Осы түсінікке сәйкес, жоқтаулардағы «қара бір шашым жайып» тәрізді жолдар жұптық байланыстың үзілуі, марқұмға деген терең құрмет пен адалдықты білдіретін

поэтикалық бейне ретінде қалыптасқан. Ежелгі скиф-сақ дәуіріндегі аза рәсімдері антикалық дереккөздерде, соның ішінде Геродот еңбектерінде сипатталған. Онда қайтыс болған патшаны бальзамдап, арбаға отырғызып, ұлыстарды аралата отырып қоштасу дәстүрі баяндалады. Халық патшаға деген құрметін құлақ кесу, шашты шорт кесу, маңдай мен тұмсықтарын қанату сияқты әрекеттер арқылы білдірген. Жерлеу кезінде патшамен бірге қызметшілері мен аты құрбандыққа шалынып, қабіріне қару-жарақ пен алтын тостаған қойылған. Бұл рәсімдер өлімге қатысты азаны денелік және заттық ишаралар арқылы білдіру дәстүрінің қалыптасқанын көрсетеді (Геродот, 1972, б. 205).

Этнограф ғалым Н. Катанов деректерінде қазаға кезінде шашқа қатысты ғұрыптық тәртіптің нақты реттелгені көрсетіледі: марқұмның жұбайы мен туған қыздарының шашын ауыл әйелдері тарқатып, жайып қояды да, жетісі өткеннен кейін қайта өріп береді. Ал келіндер бұл кезеңде шаштарын өз бетімен тарқатып, қажет кезінде өздері өріп отырған. Бұл айырмашылық аза тұтушылардың әлеуметтік мәртебесі мен марқұммен туыстық дәрежесіне байланысты ғұрыптық нормалардың болғанын аңғартады (Катанов, 1899, б. 23).

А.И. Левшин мынадай пікір білдіреді: «Смерть киргиза по обычаю народным должна быть сопровождаема не только печалью его родственников, но всеми знаками вольного или не вольного отчаяния жен. Коль скоро покойник испустил дух, они обязаны немедленно поднять вопль и крик, плакать, биться, царапать себе лицо и рвать волосы» (Левшин, 1832, б. 110).

Қазіргі тұрмыста сирек ұшырасатын шаш жаю немесе шаш тарқату дәстүрі жоқтаудың көне наным-сенімдерге негізделген архаикалық түрі болып табылады. Бұл әрекет қайғыны сырттай білдірумен қатар, дәстүрлі дүниетаным аясында қалыптасқан символдық мәнге ие болған. Аталған түсініктің іздері жоқтау жырларында сақталып, халық жадында поэтикалық формада көрініс тапқан.

Қара бір шашым жаяйын,

Жаяйын да жсияйын.

Қыналы бармақ, жез тырнақ,

Күнде қанға бояйын.

Төбеге шығып қарадым,

Құлаштап шашым тарадым.

Келмесіңі көз жетіп,

Арғымақ аттай жарадым.

Арқаға шығып қарайын,

Арқа шашты тарайын.

Сол кеткеннен келмесең,

Жоғымды кімнен сұрайын (Бабалар сөзі, Т.91, 2013, б. 238, 120, 338).

Берілген жоқтау үлгілерінде шаш жаю әрекеті қайғыны эмоциялық тұрғыда жеткізетін поэтикалық деталь ғана емес, көне дүниетанымға негізделген танымдық-семантикалық белгі ретінде көрінеді. «*Қара бір шашым жаяйын*», «*Құлаштап шашым тарадым*», «*Арқа шашты тарайын*» сияқты жолдарда шашты тарқату марқұмнан айырылу салдарынан бұзылған өмірлік тәртіп пен ішкі күйзелістің сыртқы көрінісі ретінде беріледі. Дәстүрлі түсінікте өрілген шаш – өмірдің реттелген, жұптық, әлеуметтік қалыптағы күйін білдірсе, шашты жаю сол

тұтастықтың бұзылуын аңғартады. Сондықтан жоқтауда шашты тарқату арқылы жоқтаушы өз болмысының бұрынғы қалпынан айрылғанын, марқұмсыз қалған өмірдің мәнсіз күйге түскенін танытады. Бұл әрекет жеке адамның ішкі күйзелісін ғана емес, дүниенің тепе-теңдігі бұзылғанын сезінуден туған танымдық реакцияны да білдіреді. Сонымен қатар шаш жаю жоқтауда марқұммен рухани байланысты сақтаудың амалы ретінде көрінеді. Төбеге, арқаға шығып шаш тарату кеңістікпен, жоғарғы әлеммен байланыс орнату ниетін аңғартып, «келмесіңе көз жету» сияқты жолдар арқылы өлімнің қайтымсыздығын тану сәтін айқындайды. Осылайша шаш жайып жоқтау айту дәстүрі өлімге қатысты халықтық танымның, өмір мен өлім шегін түсінудің поэтикалық әрі семантикалық көрінісі болып табылады.

Шашқа қатысты көне деректердегі әрекеттер ғылыми тұрғыдан ерекше назар аудартады. Башқұрт халқында қызықты ғұрыпты сипаттайды: аза белгісі ретінде әйел адам өз бұрымын қиып, тырнақтарымен бірге оны күйеуінің қабіріне салған. Осы рәсімнен кейін әйелдің басқа ер адамға тұрмысқа шығуына тыйым салынған. Аталған ғұрып шаш пен тырнақты ерлі-зайыптылар арасындағы өмірлік әрі әлеуметтік байланыспен сабақтастыра қарастыратын дәстүрлі түсініктің болғанын аңғартады (Султангареева, 1998, б. 156).

Сонымен қатар, бірқатар ғұрыптық жағдайларда әйелдер әдеттегі әлеуметтік-нормативтік шектеулерден уақытша шығып, бас киімін шешіп, шашын жаюға рұқсат етілген. Мұндай әрекеттер, әсіресе, босану кезінде, бал ашу рәсімдерінде, сондай-ақ жұт пен індеттен сақтану мақсатында елді мекендерді айнала аластау ғұрыптарында орын алған. Славян халқында әйелдер егістік алқабына жиналып, бір-бірінің басындағы орамалын жұлып, шашынан тартқан; бұл әрекеттер егіннің мол шығуын қамтамасыз ететін магиялық амал ретінде түсіндірілген. Аталған құбылыстардың экстремалдық сипаты қазіргі уақытқа дейін Кавказ халықтарында сақталған ғұрыптық дәстүрмен де сабақтас: егер жасы үлкен немесе әлеуметтік мәртебесі жоғары әйел жалаңбас, шашы жайылған күйде қақтығысып жатқан адамдардың арасына кірсе, қантөгіс тоқтатылған. Бұл дерек әйелдің ашық шашы мен бас киімсіз күйінің дағдарысты сәттерде тыйымды бұзатын, бейбітшілік орнататын сакралды белгі ретінде қабылданғанын көрсетеді (Байбурин, Топорков, 2019, б. 89).

Шаш кесу, тұлдау жаза түрінде қолданысы қазақ аңыздарында да көрініс тапқан. Мысалы, аңыз бойынша Оғыз хан Қарабура әулиенің қызы Бегім сұлуға үйленеді. Бір күні аңға кеткен ханның атқосшысы сарайға келіп, Бегім сұлуды көріп есінен танып қалады. Ертеңіне кешігіп келгенін жасыру үшін Бегім сұлуға жала жабады. Ашуға булыққан Оғыз хан Бегім сұлуды тыңдамай, ғұрыптық жаза ретінде шашын тұлдап, оң қолын кесіп, зынданға тастайды. Қарабура әулие қызының жазықсыз екенін біліп, ханға қарғыс айтады. Түнде Бегім сұлудың шашы мен оң қолы қайта қалпына келеді. Хан оның кінәсіз екеніне көзі жеткенмен, жүрегі жараланған Бегім сұлу көгершінге айналып, ұшып кетеді. Кейін хан қазынаға қызығып, жер астындағы інді қаздырғанда, қалаға ордалы жылан қаптап, ел босып кетеді. Ал Бегім сұлудың шашы көмілген жерден райхан гүлі өсіп, ол орын киелі деп танылған екен.

Қазақ тілінде шашқа байланысты қалыптасқан бірқатар күрделі атаулар мен тұрақты тіркестер әлеуметтік әрі ғұрыптық мәнімен ерекшеленеді. Мысалы, «тұл қатын» атауы күйеуі ерте қайтыс болып, аза белгісі ретінде шашы қысқартылған,

отбасылық өмірді бастан кешірмеген әйелдің мәртебесін білдірсе, қазіргі қолданыста ол «жесір әйел» ұғымымен теңестіріледі. Сондай-ақ екі ру не елдің араздасып, қатынасты біржола үзуді білдіретін аттың кекілі, жалы мен құйрығын кесу салты тілде «ат құйрығын шорт кесу» тіркесі арқылы сақталған. Осыған ұқсас мағыналық қолданыстар қырғыз тіліндегі этнофразеологизмдерде (аттын күкүл-куйругун кырык) де көрініс табады, бұл шаш пен аттың жалы-құйрығын кесу әрекетінің түркі халықтарында қарым-қатынастың түбегейлі үзілуін білдіретін әмбебап белгі болғанын аңғартады.

«Тұл» сөзінің семантикалық негізі оның дәстүрлі қолданысымен тығыз байланысты. Қазақ тілінде қысқа қиылған кекілді «тұлым», «тұлымшак» деп атау осы түбірден өрбіген. Абылай хан туралы жырдағы: «Қос айдарлы ұл кетті, қос тұлымды қыз кетті» жолдары дәлел бола алады. Дәстүрлі дүниетанымда шашты кесу өмір мен бақтың қысқаруын білдіретін жағымсыз ишара ретінде қабылданған, сондықтан шаш кию ғұмыр мен ырыстың кемуімен сабақтастырылған. Бұл түсінік ерте кезеңдерде күйеуінен айырылған әйелдің шашын қысқарту ғұрпымен ұштасып, уақыт өте келе оның ғұрыптық мәні көмескіленіп, тілде тек шашқа қатысты атаулар түрінде ғана сақталған. Мәселен, жесірдің шашын кесу, тұлдау ғұрпы осетиндерде осы күнде де сақталған (Калоев, 1970, б. 3).

Қазақ халқының дәстүрлі дүниетанымында шашқа қатысты әрекеттер арнайы нормативтік тыйымдар мен қарғыс формулалары арқылы реттелген. Мұндай тілдік бірліктер шашты адамның өмірлік болмысымен, әлеуметтік мәртебесімен және тағдырлық ұғымдарымен байланыста қарастырудың нәтижесі болып табылады.

Шашқа байланысты келесі тыйымдар орныққан: Кешкі уақытта шаш тармау – адамның өмірлік тыныштығына зиян келеді деп ұғындырылған; Шаштың ұшын түйіп өруге тыйым салу – өмір жолының «түйілуімен» байланыстырылған; Түскен шашты аяқасты етпеу, жерге тастамау; Шашты отқа тастауға қатысты тәртіпті сақтау – шашты бейберекет жоюға болмайды деп есептелген; Біреудің шашын рұқсатсыз алмау – өзге адамның тағдырына қол сұғу ретінде қабылданған.

Шашқа бағытталған қарғыс формулалары көбіне адам тағдырына, әлеуметтік орнына қатысты негативті мағына жүктейді: *Бұрымың кесілсін!* – отбасылық өмірден айырылу мағынасында; *Шашың жайылсын!* – аза, қайғы көруді білдіреді; *Шашың тұл қалсын!* – жалғыздыққа, өмір жолының үзілуіне меңзейді; *Шашыңнан айрылғыр!* – бақ-берекеден айырылу мағынасында.

Шашқа қатысты тыйымдар мен қарғыс сөздер қазақ халқының тілдік санасында шаштың әлеуметтік және тағдырлық мәнге ие белгі ретінде орныққанын дәлелдейді. Бұл тілдік бірліктер дәстүрлі қоғамда адамның мінез-құлқын реттейтін, өмір жолын қорғауға бағытталған мәдени-тілдік механизм қызметін атқарған.

Қорытынды

Зерттеу барысында шашқа қатысты ғұрыптық әрекеттердің қазақтың үйлену ғұрып және азалау фольклорында, кең ауқымда көрініс тапқаны анықталды. Фольклорлық мәтіндерде шаш адамның өмірлік қуатын, әлеуметтік орнын және тағдырлық жағдайын білдіретін маңызды ғұрыптық белгі ретінде танылады. Үйлену ғұрыптарында шаш өру мен бұрым үлгісінің өзгеруі қыздың бойжеткендік мәртебеден келіндік жағдайға өтуін рәсімдесе, азалау фольклорында шашты жаю жұптық тұтастықтың бұзылуын және марқұмға деген адалдықты білдіреді. Түркі

текст және славян халықтарының фольклорлық мәтіндерін салыстырмалы талдау шашқа қатысты ғұрыптардың кең мәдени кеңістікте ортақ танымдық негізге ие екенін дәлелдейді. Осылайша, шашқа байланысты ғұрыптар мен түсініктер фольклорлық дәстүрде адамның өмірлік циклін, әлеуметтік мәртебесінің өзгеруін және мәдени сабақтастықты бейнелейтін маңызды мәдени құбылыс ретінде бағаланады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Бабалар сөзі: Жүзтомдық. Т. 90: Ғұрыптық фольклор. Астана: Фолиант, 2012. 432 б.
- Бабалар сөзі: Жүзтомдық. Т. 91: Ғұрыптық фольклор: Мұң-шер өлеңдері. Астана: Фолиант, 2013. 432 б.
- Байбурин А.К., Топорков А.Л. У истоков этикета этнографические очерки. Ленинград: Наука, 1990. 165 с.
- Ван Геннеп А. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов. Москва, 2002. 198 с.
- Геродот Г. История в девяти книгах. Ленинград: Наука, 1972. 600 с.
- Диваев А. О свадебном ритуале киргизов Сыр-Дарьинской области. Казань, 1900. № 22. 66 с.
- Калоев Б.А. Обряд посещения коня у осетин // Труды VII Международного конгресса антропологических и этнографических наук. 1970. Т. 8.
- Карутц Р. Среди киргизов и туркмен на Мангышлаке. СПб, 1911. 133 с.
- Катанов Н.Ф. О погребальных обрядах у тюркских племен Центральной и Восточной Азии. Казань, 1899. 33 с.
- Қасқабасов С. Ойөріс. Алматы: Жібек жолы, 2009. 303 б.
- Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких орд и степей. Санкт-Петербург, 1832. Т. 3. 394 с.
- Новик Е.С. Обряд и фольклор в Сибирском шаманизме. Москва: Наука, 1984. 304 с.
- Скачкова Е. Ю. Свадебная обрядовая одежда как феномен духовной культуры в южнорусском селе XIX – начала XX вв.: семиотический аспект // Вестник славянских культур. 2023. Т. 68. С. 118–134. <https://doi.org/10.37816/2073-9567-2023-68-118-134>
- Султангареева Р.А. Семейно-бытовой обрядовый фольклор башкирского народа. Уфа, 1998. 241 с.
- Толубаев А.Т. Реликты до мусульманских верований в семейной обрядности казахов (XIX – нач. XX). Алматы: Ғылым, 1991. 219 с.
- Туркменские народное творчество. Ашхабад: Туркменоғиз, 1945. 185 с.
- Уахатов Б. Қазақтың халық өлеңдері. Алматы: Ғылым, 1974. 288 б.
- Цэрэнханд Г. Некоторые обычаи избегания у монголов // Советская этнография. 1991. № 5. С. 111–115.
- Bahar, M., Izar, J., Hartati, H., & Putri, D. (2023). Cultural significance of the tradition of "mandi ke aek" in mersam village, mersam district, batanghari district: ethnolinguistic study. *Joladu Journal of Language Education*, 1(3), 151–160. <https://doi.org/10.58738/joladu.v1i3.474>
- Gicala, A. (2024). Aspects of the cultural concept of [peace] in english and polish: an ethnolinguistic account. *Studies in Logic Grammar and Rhetoric*, 69(1), 75–94. <https://doi.org/10.2478/slgr-2024-0013>

- Luvsantseren, T. (2024). An ethnolinguistic analysis of the meaning and cultural features of the idiom “deluu idvel delbe nirge”. *Mong. J. Humanit. Soc. Sci.*, 9(19), 52–59. <https://doi.org/10.69542/mjhss.v9i19.3717>
- Muratkyzy, M., Altybayeva, A., & Rysbekkyzy, N. (2025). Linguistic presentation of common rituals in the folklore of turkic peoples. *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series*, 150(1), 180–192. <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2025-150-1-218-233>

References

- Babalar sózi. (2012). *Zhuz tomdyk. T. 90: Ghuryptyk folklore* [Babalar sozi. One hundred volumes. Vol. 90: Ritual folklore]. Astana: Foliant. (in Kaz.)
- Babalar sózi. (2013). *Zhuz tomdyk. T. 91: Ghuryptyq folklore: Mun-sheer olenderi* [Babalar sózi. One hundred volumes. Vol. 91: Ritual folklore: Lament songs]. Astana: Foliant. (in Kaz.)
- Bahar, M., Izar, J., Hartati, H. & Putri, D. (2023). Cultural significance of the tradition of “mandi keaek” in Mersam village, Mersam district, Batanghari district: An ethnolinguistic study. *Joladu Journal of Language Education*, 1(3), 151–160. <https://doi.org/10.58738/joladu.v1i3.474>
- Bayburin, A.K. & Toporkov, A.L. (1990). *U istokov etiketa: Etnograficheskie ocherki* [At the origins of etiquette: Ethnographic essays]. Leningrad: Nauka. (in Russ.)
- Divaev, A. (1900). *O svadebnom rituale kirgizov Syr-Dar'inskoi oblasti* [On the wedding ritual of the Kirghiz of the Syr-Darya region]. Kazan. (in Russ.)
- Gicala, A. (2024). Aspects of the cultural concept of peace in English and Polish: An ethnolinguistic account. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 69(1), 75–94. <https://doi.org/10.2478/slgr-2024-0013>
- Herodotus. (1972). *Istoriia v devyati knigakh* [The histories in nine books]. Leningrad: Nauka. (in Russ.)
- Kaloev, B.A. (1970). Obriad poseshcheniya konya u osetin [The ritual of visiting the horse among the Ossetians]. In: *Trudy VII Mezhdunarodnogo kongressa antropologicheskikh i etnograficheskikh nauk* (Vol. 8). (in Russ.)
- Karutz, R. (1911). *Sredi kirgizov i turkmen na Mangyshlake* [Among the Kirghiz and Turkmens in Mangyshlak]. St. Petersburg. (in Russ.)
- Katanov, N.F. (1899). *O pogrebal'nykh obriadakh u tiurkskikh plemen Tsentral'noi i Vostochnoy Azii* [On burial rites among Turkic tribes of Central and Eastern Asia]. Kazan. (in Russ.)
- Levshin, A.I. (1832). *Opisanie kirgiz-kazach'ikh, ili kirgiz-kaisatskikh ord i stepei* (Vol. 3). [Description of the Kirghiz-Kazakh, or Kirghiz-Kaisak hordes and steppes]. St. Petersburg. (in Russ.)
- Luvsantseren, T. (2024). An ethnolinguistic analysis of the meaning and cultural features of the idiom “deluu idvel delbe nirge”. *Mongolian Journal of Humanities and Social Sciences*, 9(19), 52–59. <https://doi.org/10.69542/mjhss.v9i19.3717>
- Muratkyzy, M., Altybayeva, A. & Rysbekkyzy, N. (2025). Linguistic presentation of common rituals in the folklore of Turkic peoples. *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series*, 150(1), 180–192. <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2025-150-1-218-233>
- Novik, E.S. (1984). *Obryad i folklor v Sibirskom shamanizme* [Ritual and folklore in Siberian shamanism]. Moskva: Nauka. (in Russ.)

- Qasqabasov, S. (2009). *Oioris* [Intellectual horizon]. Almaty: Zhibek zholy. (in Kaz.)
- Skachkova, E.Yu. (2023). Svadebnaya obryadovaya odezhda kak fenomen dukhovnoy kul'tury v yuzhnorusskom sele XIX – nachala XX vv.: Semioticheskiy aspekt [Wedding ritual clothing as a phenomenon of spiritual culture in a South Russian village of the 19th–early 20th centuries: A semiotic aspect]. *Vestnik slavyanskikh kul'tur*, 68, 118–134. <https://doi.org/10.37816/2073-9567-2023-68-118-134> (in Russ.)
- Sultangareeva, R.A. (1998). *Semeino-bytovoy obryadovyi folklor bashkirskogo naroda* [Family and household ritual folklore of the Bashkir people]. Ufa. (in Russ.)
- Toleubaev, A.T. (1991). *Relikty domusul'manskikh verovaniy v semeinoj obriadnosti kazakhov (XIX – nach. XX vv.)* [Relics of pre-Islamic beliefs in Kazakh family rituals (19th–early 20th centuries)]. Almaty: Gylym. (in Russ.)
- Turkmenskoe narodnoe tvorchestvo. (1945). *Turkmenskoe narodnoe tvorchestvo* [Turkmen folk creativity]. Ashgabat: Turkmenogiz. (in Russ.)
- Tserenkhand, G. (1991). Nekotorye obychai izbeganiia u mongolov [Some avoidance customs among the Mongols]. *Sovetskaia etnografiia*, 5, 111–115. (in Russ.)
- Uakhatov, B. (1974). *Kazaktyn khalyk olenderi* [Kazakh folk songs]. Almaty: Gylym. (in Kaz.)
- Van Genneп, A. (2002). *Obriady perekhoda. Sistematicheskoe izuchenie obriadov* [The rites of passage]. Moskva. (in Russ.)

М. Мураткызы, А.А. Абсадық

*Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы
Костанай, Казахстан*

ОБРЯДЫ ПЕРЕХОДА, СВЯЗАННЫЕ С ВОЛОСАМИ, В ФОЛЬКЛОРНОЙ ТРАДИЦИИ КАЗАХОВ И ТЮРКСКИХ НАРОДОВ

Аннотация. В статье проводится всесторонний анализ обрядов перехода, связанных с волосами, в семейно-обрядовом фольклоре казахских и тюркских народов с этнолингвистической и культурно-семиотической точек зрения. Цель исследования – определение семантической структуры, ассоциативного поля и функции языковых единиц, связанных с волосами, в текстах семейно-обрядового фольклора как культурного кода в национальном мировоззрении. С этнолингвистической точки зрения, понятие волос рассматривается в народных знаниях как связующее звено между мирами, место души и жизненной энергии, символ силы, красоты и здоровья, благополучия и чести, возраста и семейного положения. В качестве материалов исследования были использованы легенды, сказки, жанры семейно-обрядового фольклора, а также пословицы, поговорки и этнографические данные. Эти источники позволяют выявить лингвистическую и символическую функцию ритуальных действий, связанных с волосами (плетение волос, расчесывание волос, распускание волос) в фиксации переходных этапов жизненного цикла человека (девственность – невеста – вдовство). В статье рассматривается ритуальная триада «плетение волос – расчесывание волос – распускание волос при трауре» как структурно-функциональная модель, и определяется семантическая нагрузка и прагматическая функция каждого из

ее компонентов. В результате этнолингвистического анализа доказано, что языковые единицы, связанные с волосами, служат культурно-лингвистическим механизмом, регулирующим нормы поведения, определяющим социальный статус и вербализирующим судьбоносные понятия.

Ключевые слова: обрядовый фольклор; плетение волос; распускание волос; обряды перехода; свадебные ритуалы; траур

M. Muratkyzy, A.A. Absadyk

*Kostanay Regional University named after Akhmet Baitursynuly
Kostanay, Kazakhstan*

HAIR-RELATED RITES OF PASSAGE IN THE RITUAL FOLKLORE OF KAZAKHS AND TURKIC PEOPLES

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of hair-related rites of passage in the family-ritual folklore of Kazakh and Turkic peoples from an ethnolinguistic and cultural-semiotic perspective. The aim of the study is to determine the semantic structure, associative field, and function of linguistic units related to hair in family-ritual folklore texts as a cultural code in the national worldview. From an ethnolinguistic perspective, the concept of hair is viewed in folk lore as a link between worlds, a seat of the soul and vital energy, a symbol of strength, beauty and health, well-being and honor, age, and marital status. The study utilized legends, fairy tales, family ritual folklore genres, as well as proverbs, sayings, and ethnographic data. These sources allow us to identify the linguistic and symbolic function of ritual actions associated with hair (braiding, combing, and letting down hair) in recording transitional stages of the human life cycle (virginity – bride – widowhood). This article examines the ritual triad of “braiding hair, combing hair, and letting hair down during mourning” as a structural and functional model, defining the semantic meaning and pragmatic function of each of its components.

Keywords: ritual folklore; hair braiding; hair letting; rites of passage; wedding rituals; grief rituals

Авторлық үлестер

Мұратқызы М. – тұжырымдама, деректерге жетекшілік ету, тексеру, әдіснама, жазу – бастапқы жоба және редакциялау.

Әбсадық А.А. – әдіснама, бағдарламалық қамтамасыз ету, шолу.

G. Rustemova

*Kazakh National Women's Teacher Training university
Almaty, Kazakhstan*

 <https://orcid.org/0009-0001-4287-9477>

email: galiya_91kz@mail.ru

G. Orynkhanova

*Kazakh National Women's Teacher Training university
Almaty, Kazakhstan*

 <https://orcid.org/0000-0003-1864-1802>

email: o_gibadat@mail.ru

**BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ONOMASTICS: THEMATIC AREAS
AND RESEARCH DYNAMICS (2005–2025)**

Abstract. The purpose of this study is to examine the dynamics, structure, and main thematic areas of onomastics research by means of bibliometric analysis of Scopus publications retrieved using the keyword “onomastics for the period 2005–2025. From 1,915 initially retrieved documents, the application of a temporal filter resulted in 1,834 publications. After duplicate removal and the correction of technical errors, 1,702 valid records were selected for analysis using the Bibliometrix package in RStudio. The results show a steady and accelerating increase in publication output, from 9 articles in 2006 to 203 in 2024, with the most productive period beginning after 2020, indicating the rapid maturation of onomastics as a discipline. Keyword co-occurrence analysis made it possible to identify three primary thematic clusters: (1) historical-linguistic and structural (historical linguistics, etymology, semantics), (2) applied and literary onomastics (translation, nomenclature), and (3) anthroponymic and cultural (personal names, socio-onomastics). The study demonstrates the expansion of global scientific collaboration and the strengthening of the interdisciplinary character of onomastics. These findings characterize current trends in the discipline and provide a foundation for future research, including in-depth cluster analysis, cross-database comparisons (Scopus vs. WoS), longitudinal tracking of emerging areas (socio-onomastics, digital naming), and the integration of altmetrics to assess broader scholarly impact.

Keywords: onomastics; bibliometric analysis; Scopus database; thematic clusters; publication dynamics; interdisciplinary research; anthroponymy; toponymy

Conflict of interests:

The authors declare no conflict of interest.

Article history:

Received: 19.11.2025

Accepted: 29.01.2026

Introduction

Bibliometric analysis is a systematic method aimed at identifying patterns, trends, and their influence within the scientific literature (Passas, 2024). This approach enables graphical representation of research trends and provides insights into the development of a given field. It excels at processing large datasets and mapping evolutionary patterns in both foundational research and applied domains.

Network visualization tools, such as VOSviewer and CiteSpace, are widely employed in bibliometric studies to graphically explore relationships among co-citations, co-authorship networks, and keyword associations. A particularly powerful open-source tool is the bibliometrix R package, which simplifies science mapping and offers extensive capabilities for analyzing and visualizing structural elements of scientific publications (Aria & Cuccurullo, 2017).

Fundamental databases such as Scopus and Web of Science are recommended as primary sources for bibliometric literature searches. Accordingly, the present study focuses on publications indexed in Scopus under the keyword “onomastics from 2005 to 2025. No geographical or language restrictions were applied. Although scientific content in Scopus is predominantly in English (Petrushka, et al., 2020), all languages were included in the analysis. The collected bibliographic data were processed using the bibliometrix R package, enabling visualization of research trends and author communication networks.

In recent years, bibliometric approaches have been increasingly applied to the field of onomastics. For instance, Li, et al. (2024) conducted a bibliometric analysis of 768 articles from the Web of Science database covering the period 1972–2022. Their findings revealed a significant increase in publication output, peaking at 103 articles in 2018 and stabilizing at approximately 90–100 articles per year thereafter. The study identified key journals and influential authors in the field. While our analysis shares methodological similarities with Li et al. (2024), it differs in scope: it draws on the Scopus database, spans 2005–2025, and encompasses a substantially larger sample of approximately 1,800 documents, thereby exceeding the coverage limitations of Web of Science.

The purpose of this study is to determine the dynamics, structure, and main thematic areas in the development of scientific research in onomastics through a bibliometric analysis of works published in the Scopus database under the keyword onomastics over the past 20 years.

The scientific novelty of the present research lies in conducting, for the first time, a comprehensive bibliometric analysis of the global onomastics publication array in the Scopus database over the extended period 2005–2025, employing the advanced tools of the Bibliometrix/ Biblioshiny package. In contrast to the earlier study by Li, et al. (2024), which was confined to the Web of Science database and ended in 2022 (768 documents), this work examines a markedly larger and more contemporary sample of 1,702 publications, incorporates data through 2023–2025, and delineates the current thematic structure of onomastics research as of 2025. Crucially, this is the first study to systematically identify and characterize – via keyword co-occurrence clustering – three principal thematic clusters defining contemporary global onomastic discourse: (1) historical-linguistic and structural direction, (2) applied and literary onomastics, and (3) anthroponymic and cultural aspects. These findings substantially update and expand existing bibliometric overviews of onomastics, establishing a solid foundation for ongoing monitoring of this interdisciplinary domain’s development.

Materials and Methods

The initial data sample was generated based on the search query “onomastics” in the Scopus database. At the initial stage, 1,915 documents were identified, after which a time filter from 2005–2025 was applied to the sample, which reduced the final array to 1,834 publications. The metadata was exported in BibTeX format and checked for duplicates, technical errors, and incorrect entries. After exporting the data from Scopus, the metadata was uploaded to the Bibliometrix package (RStudio). At this stage, the system automatically performed basic cleaning: removing duplicates, checking the correctness of fields, eliminating empty or corrupted records, as well as leveling the time range. As a result of the built-in Bibliometrix procedures, the initial sample of 1834 documents was reduced to 1702 correctly readable publications for the period 2006–2024. The cleaned array included materials from 622 different sources, which confirms the diversity of publication sites and reduces the risks of sampling bias towards individual journals. The bibliometric analysis was performed using the R Studio software package with the Bibliometrix package, as well as its interactive interface, Biblioshiny. At the first stage, a performance analysis was performed, including the dynamics of publications by year, the most productive authors, countries and organizations. Next, network research was conducted: co-authorship maps, co-citation maps, and keyword recurrence maps. The use of clustering algorithms made it possible to identify the main thematic areas, the internal links between them and the degree of their development. The results were visualized using Biblioshiny tools, which provided a visual representation of the structure of the research area.

The Google Translate and Yandex Translate online translators were used to translate individual text descriptions and clarify the meaning of some terms at the interpretation stage. The tools were used exclusively at the stage of text preparation and did not affect the initial bibliographic data. An integrated bibliometric approach has allowed us to obtain a modern picture of the development of onomastic research, to determine their dynamics, thematic clusters and dominant scientific trends over the past nineteen years.

Results and Discussion

The annual publication activity demonstrated a steady growth in onomastics research in the period 2006–2024. If only 9 papers were published in 2006, then since the 2010s there has been an acceleration: the number of articles increased from 30–60 publications per year to 89 in 2016 and 97 in 2017 (Figure 1). After 2018, the growth became especially noticeable: 101 publications in 2018, 126 in 2019, and a sharp jump during the pandemic period – 163 (2020) and 172 (2021). The maximum activity was noted in 2023 and 2024, with 203 publications each, which indicated the formation of a mature and actively developing scientific field. The analysis showed that the field of onomastics showed rapid growth: the average annual growth rate of publications was 18.9%, which indicated a rapid expansion of research activity. Combined with a relatively “young” body of literature (the average age of documents was 6.22 years), this confirmed the formation of an actively developing scientific field in which new publications appeared much faster than they managed to accumulate citations.

The relatively low average citations per document (2.159) should be interpreted in context rather than as a sign of low quality or impact. Onomastics remains a highly specialized and often regionally oriented field, with many publications appearing in niche journals (e.g., *Acta Onomastica*, *Voprosy Onomastiki*) that primarily circulate within

language-specific or national scholarly communities. Recent works (especially post-2022) naturally accumulate fewer citations due to the typical 3–5-year citation window in humanities fields, where citation accumulation is slower compared to STEM disciplines. Furthermore, the predominance of descriptive, case-study, and regionally focused approaches over highly theoretical or broadly applicable ones limits cross-field citability and interdisciplinary visibility. Nevertheless, the presence of highly cited foundational works (e.g., Anderson, 2007, with 145 citations) indicates that theoretically oriented or broadly applicable studies continue to form the citation core of the discipline and attract sustained attention over longer periods.

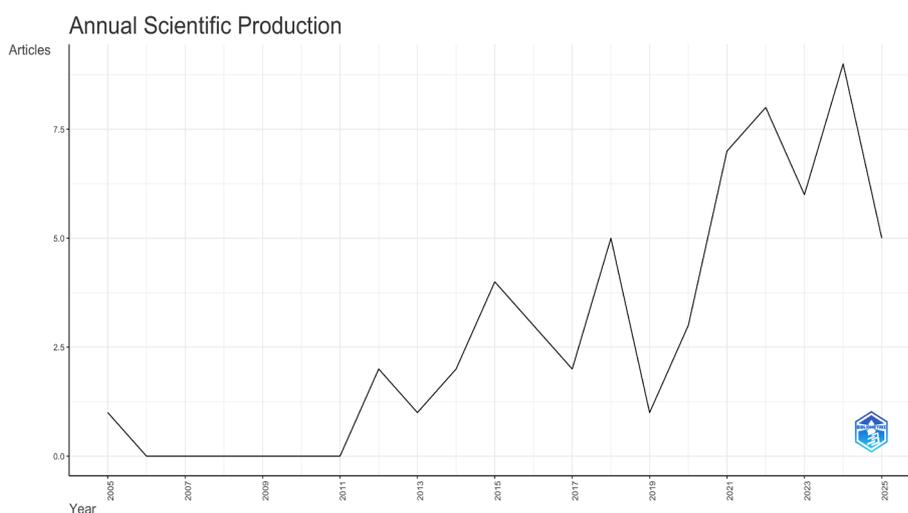

Fig. 1. Annual Scientific Production

Source: Generated by the author through bibliometrix software

The observed exponential growth in publication activity, particularly after 2018 and especially sharp during 2020–2024 (reaching 203 publications per year), cannot be attributed solely to natural academic maturation. Several interconnected factors likely contributed to this surge. First, the increasing interdisciplinarity of onomastics – evident in the growing integration with socio-linguistics, cultural studies, digital humanities, and identity research – has broadened the field’s appeal and attracted scholars from adjacent disciplines. Second, the COVID-19 pandemic (2020–2022) paradoxically stimulated research output: restrictions on fieldwork shifted focus toward corpus-based, digital, and historical analyses of names, which require fewer resources and can be conducted remotely. Third, improved accessibility of large-scale bibliographic databases (Scopus expansion), open-access journals, and user-friendly bibliometric tools (Bibliometrix, VOSviewer) lowered entry barriers for researchers in emerging academic communities, particularly in Central and Eastern Europe, Latin America, and Asia. This combination explains not only quantitative growth but also the field’s accelerated shift toward maturity, as reflected in the short average document age (6.22 years) and high annual growth rate (18.9%).

An analysis of the most productive sources shows a clear concentration of publications in specialized publications on onomastics (Table 1). The leader is the journal “Acta Onomastica” with 102 articles, followed by “Voprosy Onomastiki” (80) and the international journal “Names” (71). Other significant sources, including “Névtani Értesítő”

(49), “Onomastica” (47), and “Onomastica desde América Latina” (34), also demonstrate a steady contribution to the development of the trend. The presence of journals from different regions (Europe, Latin America, and the USA) confirms the international nature of the research, although publication activity is concentrated around highly specialized onomastic sites.

Table 1. Most relevant sources

Sources	Articles
ACTA ONOMASTICA	102
VOPROSY ONOMASTIKI	80
NAMES	71
NEVTANI ERTESITO	49
ONOMASTICA	47
ONOMASTICA DESDE AMERICA LATINA	34
EPIGRAPHICA	20
ONOMA	20
FOLIA ONOMASTICA CROATICA	17
SLOVENSKA REC	16

Source: Generated by the author through bibliometrix software

An analysis of the dynamics of authors’ productivity shows that leading researchers in the field of onomastics demonstrate varying durations and intensities of publication activity (Figure 2). The horizontal lines reflect the career scope of the authors, and the size and color of the bubbles indicate, respectively, the number of published papers and their citations in individual years. Some authors, such as Chen Lnh, T. Farkas, I. Hoffmann, and M. Kazik, are characterized by moderate and consistent productivity, with low citation levels. Other researchers show pronounced peak periods. For example, J. David, J. Dvořáková, and I. Valentová achieved high publication rates and relatively high citations in 2023. Individual authors, such as C. Fernández Juncal, demonstrate high influence in certain years, for example, in 2018. A.F. Litvina is characterized by sustained productivity in 2019–2024, although the citation rate remains low.

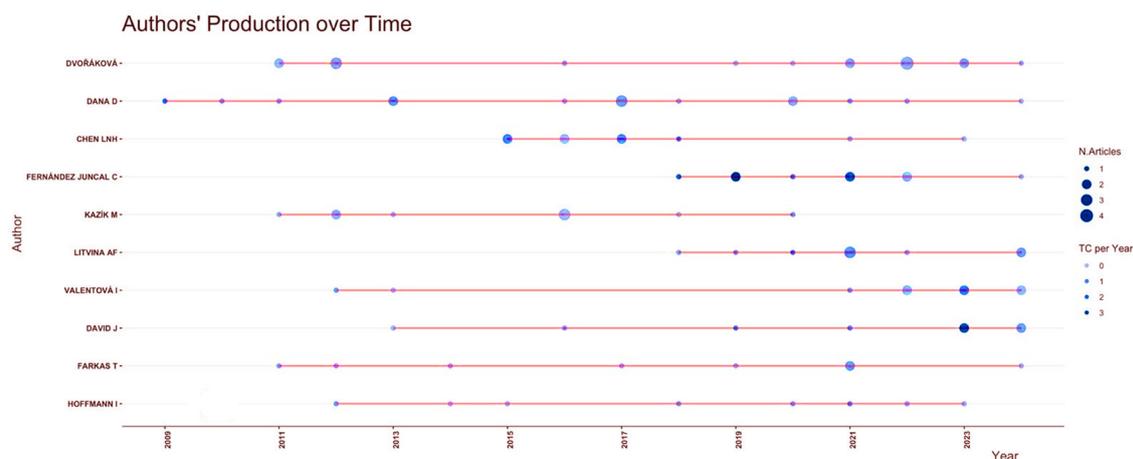

Fig. 2. Top-10 authors’ production over time
Source: Generated by the author through bibliometrix software

The strong concentration of publications in a limited number of specialized onomastic journals (*Acta Onomastica*, *Voprosy Onomastiki*, *Names*) reflects both the field's historical institutionalization in Europe and the ongoing need for dedicated venues where niche topics can be discussed in depth. This pattern, however, also highlights a potential fragmentation: while ensuring depth within sub-communities, it may slow broader interdisciplinary dissemination and citation impact. The productivity curves of leading authors (Figure 2) further reveal that sustained output often correlates with affiliation to strong research centers (e.g., HSE University, Universidad de Salamanca), suggesting institutional support and collaborative networks as key drivers of individual productivity.

An analysis of the most productive affiliations shows that research in the field of onomastics is concentrated in a number of leading universities and research centers in Europe (Figure 3). HSE University leads the way with 22 publications, followed by Universidad de Salamanca (20) and CNRS – Centre National de la Recherche Scientifique (19). Significant contributions are also made by the Slovak Academy of Sciences (17), Ural Federal University (15), and the research center of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (15). Affiliations from Spain, Poland, and Slovakia, such as Universidad de Zaragoza, University of Lodz, and Matej Bel University, confirm the wide geographical spread of the research. The presence of the Not Reported category (11) indicates incomplete metadata in some publications.

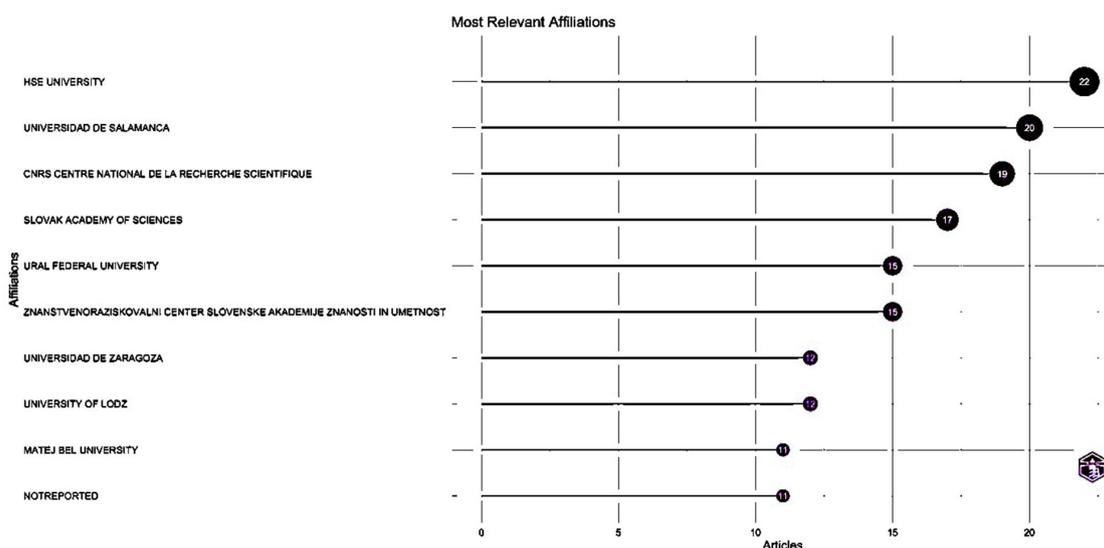

Fig. 3. Top-10 most relevant affiliations

Source: Generated by the author through bibliometrix software

Data from the Corresponding Author's Country Collaboration Plot shows the publication productivity of countries and the level of international cooperation (Figure 4). The most active countries in the table are Poland (96), Spain (77), and the Czech Republic (58). The United States, France, the United Kingdom, and Germany also make important contributions, but contribute fewer publications than the three leading countries. The level of international cooperation varies greatly from country to country. China and Mexico have the highest MCP shares (16.7%), while Germany, Finland, France, and the United Kingdom are more inclined to international partnerships. In contrast, Italy, Romania, Brazil, Estonia, Ukraine, Lithuania, and Croatia do not have international joint

publications in the dataset (MCP = 0). In general, productive countries such as Poland, Spain, and the Czech Republic often conduct research within their own countries (SCP), while countries such as China, Mexico, Germany, and Finland are close to equilibrium between domestic and international studies. It should be noted that these results are based on Scopus data. Linguistic, institutional, and funding-related factors can affect the level of international cooperation.

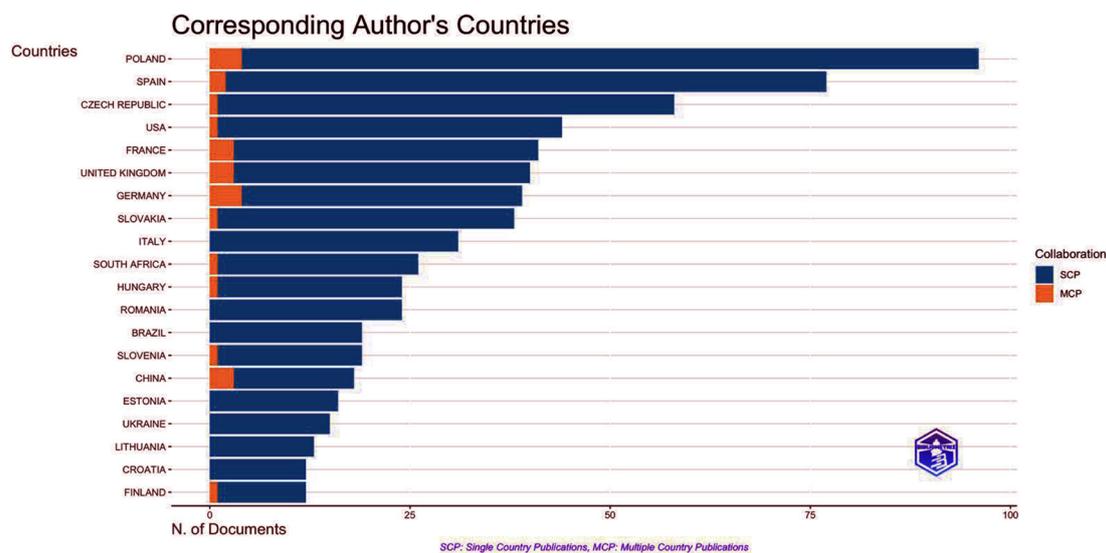

Fig. 4. Corresponding author's countries

Source: Generated by the author through bibliometrix software

Among the works that received the most international citations, the work of Anderson (2007) clearly leads, with 145 citations. It is followed by Depauw and Clarysse (2013) and Mensah (2015) with high annual citation rates (Table 2). Motschenbacher (2020) and Kirk (2021), published in recent years, also show high annual citation rates, demonstrating the growing influence of new research. In general, these works form the main citation pillars for theoretical and methodological directions in onomastics and related fields.

Table 2. Top-15 most global cited documents

Paper	DOI	Total Citations	TC per Year	Normalized TC
Anderson (2007)	https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199297412.001.0001	145	7,63	8,27
Depauw and Clarysse (2013)	https://doi.org/10.1163/15700720-12341144	50	3,85	14,04
Mensah (2015)	https://doi.org/10.1080/13696815.2014.976545	46	4,18	12,50
Brixhe (2010)	https://doi.org/10.1002/9781444317398.ch16	41	2,56	7,11
Kenakin (2008)	https://doi.org/10.1038/sj.bjp.0707407	41	2,28	3,70

The topic trends graph shows how the main areas of research in the field of onomastics have changed over time (Figure 6). The most common and stable topics are onomastics, anthroponymy, toponymy, socio-onomastics, and literary onomastics, that is, names and their cultural and linguistic contexts. Many of these terms have been used for several years in a row and represent the ongoing interest in the field. In recent years, new directions have emerged: the appearance of such terms as Chinese, theophoric names, prosopography, and morphology only at a later stage testifies to the expansion of the field. At the same time, keywords such as language, historical linguistics, cultural identity, and ethnicity make up an important part of linguistic and cultural research in onomastics. A number of earlier terms have become rare over time, which may imply a change in the focus of research. In general, the graph clearly shows the preservation of traditional topics in the field of onomastics and the gradual strengthening of new areas of research.

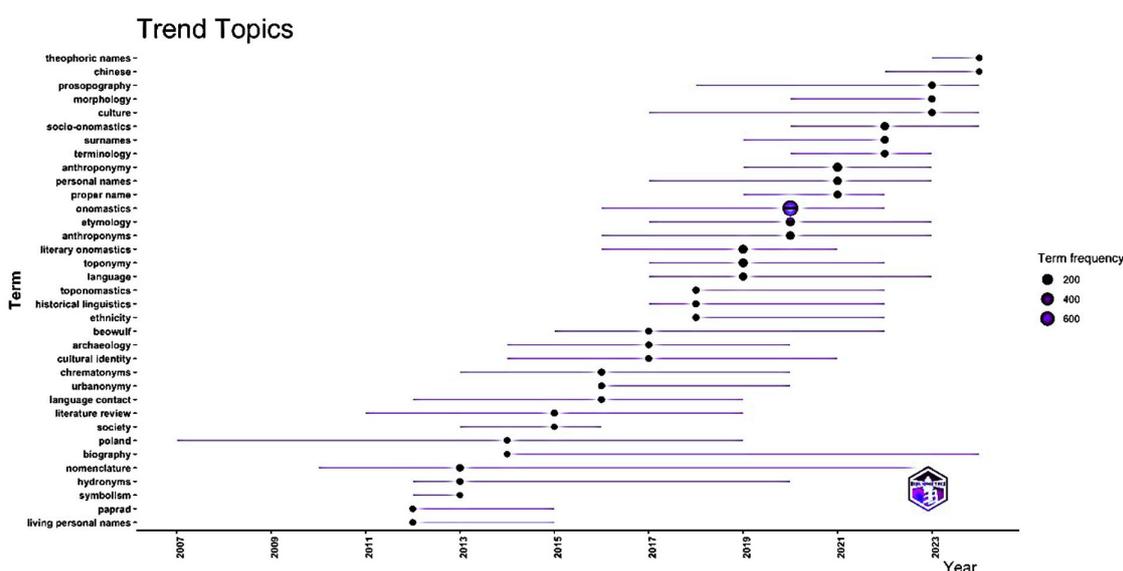

Fig. 6. Trend topics

Source: Generated by the author through bibliometrix software

The co-occurrence network of keywords reflects the main topics in the field of onomastics and their interrelationships (Figure 7). The largest and central node in the graph is “onomastics”, indicating that it is often found in conjunction with many other concepts. The division of nodes in the network into groups (clusters) clearly shows that research is concentrated in several main areas.

The red cluster focuses on historical-linguistic and structural aspects: such terms as historical linguistics, etymology, semantics, anthroponymy, toponymy, sociolinguistics, and ethnicity are concentrated in this group.

The blue cluster focuses on applied and literary onomastics: proper names, nomenclature, language, literary onomastics, and translation.

The green cluster focuses on personal names and terms related to cultural characteristics (first names, anthroponymy).

The general network shows that onomastics is a broad and interdisciplinary field: research is closely linked to language, culture, social structure, history, and literature. At the same time, the structure of the network clearly reflects the main areas of research

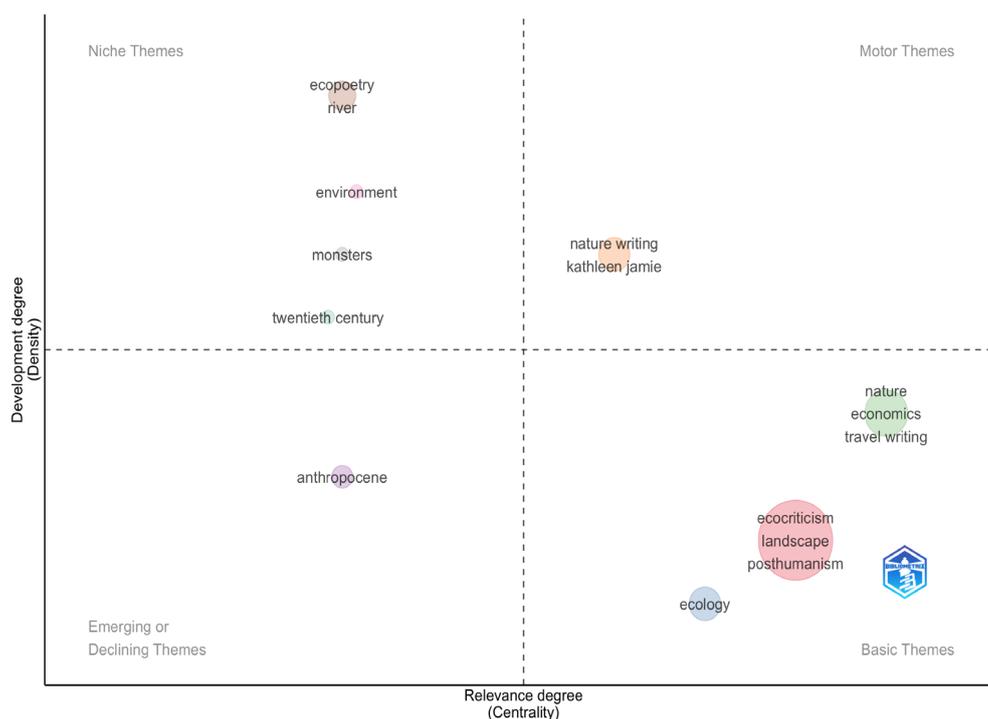

Fig. 8. Thematic map

Source: Generated by the author through bibliometrix software

The factor map (MCA) shows the relationships of keywords with respect to onomastics through two dimensions (Figure 9). Dim 1 (29.28%) represents an axis that highlights the difference between theoretical areas and applied/interdisciplinary research: dialectology, ethnolinguistics, and semantics are concentrated on the left, while applied terms such as socio-onomastics, gender, and place names are concentrated on the right. Dim 2 (14.34%) refers to the division by object of study: in the upper part there are anthroponymy, toponymy, and first names, while in the lower part there are dialectology and lexicography.

Several groups are observed on the map: in the upper left there are terms related to anthroponymy; in the lower left, keywords of the language-dialectological direction; in the center, general concepts of onomastics; and on the right, applied or social research (gender, socio-onomastics, literature review). Terms like onomastics, which are closer to the center, indicate that they are basic for the field, but with low resolution.

In general, the map shows that research in onomastics is divided along two main axes: 1) theoretical linguistic research and 2) applied, social, or cultural areas. At the same time, it proves that anthroponyms and toponyms are the main objects of research in the field. To clarify these interpretations, it is important to consider the content of articles related to keywords.

Table 3. Countries' collaboration world map

From	To	Frequency
CHINA	JAPAN	138,0308956
CANADA	AUSTRALIA	134,4910001
CHINA	AUSTRALIA	134,4910001
NETHERLANDS	AUSTRALIA	134,4910001
UNITED KINGDOM	AUSTRALIA	134,4910001
USA	AUSTRALIA	134,4910001
USA	KOREA	127,8391609
JORDAN	INDONESIA	117,2401137
TURKEY	INDONESIA	117,2401137
CHINA	HONG KONG	114,1138045
INDONESIA	MALAYSIA	109,6976228
UNITED KINGDOM	MALAYSIA	109,6976228
BRAZIL	SINGAPORE	103,8172559
USA	SINGAPORE	103,8172559
CZECH REPUBLIC	KAZAKHSTAN	67,29149357
POLAND	KAZAKHSTAN	67,29149357
FRANCE	QATAR	51,18479632
SPAIN	QATAR	51,18479632
INDONESIA	SAUDI ARABIA	44,53686271

Source: Generated by the author through bibliometrix software

Country Collaboration Map

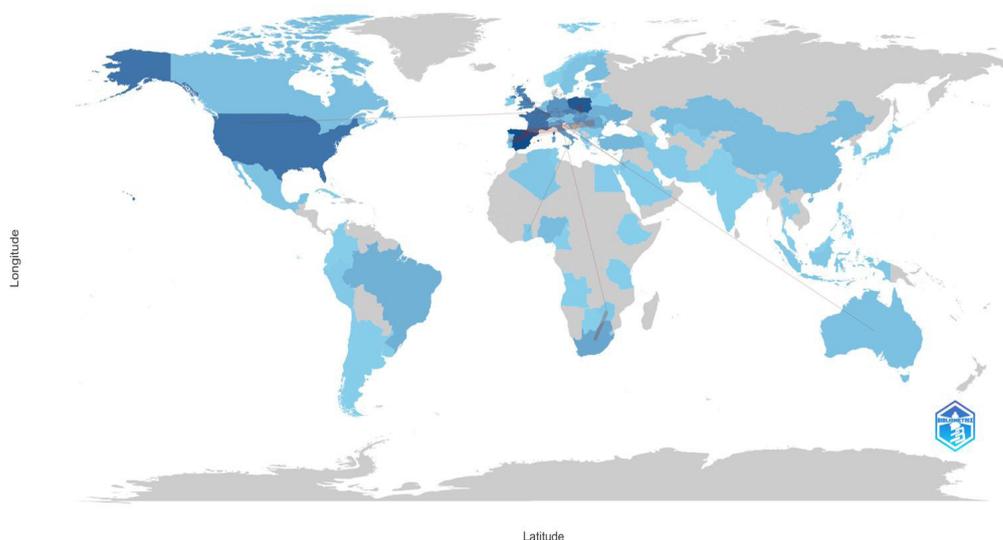

Fig. 10. Countries' collaboration world map
Source: Generated by the author through bibliometrix software

Conclusion

As a result of the bibliometric analysis conducted, it has been found that between 2006 and 2024, research in the field of onomastics has grown at a significant rate. The constant increase in the number of publications indicates that this direction has become increasingly relevant in the scientific community.

Co-citation and co-occurrence networks demonstrate that onomastics research is multidirectional and interdisciplinary. The formation of three main thematic clusters (historical-linguistic, literary-applied, and anthroponymic-cultural) reflects the structural diversity of the field. In general, onomastics at the present stage is becoming a comprehensive field of study at the intersection of language, culture, and society.

The findings lay the groundwork for future studies, including deeper cluster-specific analyses, cross-database comparisons (Scopus vs. WoS), longitudinal tracking of emerging themes (e.g., socio-onomastics, digital naming), and integration of altmetrics to assess broader impact.

References

- Anderson, J.M. (2007). *The grammar of names*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199297412.001.0001>
- Aria, M. & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959–975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>
- Brixhe, C. (2010). Linguistic diversity in Asia Minor during the empire: Koine and non-Greek languages. In: E. J. Bakker (Ed.), *A companion to the ancient Greek language* (pp. 228–252). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444317398.ch16>
- Clarysse, W. & Paganini, M. (2009). Theophoric personal names in Graeco-Roman Egypt. *Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete*, 55(1), 68–89. <https://doi.org/10.1515/APF.2009.68>
- Danesi, M. (2011). What's in a brand name? A note on the onomastics of brand naming. *Names*, 59(3), 175–185. <https://doi.org/10.1179/002777311X13082331190119>
- Depauw, M. & Clarysse, W. (2013). How Christian was fourth century Egypt? Onomastic perspectives on conversion. *Vigiliae Christianae*, 67(4), 407–435. <https://doi.org/10.1163/15700720-12341144>
- Francfort, H.P. & Tremblay, X. (2010). Marhaši et la civilisation de l'Oxus. *Iranica Antiqua*, 45, 51–224. <https://doi.org/10.2143/IA.45.0.2047119>
- Kenakin, T.P. (2008). Pharmacological onomastics: What's in a name? *British Journal of Pharmacology*, 153(3), 432–438. <https://doi.org/10.1038/sj.bjp.0707407>
- Kirk, S. (2021). Sticks and stones: The naming of global talent. *Work, Employment and Society*, 35(2), 203–220. <https://doi.org/10.1177/0950017020922337>
- Li, S., Kit, C. & Cheng, L. (2024). Unveiling the landscape of onomastics from 1972 to 2022: A bibliometric analysis. *Names*, 72(3), 40–64. <https://doi.org/10.5195/names.2024.2576>
- Matei-Popescu, F. & Dana, D. (2009). Soldats d'origine dace dans les diplomes militaires. *Chiron*, 39, 209–256. <https://doi.org/10.34780/cn9b-4b3c>
- Mateos, P. & Tucker, K. (2008). Forenames and surnames in Spain in 2004. *Names*, 56(3), 165–184. <https://doi.org/10.1179/175622708X332860>

- Mensah, E.O. (2015). Frog, where are you?: The ethnopragmatics of Ibibio death prevention names. *Journal of African Cultural Studies*, 27(2), 115–132. <https://doi.org/10.1080/13696815.2014.976545>
- Motschenbacher, H. (2020). Corpus linguistic onomastics: A plea for a corpus-based investigation of names. *Names*, 68(2), 88–103. <https://doi.org/10.1080/00277738.2020.1731240>
- Mouton, A., Rutherford, I., & Yakubovich, I. (Eds.). (2013). *Luwian identities*. Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004253414>
- Neidorf, L. (2013). The dating of *Widsið* and the study of Germanic antiquity. *Neophilologus*, 97(1), 165–183. <https://doi.org/10.1007/s11061-012-9308-2>
- Passas, I. (2024). Bibliometric analysis: The main steps. *Encyclopedia*, 4(2), 1014–1025. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia4020065>
- Petrushka, A., Komova, M., & Fedushko, S. (2020). Scientific content: Language expansion in bibliometric databases. *CEUR Workshop Proceedings*, 2654, 265–276. Retrieved 12 October 2025 from <https://ceur-ws.org/Vol-2654/paper30.pdf>
- Rayson, P., Reinhold, A., Butler, J., Donaldson, C., Gregory, I., & Taylor, J. (2017). A deeply annotated testbed for geographical text analysis: The corpus of lake district writing. In *Proceedings of the 1st ACM SIGSPATIAL Workshop on Geospatial Humanities* (pp. 9–15). ACM. <https://doi.org/10.1145/3149858.3149865>

Г.А. Рустемова, Г.А. Орынханова

*Казахский национальный женский педагогический университет
Алматы, Республика Казахстан*

БИБЛИОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ОНОМАСТИКИ: ТЕМАТИЧЕСКИЕ ОБЛАСТИ И ДИНАМИКА ИССЛЕДОВАНИЙ (2005–2025)

Аннотация. Цель исследования – изучить динамику, структуру и основные тематические направления исследований в области ономастики путём библиометрического анализа публикаций в базе Scopus по ключевому слову «ономастика» за период 2005–2025 годов. Из 1915 первоначально найденных документов после применения временного фильтра осталось 1834 публикации. После удаления дубликатов и исправления технических ошибок для анализа отобрано 1702 корректных записи с использованием пакета Bibliometrix в среде RStudio. Результаты свидетельствуют о стабильном и ускоряющемся росте публикационной активности: от 9 статей в 2006 году до 203 в 2024 году, причём наиболее продуктивный период начался после 2020 года, что указывает на быстрое созревание ономастики как дисциплины. Анализ совместной встречаемости ключевых слов позволил выделить три основных тематических кластера: (1) историко-лингвистический и структурный (историческая лингвистика, этимология, семантика), (2) прикладная и литературная ономастика (перевод, номенклатура), (3) антропонимический и культурный (личные имена, социоономастика). Исследование показывает расширение глобального научного сотрудничества и усиление междисциплинарного характера ономастики. Полученные выводы характеризуют современные тенденции в дисциплине и создают основу для дальнейших исследований, включая углублённый анализ кластеров, сравнение

баз данных (Scopus vs. WoS), лонгитюдное отслеживание новых направлений (социоономастика, цифровой нейминг) и интеграцию альтернативных метрик для оценки более широкого воздействия.

Ключевые слова: ономастика; библиометрический анализ; база данных Scopus; тематические кластеры; динамика публикаций; междисциплинарные исследования; антропонимика; топонимика.

Ғ.Ә. Рүстемова, Ғ.А. Орынханова

*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан*

ОНОМАСТИКАНЫҢ БИБЛИОМЕТРИЯЛЫҚ ТАЛДАУЫ: ТАҚЫРЫПТЫҚ САЛАЛАР ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ ДИНАМИКАСЫ (2005–2025)

Аңдатпа. Зерттеудің мақсаты – Scopus дерекқорында «ономастика» кілт сөзі бойынша 2005–2025 жылдар аралығында жарияланған еңбектерге библиометриялық талдау жүргізу арқылы ономастика саласындағы зерттеулердің динамикасын, құрылымын және негізгі тақырыптық салаларын зерделеу. Бастапқыда анықталған 1915 құжаттың ішінен уақыттық сүзгі қолданылғаннан кейін 1834 жарияланым іріктеліп алынды. Қайталанатын жазбалар мен техникалық қателер жойылған соң, RStudio ортасында Bibliometrix пакетін пайдалану арқылы 1702 дұрыс жазба талдауға алынды. Нәтижелер жарияланым белсенділігінің тұрақты әрі үдемелі өсуін көрсетеді: 2006 жылғы 9 мақаладан 2024 жылы 203 мақалаға дейін, ал ең өнімді кезең 2020 жылдан кейін басталған, бұл ономастиканың ғылым саласы ретінде жедел дамуын айғақтайды. Кілт сөздердің бірлесіп кездесуін талдау нәтижесінде үш негізгі тақырыптық кластер анықталды: (1) тарихи-лингвистикалық және құрылымдық (тарихи лингвистика, этимология, семантика), (2) қолданбалы және әдеби ономастика (аударма, номенклатура), (3) антропонимиялық және мәдени (жеке есімдер, социоономастика). Зерттеу ономастика саласындағы жаһандық ғылыми ынтымақтастықтың кеңеюін және пәнаралық сипаттың күшеюін көрсетеді. Алынған нәтижелер пәндегі қазіргі үрдістерді сипаттап, болашақ зерттеулерге негіз қалайды, оның ішінде кластерлерді терең талдау, дерекқорларды салыстыру (Scopus пен WoS), жаңа бағыттарды (социоономастика, цифрлық нейминг) ұзақ мерзімді бақылау және ғылыми ықпалдың ауқымын бағалау үшін баламалы метрикаларды енгізу көзделеді.

Түйінді өздер: ономастика; библиометриялық талдау; Scopus дерекқор; тақырыптық кластерлер; жарияланымдар динамикасы; әнаралық зерттеулер; антропонимик; топонимика.

Authors' contributions

Rustemova G. – Conceptualization, Formal Analysis, Methodology, Writing – Original Draft, Visualization.

Orynkhanova G. – Data Curation, Investigation, Writing – Review and Editing.

Н.Б. Сейсенбек*«Bilim Innovations Group» орталығы**Астана, Қазақстан* <https://orcid.org/0000-0003-2490-631X>*email: s.nureke.b@mail.ru***Т.К. Зайсанбаев***Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті**Алматы, Қазақстан* <https://orcid.org/0009-0003-4894-4326>*email: t_1962@mail.ru*

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ БІРІККЕН АТАУЛАРДЫҢ ОРФОГРАФИЯЛЫҚ НОРМАЛАНУЫ: ФОНЕТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ АСПЕКТІЛЕР

Аңдатпа. Мақалада қазақ тіліндегі біріккен сөздердің орфографиялық нормаларында қалыптасқан қайшылықтар мен жазылымдық ала-құлалық кешенді түрде сипатталады. Зерттеу материалы жануар атауларына қатысты 18 сөзді, өсімдік атауларына қатысты 12 сөзді, медициналық терминдерге қатысты 14 сөзді және семантикалық-морфологиялық моделі әртүрлі 10 біріккен сөзді қамтитын жалпы 54 лексемадан құралды. Зерттеуде салыстырмалы талдау, фонетикалық-заңдылықтық талдау, құрылымдық-морфологиялық және семантикалық модельдеу, орфографиялық сөздіктер мен нормативтік анықтағыштарды қарастыру әдістері бірлікте қолданылды. Талдау нәтижесінде қарастырылған біріккен сөздердің шамамен 30 пайызында орфографиялық сөздіктер мен анықтамалықтарда екі не одан да көп нұсқаның қатар қолданысы сақталғаны анықталды. Дауысты дыбыстардың тіркесу ерекшеліктері мен үндестік заңының ескерілмеуі, дыбыстық ықпалдың жазуда көрініс таппауынан туындайтын айтылым–жазылым алшақтығы, морфологиялық тұтастықтың бұзылуы, сондай-ақ жануарлар мен өсімдіктер атаулары, медициналық терминдер сияқты күрделі атаулардың жазылымдық үлгілеріндегі жүйесіздік қазақ орфографиясындағы негізгі проблемалық өрістер ретінде көрсетілді. Зерттеу нәтижелері біріккен сөздердің жазылуын қазақ тілінің табиғи фонетикалық жүйесі мен жалғамалы құрылымына негізделген қағидаттар бойынша қайта қарастырудың ғылыми қажеттілігін дәлелдейді. Мақалада ұсынылған тұжырымдар жаңа әліпби негізіндегі емле ережелерін әзірлеу, орфографиялық сөздіктерді жаңарту және мемлекеттік тіл саясатының орфографиялық бағытын ғылыми тұрғыдан негіздеу үшін практикалық мәнге ие.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Түйінді сөздер: орфографиялық норма; біріккен атаулар; фонетикалық жүйе; графика; үндестік заңы; қазақ тілі

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Мақаланың тарихы:

Түскен мерзімі: 04.02.2026

Баспаға қабылданған мерзімі: 09.03.2026

Кіріспе

Қазіргі жаһандану дәуірінде жазу мәдениеті қоғамның ғылыми, әлеуметтік және мәдени дамуының маңызды көрсеткіші болып отыр. Жазу тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ұлттық тілдің дамуы мен сақталуының негізгі тетігі ретінде қызмет етеді. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ орфографиясын жетілдіру мәселесі отандық тіл біліміндегі өзекті тақырыптардың бірі болып табылады.

Қазақ жазуының қалыптасу тарихында емле ережелерін жасау барысында өзге тілдің (әсіресе орыс тілінің) үлгісін негізге алу тәжірибесі кеңінен қолданылды. Соның салдарынан қазақ тілінің фонетикалық заңдылықтарына қайшы келетін көптеген орфографиялық шешімдер қалыптасты. Бұл жағдай әсіресе біріккен сөздердің жазылуында айқын көрінеді. Бірқатар атаулардың бірге не бөлек жазылуы нақты ғылыми ұстанымға сүйенбегендіктен, сөздіктер мен анықтағыштарда бірізділік сақталмай отыр.

Соңғы жылдары халықаралық лингвистикада орфографияны тілдің фонетикалық жүйесіне сәйкестендіру мәселесі кеңінен зерттелуде. Әсіресе ағылшын, түрік және өзбек ғалымдары (Demir, 2022; Özkan, 2025) жазу нормаларын қайта қарауда ұлттық тілдің ішкі заңдылықтарын басшылыққа алудың тиімділігін дәлелдеп отыр. Қазақ тілі жағдайында бұл тәжірибе орфографиялық жүйені жетілдіруде құнды бағдар бола алады. Осыған байланысты қазақ тілінің дыбыстық жүйесін, фонетикалық ерекшеліктерін және жалғамалы тілдің ішкі заңдылықтарын негізге ала отырып, орфографиялық нормаларды қайта қарастыру қажеттілігі туындайды (Makazhanov, 2014; Hládek, 2020; Toleu, 2022; Baitenova, 2025).

Қазақ тіліндегі орфографиялық нормалардың тұрақсыздығы мен жазылым вариативтілігі тек теориялық мәселе емес, сонымен қатар автоматтандырылған мәтін өңдеу жүйелерін әзірлеуде де нақты қиындық ретінде көрініс табады. Қазақ тілінде емле қателерін автоматты түзетуге арналған зерттеулерде (Yazar, 2025; Toleu, 2022) орфографиялық варианттылық пен норманың бірізді болмауы алгоритмдік өңдеу сапасына әсер ететіні көрсетіледі. Бұл жағдай біріккен атаулардың жазылымын тілдің ішкі фонетикалық және құрылымдық заңдылықтарымен үйлестіріп жүйелеудің практикалық маңызын арттыра түседі.

Халықаралық зерттеулерде агглютинативті тілдердегі орфография мәселелері фонетикалық және морфологиялық қағидаттар тұрғысынан кеңінен талқылануда. Дауыстылардың үндесімі мен оның графикалық көрінісі мәселелері қазіргі зерттеулерде фонетикалық жүйе мен жазу нормасының өзара байланысы аясында қарастырылып келеді (Demir, 2022; Özkan, 2025). Үндестік заңын жазуда бейнелеудің психолингвистикалық және құрылымдық аспектілері сөзді қабылдау мен өңдеуде маңызды рөл атқаратыны көрсетіледі. Сонымен қатар морфологиялық бай тілдердегі орфографиялық норманы автоматтандыру мәселелері соңғы жылдары

деректерге негізделген тәсілдер арқылы зерттеліп, графикалық вариативтілік пен нормалану үдерісінің алгоритмдік деңгейде қиындық туындататыны дәлелденді (Hládek, 2020; Toleu, 2022; Baitenova, 2025). Түркі тілдерінің даму динамикасын корпус және цифрлық ресурстар негізінде талдаған зерттеулер де жазу жүйесінің тұрақтануы мен нормалануының құрылымдық шарттарын айқындайды (Yazar, 2025). Қазақ тіліндегі автоматтандырылған емле түзету мәселелері алғаш А. Макажанов (2014) еңбегінде қарастырылып, кейінгі кезеңде заманауи жасанды интеллект модельдерімен жалғасын тапты. Аталған зерттеулер қазақ тіліндегі біріккен атаулардың жазылымын фонетикалық және құрылымдық заңдылықтармен ұштастыра қарастырудың ғылыми және практикалық маңызын айқындайды.

Зерттеудің мақсаты қазақ тіліндегі біріккен сөздердің жазылуындағы қайшылықтарды айқындап, олардың фонетикалық және құрылымдық заңдылықтарға сәйкес келетін ғылыми негізді қағидаларын ұсыну болса, міндеттерінің қатарына 1) Қазақ орфографиясының қазіргі күйіндегі басты мәселелерін талдау; 2) Біріккен сөздердің жазылуындағы ала-құлалықтың себептерін көрсету; 3) Қазақ тілінің дыбыстық жүйесіне сүйене отырып, сөздердің жазылуын біріздендірудің ұстанымдарын айқындау және 4) Орфографиялық нормаларды жетілдірудің ғылыми және практикалық маңызын негіздеу тұжырымдары жатады.

Материалдар мен әдістер

Бұл зерттеу қазақ тіліндегі біріккен сөздердің орфографиялық нормаларындағы қайшылықтарды сапалық сипаттағы лингвистикалық талдау арқылы айқындауға бағытталды. Зерттеудің эмпирикалық материалын іріктеу бірнеше кезеңмен жүзеге асырылды. Бірінші кезеңде негізгі нормативтік дереккөздер ретінде «Орфографиялық сөздік» (2013) және Р. Сыздықтың «Қазақ тілінің анықтағышы» (2000), сондай-ақ қазіргі мектеп оқулықтары мен оқу құралдары қарастырылды. Осы дереккөздерден біріккен сөздерге жататын, лексикаланған атаулар іріктелді, яғни сөздіктерде бөлек берілуі тоқтаған, біртұтас лексема ретінде танылған бірліктер ғана қамтылды.

Екінші кезеңде зерттеу нысаны нақты семантикалық өрістермен шектелді. Олар: – жануар атаулары (зоонимдер); өсімдік атаулары (фитоаттар); медициналық терминдер; семантикалық-морфологиялық моделі әртүрлі, бірақ жазылымында қайшылықтар байқалатын біріккен атаулар. Мұндай шектеу бір жағынан, табиғи-биологиялық нысандарды білдіретін атауларда фонетикалық ықпал мен морфологиялық тұтастықтың ерекше айқын көрінетіндігімен, екінші жағынан, дәл осы салаларда орфографиялық сөздіктер мен оқу тәжірибесінде варианттар жиі кездесуімен түсіндіріледі.

Үшінші кезеңде іріктеу критерийлері нақты белгіленді. Зерттеуге мынадай талаптарға сай келетін сөздер ғана енгізілді: 1) кемінде бір нормативтік дереккөзде (орфографиялық сөздік, анықтағыш, оқулық) біріккен сөз ретінде тіркелуі; 2) сөздің жазылуында дереккөздер арасында немесе сөздік пен қолданыста вариативтік не күмәнділік болуы (бірнеше нұсқаның қатар жүруі, күтілетін фонетикалық үлгіге сәйкес келмеуі); 3) сөз құрамында дыбыстық ықпалға, дауыстылардың тіркесіміне, морфологиялық тұтастыққа қатысты талдауға мүмкіндік беретін құрылымдық үлгінің болуы; 4) жалқы есімдер, тар диалектілік бірліктер, көнерген, қолданыстан шыққан формалар, сондай-ақ еркін сөз тіркестері іріктеуге енгізілмеуі.

Осы критерийлер негізінде жасалған микрокорпус жануар атауларына қатысты 18 сөзді, өсімдік атауларына қатысты 12 сөзді, медициналық терминдерге қатысты 14 сөзді және семантикалық-морфологиялық моделі әртүрлі 10 біріккен сөзді қамтитын жалпы 54 лексемадан құралды. Мұндай мақсатты (purposeful) іріктеу бір жағынан, біріккен сөздердің жазылуындағы ең типтік фонетикалық және құрылымдық қайшылықтарды көрсетуге, екінші жағынан, материал көлемін шамадан тыс ұлғайтпай, терең сапалық талдау жүргізуге мүмкіндік берді.

Зерттеу барысында салыстырмалы талдау әдісі қолданылып, іріктелген біріккен сөздердің жазылуы орфографиялық сөздіктерде, анықтағыштарда, оқу құралдарында және нақты қолданыста (мектеп оқулықтары, бұқаралық ақпарат құралдары) салыстырылды. Фонетикалық-заңдылықтық талдау қазақ тілінің дыбыстық жүйесіне тән заңдылықтар негізінде жүзеге асырылып, дауыстылардың тіркесу ерекшеліктері, үндестік заңы, ассимиляция және диссимиляция құбылыстары Ә. Жүнісбектің фонетикаға қатысты еңбектері (2009) мен жалпы фонетикалық модельдер жөніндегі халықаралық зерттеулермен (Nevins, 2010; Berg & Aronoff, 2017) сабақтастырыла қарастырылды.

Сонымен қатар құрылымдық-морфологиялық және семантикалық модельдеу әдістері қолданылды: күрделі және біріккен сөздердің ара-жігін ажыратуда К. Ахановтың грамматика теориясы (2010) мен Ж. Шәкеновтың күрделі тұлғалар жөніндегі тұжырымдары (1991), орфографиялық норма мен тілдік нұсқалардың арақатынасына қатысты Н. Уәлиев пен А. Алдашеваның еңбектеріндегі принциптер (1988) тірек ретінде алынды. А. Байтұрсынұлының емле қағидаттары (2006) мен Р. Сыздықтың орфографиялық анықтама еңбектеріндегі (2000) нормаланған жазылым үлгілері қазіргі әліпби мен емле тәжірибесімен салыстырылып, қайшылықтар айқындалды.

Әдіснамалық тұрғыдан алғанда, зерттеу дәстүрлі құрылымдық-құрылымдық талдауды, салыстырмалы-тарихи тәсілді және орфографиялық нормаларды қазақ тілінің фонетикалық және морфологиялық заңдылықтарымен ұштастыра қарастыруға негізделді. Таңдалған материал мен қолданылған әдістер біріккен сөздердің жазылуын ұлттық тілдің дыбыстық және құрылымдық жүйесімен байланыстыра отырып, кешенді сипаттауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер және талқылау

Зерттеу нәтижесінде қазақ тіліндегі біріккен сөздердің жазылуында бірізділіктің сақталмауына әкеліп отырған бірнеше фактор анықталды. Біріншіден, қолданыстағы әліпби мен орфографиялық ережелер тілдің ішкі заңдылықтарына толық сәйкес келмейтіні байқалды. Қазақ тілінің төл дыбыстық жүйесін ескермей, өзге тілдердің үлгісі бойынша жасалған ережелер бірқатар қайшылықтарға негіз болған.

Екіншіден, орфографиялық сөздіктер мен анықтағыштарда сөздердің жазылуы әртүрлі нұсқада беріліп, біркелкілік сақталмағаны айқындалды. Мәселен, «шаруашылық» сөзінің тіркесуі арқылы жасалған құрылымдар кейбір дереккөздерде *ауыл шаруашылық* (Сыздық, 2000, б. 387), енді бірінде *ауылшаруашылық* (Уәли, Күдерінова, 2013, б. 86) түрінде кездеседі. Мұндай ала-құлалық сөздердің дұрыс жазылуына күмән туғызып, жазу мәдениетінің тұрақсыздығына себеп болып отыр.

Үшіншіден, жануарлар мен өсімдік атауларының жазылуында да бірізділік жоқ екені анықталды. Мысалы, *аққу, аққоян, аққурай* (Уәли, Күдерина, 2013, б. 39) атаулары бірге жазылса, ал *ақ аю, қоңыр қаз* (Уәли, Күдерина, 2013, б. 18, 34) тәрізді сөздер бөлек жазылады. Бұл сөздердің мағыналық тұтастығына қарамастан, жазылым нормалары ғылыми негізге сүйенбей, шартты түрде белгіленгені байқалды.

Төртіншіден, медициналық терминдер қатарында да жазылуда тұрақсыздық бар. Мәселен, *бұлшықет, көкбауыр, көкет, күретамыр* сияқты сөздер кейде бірге, кейде бөлек жазылып келеді. Нәтижесінде ғылыми терминологияның бірізділігіне нұқсан келеді.

Бесіншіден, біріккен сөздерде дыбыстық ықпал заңдылығы жиі сақталмайды. Мысалы, *Ақбақай, Ақбозат, алақұрт* сияқты сөздер табиғи айтылымда *Ақпақай, Ақпозат, алағұрт* түрінде дыбысталғанымен, орфографиялық сөздіктерде сол заңдылықтар ескерілмей жазылған. Бұл жазу мен айтылым арасындағы алшақтықты арттырып, орфоэпиялық нормалардың бұзылуына әкеліп отыр.

Алтыншыдан, зерттеу барысында ерекше назар аудартқан мәселе – біріккен сөздер құрамындағы қатар келген дауысты дыбыстардың жазылымындағы жүйесіздік. Кейбір сөздерде екі дауысты толық сақталып жазылады (*қараағаш, сарыауыз, екіаяқты*), ал дәл сондай модельдегі басқа біріккен сөздерде алғашқы дауысты түсіп қалады (*қарауыз, алтаяқ, қандағаш*). Сан есімдермен жасалған біріккендер де осы тұрғыдан біркелкі емес: *екіағайынды, екіаяқты, екіұдай* сияқты формалар бірге жазылса, *екі ара, жеті ата, алты айлық* бөлек беріледі. Сын есім + зат есім үлгісінде де бірде дауыстылар сақталса (*сарыауыз, салтыауыз*), бірде түсіп қалады (*саптаяқ, жақсат*). Бұл құбылыс қазақ орфографиясында қатар келген дауыстылардың жазылуын реттейтін ортақ ұстанымның жоқ екенін көрсетеді.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері қазақ орфографиясындағы ең басты мәселенің тілдің ішкі дыбыстық жүйесін елемеуінен туындап отырғанын көрсетті. Жалпы 50-ден астам біріккен сөз қарастырылып, оның шамамен 30%-ында сөздіктерде бірнеше нұсқаның қатар қолданылатыны байқалды. Бұл сандық дерек орфографиялық бірізділіктің әлі де жеткіліксіз екенін дәлелдейді. Егер емле нормалары қазақ тілінің фонетикалық заңдылықтарына негізделсе, мұндай қайшылықтар болмас еді (Кесте 1).

Кесте 1. Сөздердің емлесін салыстыру

Сөздің жазылуы	Айтылымы	Сөздіктегі нұсқасы	Ескерту
Ақбақай	Ақпақай	Ақбақай	Дыбыстық ықпал ескерілмеген
Алақұрт	Алағұрт	Алақұрт	Айтылымнан айырмашылық бар
Ақбозат	Ақпозат	Ақбозат	Дыбыстық ықпал ескерілмеген

Жүргізілген зерттеу қазақ орфографиясының басты кемшілігі тілдің табиғи дыбыстық заңдылықтарының ескерілмеуі екенін дәлелдеді. Қолданыстағы емле ережелері негізінен орыс тілінің орфографиялық дәстүріне

сүйеніп жасалғандықтан, қазақ тілінің үндестік заңы мен дыбыс тіркесіміне қайшы келетін көптеген нормалар қалыптасты. Бұл жағдай әсіресе біріккен сөздердің жазылуында анық байқалады.

Фонетикалық заңдылықтардың сақталмауы тек орфографиялық алақұлалыққа ғана емес, сөйлеу мәдениетіне де әсер етіп отыр. Айтылым мен жазылым арасындағы алшақтық қазіргі жастардың сөйлеу дағдыларына ықпал етіп, қазақ тілінің табиғи әуезділігін әлсіретуде. Жазуда дыбыстық ықпалдың ескерілмеуі орфоэпиялық нормалардың бұзылуына әкеліп, тілдің ішкі заңдылықтары мен сыртқы көрінісі арасындағы қайшылықты тереңдетеді.

Зерттеу нәтижелерін бұрынғы ғылыми еңбектермен салыстыра отырып, мәселенің күрделілігі айқындала түседі. Ә. Жүнісбектің фонетикалық жүйе жөніндегі тұжырымдары қазақ тілінде дыбыстардың тіркесу мүмкіндіктері нақты заңдылықтарға бағынатынын көрсетсе, К. Аханов күрделі сөздердің семантикалық тұтастығын басты белгі ретінде қарастырды. Алайда қазіргі орфографиялық тәжірибеде бұл қағидаттар толық ескерілмей отыр. Мысалы, *аққу* сөзі үнемі бірге жазылғандықтан, оның қудың бір түрі екендігі ұмыт бола бастаған, ал *ақ аю* сияқты тіркестердің бөлек жазылуы біртұтас атау ретіндегі мағынасын көмескілеп жіберген.

Сонымен қатар халықаралық тәжірибеге назар аударсақ, түрік және өзбек орфографиясында біріккен сөздердің жазылуы ұлттық тілдің ішкі фонетикалық заңдылықтарына негізделіп жасалғанын байқаймыз. Түрік тілінде орфографиялық нормалар негізінен үндестік заңына сүйенсе (Berg & Aronoff, 2017), ағылшын тілінде морфологиялық құрылымға басымдық берілген (Nevins, 2010). Қазақ тіліндегі біріккен сөздер осы екі үлгінің тоғысында қарастырылуы тиіс. Бұл тәжірибе қазақ тілінде де тиімді пайдаланылуы мүмкін. Егер орфографиялық нормаларды қазақ тілінің дыбыстық жүйесіне сәйкестендірсек, біріккен сөздердің жазылуындағы алақұлалық азайып, ұлттық жазу жүйесі табиғи қалыпқа түсер еді.

Заманауи тіл саясаты тұрғысынан алғанда, орфографияны жетілдіру мәселесі стратегиялық маңызға ие. Қазақстанда латын әліпбиіне көшу процесі жүріп жатқан қазіргі кезеңде жазу нормаларын қайта қарау – тек техникалық өзгеріс емес, ұлттық тілдің табиғи болмысын сақтап қалудың кепілі. Егер жаңа әліпби мен емле ережелері тілдің фонетикалық заңдылықтарын ескермесе, бұрынғы қайшылықтар қайталанып, тіл саясатының басты мақсатына жету қиын болады. Сондықтан орфографиялық реформаның негізгі бағыты – қазақ тілінің жалғамалы сипатын, дыбыстық үндестік заңын, біріккен сөздердің табиғи құрылымын ескерген ғылыми негізделген ережелерді қабылдау болуы тиіс.

Осылайша, талдау қазақ орфографиясының болашағы ұлттық тілдің фонетикалық ерекшеліктерін басшылыққа алу арқылы ғана айқындалатынын көрсетті. Емле ережелері дауыссыз дыбыстардың тіркесу заңдылықтарын, дауыстылардың үндесуін және сөздердің семантикалық тұтастығын ескерген жағдайда ғана жазу мен сөйлеудің арасындағы сәйкестік қамтамасыз етіледі. Бұл міндет қазіргі тіл саясатының өзегімен және латын әліпбиіне көшудің стратегиялық мақсаттарымен үйлеседі.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу қазақ орфографиясындағы басты қайшылықтардың тілдің ішкі фонетикалық жүйесін ескермей жасалған емле ережелерінен

туындайтынын көрсетті. Біріккен сөздердің жазылуы ғылыми негізге емес, өзге тілдердің үлгісіне сүйенгендіктен, сөздіктерде бірізділіктің сақталмауына, жазу мен айтылым арасындағы алшақтықтың артуына себеп болды. Зерттеудің нәтижесінде біріккен сөздердің жазылуындағы мынадай заңдылықтар мен мәселелер айқындалды: 1) кейбір сөздердің (*рақмет – рахмет – рақымет*) бірнеше нұсқада қатар қолданылуы орфографиялық жүйенің тұрақсыздығын дәлелдейді; 2) жануарлар мен өсімдік атауларының (*аққу, аққоян, аққурай* және *ақ аю, қоңыр қаз*) жазылуы бірізді қағидатқа бағынбайды; 3) ғылыми терминдерде (*бұлшықет, көкбауыр, көкет, күретамыр*) да жазылымдағы ала-құлалық бар; 4) біріккен сөздерде дыбыстық ықпал заңдылығы сақталмағандықтан (*Ақбақай → Ақпақай, алақұрт → алағұрт*), айтылым мен жазылым арасындағы айырмашылық күшейіп отыр.

Ғылыми ізденіс біріккен сөздердің жазылуын қазақ тілінің табиғи фонетикалық жүйесі мен жалғамалы тіл заңдылықтарына сүйеніп қайта қарастыру қажеттігін негіздеді. Бұған дейінгі зерттеулерде мәселе жеке мысалдармен ғана сипатталса, бұл жұмыста орфографиядағы қайшылықтар жүйелі түрде талданып, біріккен сөздердің жазылуына қатысты жаңа ғылыми ұстанымдар ұсынылды. Ал жұмыстың практикалық маңыздылығы сол, зерттеу нәтижелері қазақ тілінің орфографиялық сөздіктерін жаңартуда, жаңа әліпби негізіндегі емле ережелерін әзірлеуде, сондай-ақ жалпы тіл саясатының ғылыми негізін күшейтуде пайдалануға болады. Біріккен сөздердің жазылуын фонетикалық заңдылықтарға сәйкес ретке келтіру мектеп оқулықтарының сапасын арттыруға, сөйлеу мәдениетін қалыпқа келтіруге және ұлттық жазу жүйесін тұрақтандыруға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, қазақ орфографиясының болашағы тілдің табиғи заңдылықтарын басшылыққа алу арқылы ғана айқындалмақ. Алынған нәтижелер болашақта жаңа латын графикасына негізделген қазақ орфографиялық сөздігін жасау кезінде тікелей пайдалануға болады. Бұл қазақ тілін оқытуға арналған оқу құралдарының сапасын арттыруға да мүмкіндік береді. Орфографиялық нормаларды ұлттық тілдің фонетикалық ерекшеліктеріне сәйкестендіру қазіргі кезеңдегі латын әліпбиіне көшу процесінің табысты жүзеге асуына және мемлекеттік тіл саясатының тиімді орындалуына негіз болмақ.

Қаржыландыру: Мақала ҚР ҒжЖБМ Ғылым комитетінің гранттық қолдауымен «АР23489392 Қазақ сөздеріндегі дыбыс тіркесімінің бұзылуын автоматты түрде анықтайтын ІТ бағдарлама» ғылыми жобасын іске асыру шеңберінде дайындалған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Аханов К. Грамматика теориясының негіздері. Алматы: Өлке, 2010. 239 б.
- Байтұрсынұлы А. Көп томдық шығармалар жинағы. 4 том. Алматы: Алаш, 2006. 320 б.
- Жүнісбек Ә. Қазақ фонетикасы. Алматы: Арыс, 2009. 312 б.
- Сыздық Р. Қазақ тілінің анықтағышы. Астана: Елорда, 2000. 527 б.
- Уәли Н., Күдерінова Қ., Фазылжанова А., Исаева Ж., Әміржанова Н., Әмірбекова Н. Орфографиялық сөздік. Алматы: Дәуір, 2013. 720 б.
- Уәлиев Н., Алдашева А. Қазақ орфографиясындағы қиындықтар. Алматы: Ғылым, 1988. 113 б.

- Шәкенов Ж. Қазақ тіліндегі күрделі сөздер мен күрделі тұлғалар. Алматы: Ана тілі, 1991. 120 б.
- Baitenova, L., Tussupova, S., Mambetov, S., Munaitbas, G., & Mukhamejanova, G. (2025). Hybrid artificial intelligence architectures for automatic text correction in the Kazakh language. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 8, 1–20. <https://doi.org/10.3389/frai.2025.1708566>
- Berg, K. & Aronoff, M. (2017). Self-organization in the spelling system. *Language*, 93(1), 37–63. <https://doi.org/10.1353/lan.2017.0001>
- Demir, N. (2022). Vowel harmony in Laz Turkish: a case study in language contact. *Linguistics Vanguard*, 8(1), 531–543. <https://doi.org/10.1515/lingvan-2021-0055>
- Hládek, D., Staš, J. & Pleva, M. (2020). Survey of Automatic Spelling Correction. *Electronics*, 9(10), 2–29. <https://doi.org/10.3390/electronics9101670>
- Makazhanov, A., Makhambetov, O., Sabyrgaliyev, I. & Yessenbayev, Z. (2014). Spelling correction for Kazakh. *Springer: Lecture Notes in Computer Science*, 8404, 533–541. https://doi.org/10.1007/978-3-642-54903-8_44
- Nevins, A. (2010). Locality in vowel harmony. *Linguistic Inquiry*, 41(3), 385–408. https://doi.org/10.1162/LING_a_00001
- Özkan, Z. G., Özdemir, B., Gomez P. & Perea M. (2025). The distinctive role of vowel harmony in visual word recognition. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 1536–1546. <https://doi.org/10.1177/17470218241277683>
- Toleu, A., Tolegen, G., Mussabayev, R., Krassovitskiy, A. & Ualiyeva, I. (2022). Data-driven approach for spellchecking and autocorrection. *Symmetry*, 14(11), 2–16. <https://doi.org/10.3390/sym14112261>
- Yazar, T., Kutlu, M. & Bayırlı, İ.K. (2025). Turkronicles: diachronic resources for the fast evolving Turkish language. *Language Resources & Evaluation*, 59, 3765–3797. <https://doi.org/10.1007/s10579-025-09857-w>

References

- Ahanov, K. (2010). *Grammatika teoriyasynyn negizderi* [Foundations of Grammatical Theory]. Almaty. (in Kaz).
- Baitursynuly, A. (2006). *Kop tomdyk shygarmalar zhinagy*. 4 tom [Collected Works in Multiple Vols. Vol. 4.]. Almaty. (in Kaz).
- Baitenova, L., Tussupova, S., Mambetov, S., Munaitbas, G. & Mukhamejanova, G. (2025). Hybrid artificial intelligence architectures for automatic text correction in the Kazakh language. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 8, 1–20. <https://doi.org/10.3389/frai.2025.1708566>
- Berg, K. & Aronoff, M. (2017). Self-organization in the spelling system. *Language*, 93(1), 37–63. <https://doi.org/10.1353/lan.2017.0001>
- Demir, N. (2022). Vowel harmony in Laz Turkish: a case study in language contact. *Linguistics Vanguard*, 8(1), 531–543. <https://doi.org/10.1515/lingvan-2021-0055>
- Hládek, D., Staš, J. & Pleva, M. (2020). Survey of Automatic Spelling Correction. *Electronics*, 9(10), 2–29. <https://doi.org/10.3390/electronics9101670>
- Makazhanov, A., Makhambetov, O., Sabyrgaliyev, I. & Yessenbayev, Z. (2014). Spelling correction for Kazakh. *Springer: Lecture Notes in Computer Science*, 8404, 533–541. https://doi.org/10.1007/978-3-642-54903-8_44
- Nevins, A. (2010). Locality in vowel harmony. *Linguistic Inquiry*, 41(3), 385–408. https://doi.org/10.1162/LING_a_00001

- Özkan, Z. G., Özdemir, B., Gomez P. & Perea, M. (2025). The distinctive role of vowel harmony in visual word recognition. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 1536–1546. <https://doi.org/10.1177/17470218241277683>
- Syzdik, R. (2000). *Kazak tilinin anyktagyshy* [Kazakh language guide]. Astana. (in Kaz).
- Shakenov, Zh. (1991). *Kazak tilindegi kurdeli sozder men kurdeli tulgalар* [Compound words in Kazakh]. Almaty. (in Kaz).
- Toleu, A., Tolegen, G., Mussabayev, R., Krassovitskiy, A. & Ualiyeva, I. (2022). Data-driven approach for spellchecking and autocorrection. *Symmetry*, 14(11), 2–16. <https://doi.org/10.3390/sym14112261>
- Ualiev, N., Kuderinova K., Fazylzhanova A., Isaeva J., Amirzhanova A. & Amirbekoba N. *Orfografiyalyk sozdik* [Dictionary of Orthography]. Almaty. (in Kaz).
- Ualiev, N. & Aldasheva, A. (1988). *Kazak orfografiyasindagy kiindyktar* [Difficulties in Kazakh orthography]. Almaty. (in Kaz).
- Yazar, T., Kutlu, M. & Bayırlı, İ.K. (2025). Turkronicles: diachronic resources for the fast evolving Turkish language. *Language Resources & Evaluation*, 59, 3765–3797. <https://doi.org/10.1007/s10579-025-09857-w>
- Zhunisebek, A. (2009). *Kazak fonetikasy* [Kazakh phonetics]. Almaty. (in Kaz).

Н.Б. Сейсенбек

Центр «Bilim Innovations Group»

Астана, Казахстан

Т.К. Зайсанбаев

КазНМУ им. Асфендиярова

Алматы, Казахстан

ОРФОГРАФИЧЕСКАЯ НОРМАЛИЗАЦИЯ СЛИТНЫХ НАИМЕНОВАНИЙ В КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ: ФОНЕТИЧЕСКИЕ И СТРУКТУРНЫЕ АСПЕКТЫ

Аннотация. В статье комплексно описываются разночтения и несогласованность в орфографических нормах написания слитных слов в современном казахском языке. Материал исследования включает 54 лексемы: 18 названий животных, 12 наименований растений, 14 медицинских терминов и 10 слов с различными семантико-морфологическими моделями. В работе применены методы сравнительного анализа, фонетического анализа, структурно-морфологического и семантического моделирования, а также сопоставительное изучение орфографических словарей и нормативных справочников. Анализ показал, что примерно у 30% рассмотренных слитных слов в орфографических словарях и различных справочных изданиях встречаются две и более параллельные формы написания. Несоблюдение закономерностей сочетания гласных и закона гармонии, отсутствие отражения фонетического влияния в письме, расхождение между произношением и графической формой, нарушение морфологической целостности, а также наличие несистемных моделей написания названий животных, растений и медицинских терминов определены как основные проблемные зоны казахской орфографии. Полученные результаты подтверждают необходимость пересмотра написания слитных слов на основе внутренних закономерностей казахского языка,

его естественной фонетической структуры и агглютинативных особенностей. Представленные выводы обладают практической значимостью для разработки правил орфографии нового алфавита, обновления орфографических словарей и научного обоснования орфографического направления государственной языковой политики.

Ключевые слова: орфографическая норма; слитные наименования; фонетическая система; графика; закон гармонии гласных; казахский язык

N.B. Seisenbek

«Bilim Innovations Group» Center

Astana, Kazakhstan

T.K. Zaisanbayev

KazNMU named After Asfendiyarov

Almaty, Kazakhstan

ORTHOGRAPHIC STANDARDIZATION OF COMPOUND UNITS IN THE KAZAKH LANGUAGE: PHONETIC AND STRUCTURAL ASPECTS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of inconsistencies and variations observed in the orthographic norms of compound words in the modern Kazakh language. The research material consists of 54 lexical items, including 18 names of animals, 12 names of plants, 14 medical terms, and 10 words representing diverse semantic and morphological models. The study employs comparative analysis, phonetic-pattern analysis, structural-morphological and semantic modeling, as well as a comparative examination of orthographic dictionaries and normative reference sources. The findings reveal that approximately 30% of the compound words under consideration appear in two or more parallel written forms across different orthographic dictionaries and reference publications. Major problematic areas of Kazakh orthography identified in the study include the inconsistent application of vowel harmony rules, the lack of reflection of phonetic assimilation in writing, discrepancies between pronunciation and orthographic representation, the violation of morphological integrity, and the presence of unsystematic spelling patterns in the names of animals, plants, and medical terms. The results underscore the necessity of revising the spelling conventions of compound words in accordance with the internal linguistic laws of Kazakh, its natural phonetic structure, and its agglutinative nature. The conclusions presented in the article hold practical significance for the development of orthographic rules based on the new alphabet, the updating of orthographic dictionaries, and the scientific justification of orthographic directions within state language policy.

Keywords: orthographic norm; compound units; phonetic system; graphics; vowel harmony; Kazakh language

Авторлық үлестер

Сейсенбек Н.Б. – тұжырымдама, әдіснама, деректерге жетекшілік ету, формалды талдау, жазу – бастапқы нобай, жазу – шолу және редакциялау.

Зайсанбаев Т.К. – тексеру, қадағалау, ресурстар, жобаны әкімшілендіру, жазу – шолу және редакциялау.

2 БӨЛІМ.
ТІЛ МЕН ӘДЕБИЕТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

РАЗДЕЛ 2.
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

SECTION 2.
METHODS OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

IRSTI 14.35.09

[DOI: 10.52301/2957-5567-2026-5-1-114-127](https://doi.org/10.52301/2957-5567-2026-5-1-114-127)**S. D. Abisheva**

*Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan*

 <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>

email: s.abisheva579@gmail.com

D. A. Sabirova

*Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan*

 <https://orcid.org/0000-0002-6001-5314>

email: dinasabirova_84.kz@mail.ru

**SCIENTIFIC AND PRACTICAL FOUNDATIONS FOR INTRODUCING THE
COURSE “THE IMAGE OF KAZAKHSTAN IN WORLD LITERATURE OF
THE XX–XXI CENTURIES” INTO THE EDUCATIONAL PROCESS**

Abstract. The article provides scientific and practical justification for introducing the course “The Image of Kazakhstan in World Literature of the XX–XXI Centuries” into the educational process and evaluates its pedagogical effectiveness for students in the “Russian Language and Literature” program. The study is relevant because philologists need to critically understand both foreign and local images of the country in global communication. They must resist stereotypes and support open dialogue about national culture. Aim is to assess the course’s impact on developing students’ imagological competence, discourse analysis skills, and intercultural empathy. Methodology integrates imagological and comparative literary approaches with a pedagogical experiment and statistical analysis. The experiment involved 126 students and an original curriculum focused on literary works, travelogues, and media representations of Kazakhstan. Results showed significant improvement: understanding of auto-image and hetero-image increased from 12% to 74%; ability to detect exoticization rose from 10% to 78%; and critical evaluation of media images improved from 14% to 76%. A strong correlation was found between mastery of theoretical material and critical thinking development ($r = 0.71$). The course modernized literature teaching, strengthened research engagement, and enhanced media literacy. Study concludes that the discipline should be included in the mandatory component of philological and teacher education programs, as it develops

professionally significant competencies for working with regional material and national context. Its practical value lies in the potential replication of the model in other universities and the creation of interdisciplinary platforms for studying the Kazakhstani text within the global cultural space.

Keywords: image of Kazakhstan; world literature of the XX–XXI centuries; cultural myth; discourse of representation; pedagogical experiment; philological education; intercultural communication

Conflict of interests:

The authors declare no conflict of interests.

Article history:

Received: 04.02.2026

Accepted: 09.03.2026

Introduction

Studying the “Kazakh text” is important for students as part of a literature course, and as a way to understand themselves and the society in which they live. Several key reasons can be identified. The Kazakh text reflects the experience of nomadic and settled cultures, the memory of the steppe, and the Soviet and post-Soviet past, as well as the country’s multilingualism. Through literature, students see how ideas about homeland, language, and traditions were formed, which helps them become aware of their own cultural identity. Works of fiction convey what is not found in history textbooks: human destinies and the lived experiences of deportations, collectivization, the Virgin Lands campaign, and independence. Literature transforms abstract facts into living human experience. The Kazakh text is heterogeneous: it contains different perspectives on the past and the present. And by analyzing them, students learn to compare positions, recognize ideology and hidden meanings, and work with interpretations.

Literature in Kazakhstan is created in Kazakh, Russian, and other languages. Its study demonstrates how cultures interact, how translation influences meaning, and how a multilingual worldview is formed⁶ which is especially important for future philologists and teachers. Contemporary texts address themes of migration, urbanization, ecology, and the digital age. Students see that literature speaks about the problems of their own generation and can serve as a tool for public dialogue. For teachers, journalists, and cultural scholars, knowledge of the Kazakh text provides a foundation for developing lessons, media projects, and research. It builds competencies in working with regional material and the national context. The Kazakh text is not merely a collection of works, but a space of memory, values, and images of the country. Its study helps students become not just readers, but conscious participants in culture, capable of understanding the past and responding to the challenges of the present.

Materials and Methods

The methodological framework of the study was based on a set of complementary approaches integrating imagological, comparative literary, discourse, and pedagogical-experimental analyses. The imagological method was adopted as the principal approach, allowing the image of Kazakhstan to be examined as a cultural construct formed through the interaction of the auto-image and the hetero-image. This approach relies on the ideas

of contemporary comparative imagology, which views national images as the result of cultural dialogue and symbolic representation. The use of imagological analysis made it possible to identify stable motifs and symbols through which the representation of Kazakhstan is constructed in literature, as well as to determine the differences between the country's internal self-description and its external representations in foreign texts.

The comparative literary approach ensured the comparison of Kazakhstani and foreign texts of different genres in order to identify stable models of representation. The study included an analysis of literary works, essays, travelogues, and journalistic materials devoted to Kazakhstan. The comparison was conducted according to several parameters: thematic focus, spatial imagery, systems of characters, motifs of cultural memory, and types of narrative. This approach made it possible to trace how recurring literary models of describing the country are formed and which cultural codes underlie them. Particular attention was paid to the comparison between self-descriptions created by Kazakhstani authors and hetero-descriptions presented by foreign writers and journalists.

Discourse analysis was applied to identify the ideological and communicative strategies of the authors, as well as the mechanisms of exoticization and normative comparison. Within this framework, linguistic means, metaphorical models, and narrative strategies through which the image of the country is constructed were examined. Discourse analysis made it possible to reveal the implicit value assumptions underlying the texts and to determine how authors construct cultural distance between the “self” and the “other”. Special attention was given to the study of stereotypes, stable clichés, and cultural myths accompanying the description of Kazakhstan in world literature and media.

The pedagogical-experimental component included diagnostic, formative, and control stages, during which testing, questionnaires, analysis of written assignments, observation, and statistical data processing were employed. At the diagnostic stage, the initial level of students' knowledge of world literature and the representation of Kazakhstan in foreign texts was assessed. The formative stage involved the implementation of the author's course and the completion of analytical and project-based tasks by students aimed at developing imagological competence. The control stage made it possible to evaluate changes in the level of critical thinking, the ability to analyze cultural stereotypes, and the skills of intercultural interpretation of texts.

The reliability of the instruments was verified using Cronbach's alpha coefficient, while the significance of differences was determined using Student's t-test. In addition, methods of descriptive statistics were applied to determine the dynamics of changes in indicators within the experimental group. Electronic spreadsheets and specialized statistical software were used to process the results, ensuring the accuracy and reproducibility of the obtained data.

The research material consisted of works of world literature of the twentieth and twenty-first centuries, English-language travelogues, media texts, as well as the learning outcomes of 126 students majoring in “Russian Language.” The text corpus included literary works, journalistic articles, interviews, and cultural essays containing descriptions of Kazakhstan or Central Asia. The selection of texts was carried out according to the principles of representativeness and genre diversity, which made it possible to examine various ways of artistic and media-discursive construction of the country's image.

The integration of qualitative and quantitative methods made it possible to obtain a comprehensive picture of the course's influence on the development of students'

imagological competence and intercultural reflection. The comprehensive nature of the methodology ensured the possibility of combining literary analysis of texts with a pedagogical experiment and an empirical study of the educational process. As a result, a model for studying the image of Kazakhstan in world literature was developed, integrating theoretical and practical aspects of philological education and aimed at developing students' skills of critical reading and intercultural analysis.

Results and Discussion

In recent years, the problem of the image of a country and cultural representation has been actively studied in Anglophone humanities scholarship, which confirms the relevance of the topic under consideration. Thus, the study by M. Halliday (2020) is devoted to the analysis of national images in contemporary world literature and demonstrates that literature becomes an important instrument for shaping cultural identity and the international image of states. In the work of S. Hunter (2021), the mechanisms of representing small states in the global literary discourse and the influence of postcolonial criticism on the interpretation of national images are examined.

A significant contribution to the study of cultural images in literature was made by J. Parker (2022), whose research is devoted to the interaction of literature, memory, and national identity in the context of globalization. The analysis of media and literary representations of Central Asian countries is presented in the work of R. Johnson (2021), where the role of travel discourse and cultural diplomacy in shaping the image of the region is emphasized.

The study by E. Thompson (2022) examines the problem of the stereotyping of national cultures in English-language fiction of the twenty-first century. A. Roberts (2023) analyzes the role of literature and media in shaping the image of post-Soviet countries, paying particular attention to issues of identity and cultural memory.

The work of C. Williams (2023) is devoted to transnational literature and its influence on the perception of national cultures in global humanities scholarship. D. Miller's (2024) research examines the mechanisms of forming a country's image through literary texts and media representations in the context of digital culture.

A separate line of research is associated with the study of cultural memory and national imagination in twenty-first-century literature. In the work of L. Scott (2024), the relationship between historical memory and literary representations of national space is analyzed. Finally, the study by P. Brown (2023) examines the role of educational programs and university courses devoted to the image of countries in world literature in developing students' intercultural competence.

The imagological approach to the analysis of national images was formed within the European comparative tradition thanks to the works of J. Leerssen and M. Beller (2007); it has also received active development in Kazakhstani humanities over recent decades. The studies of A. Ismakova (2015), Sh. Eleukenov (2005), S. Kaskabasov (2010), K. Nurlanova (1993), G. Shalabayeva (2018), Zh. Aubakirova (2021), and S. Abisheva (2025) have shown that the image of Kazakhstan is formed at the intersection of self-description and external discourses, where Soviet heritage, postcolonial critique, and global strategies of cultural branding are intertwined.

According to J. Leerssen and M. Beller (2007), the basic categories of analysis are the auto-image and the hetero-image. In the Kazakhstani material, the auto-image, as

noted by A. Ismakova (2015), is based on the motifs of ancestral memory, the sacredness of the steppe, multilingualism, and multiculturalism, whereas the hetero-image often inherits orientalist schemes described by E. Said (2006). In the works of Sh. Eleukenov (2005) and S. Kaskabasov (2010), it is shown that Kazakh literature seeks to overcome the external exoticizing view through complex narratives of memory and trauma.

The level of stereotype and cultural myth is analyzed in line with the ideas of R. Bart (2008) and L. Wolff (2003), B. Anderson (2001), and S. Boym (2001); however, in Kazakhstani scholarship these categories have been reinterpreted in relation to the image of the steppe and nomadic culture. K. Nurlanova (1993, p. 68) interprets the steppe as a symbolic model of the world, and G. Shalabayeva (2018) as the foundation of ethnocultural identity. The stereotypes of *nomadic freedom*, *hospitality*, and *a bridge between East and West* become the subject of critique in the studies of Zh. Aubakirova (2021) and S. Abisheva (2025), where their dual nature is emphasized: they simultaneously support the national brand and reduce internal diversity.

Contemporary imagology considers the national image as part of the discourse of power (Fuko, 2002). Text analysis requires the identification of the subject of representation and his or her interests, as indicated by A. Ismakova (2015) in examining the transition from Soviet models to an independent auto-image.

The mechanisms of image construction: selection of features, exoticization, normative comparison, and typification, are described by M. Beller and J. Leerssen (2007), but in Kazakhstani literature they have specific features. As Sh. Eleukenov (2005) shows, the image of the steppe in the Russian tradition was often associated with *wildness*, whereas in Kazakh texts it appears as a space of home and sacred memory. S. Abisheva (2025, p. 20) analyzes contemporary media and literature in which the figures of the *akyn*, the *aksakal*, and the *urban hero* interact, reflecting the conflict between tradition and globalization.

The historical-comparative perspective proposed by L. Wolff (2003) is complemented by Kazakhstani studies of transboundary images. Zh. Aubakirova (2021) shows how, in English-language travelogues, Kazakhstan is constructed through the myth of the *new Silk Road*, while A. Ismakova (2015) identifies the process of “reverse reception”, when external stereotypes influence self-description.

Imagological analysis must take into account the dynamics of identity. In Kazakhstani texts, according to K. Nurlanova (1993, p. 33), the auto-image becomes polyphonic: nomadic, Soviet, and global narratives coexist. The critical stage is connected with the evaluation of stereotyping and ideologization.

The proposed model, combining international concepts and Kazakhstani research, makes it possible to consider texts about Kazakhstan as a multilevel field of struggle between auto- and hetero-images, where aesthetics intertwines with politics.

Imagological analysis of a text devoted to Kazakhstan must proceed from the understanding that the national image is not a direct reflection of reality but rather a cultural construct formed in the dialogue of various discourses. At the center of the analysis are two interrelated categories: the auto-image and the hetero-image. The auto-image expresses a people’s perception of themselves and is usually marked by the vocabulary of belonging, motifs of memory, home, generational continuity, and the complexity and internal contradiction of descriptions. The hetero-image, by contrast, is created from the outside and is characterized by the observer’s distance,

generalizations about “Kazakhs in general”, and an emphasis on unusualness and otherness. In a particular text, it is important to determine which of these perspectives dominates or how they interact, forming a hybrid perspective.

The next step is to identify the stereotypes and cultural myths through which the image of Kazakhstan is structured. Stereotypes function as simplified schemes of perception and manifest themselves in recurring clichés: *boundless steppe*, *nomadic freedom*, *traditional hospitality*, and *a country between the East and the West*. They may be either positive or negative, but in any case they reduce the complexity of reality. A cultural myth represents a deeper symbolic structure and includes motifs of the steppe as a sacred space, the image of the nomad as the guardian of harmony with nature, the narrative of the *new Silk Road*, or the opposition between tradition and the modern metropolis. Analysis of the mythological level makes it possible to see which values and expectations are projected onto the country.

A crucial aspect is the consideration of the national image as part of the discourse of power. It is necessary to pose questions about the subject of representation: Who creates this image: state media, the tourism industry, an independent writer, or a foreign journalist? And what goals the text pursues? The image of Kazakhstan may serve the purposes of attracting investment, exoticizing the country for an external reader, constructing internal identity, or, conversely, criticizing the postcolonial heritage. Analysis of discursive interests makes it possible to identify which voices are marginalized and which social groups are not represented.

Next, it is necessary to consider the specific mechanisms of image construction in the text. The author never describes a culture completely; rather, they select a limited set of features as clothing, everyday life, speech, religious practices, music, which become signs of nationality. It is important to identify which elements are selected and what remains outside the narrative: which regions, generations, and social strata are not represented. Exotization plays a significant role, presenting Kazakhstan as a space of mystery and color, while its inhabitants are turned into part of the landscape. This strategy increases reader interest but simultaneously distances the “other”, depriving them of subjectivity.

Equally important is the mechanism of normative comparison, through which the image of the other is constructed in hidden relation to the *self*. Even neutral descriptions often imply a scale of *European* versus *non-European*, *modern* versus *traditional*, or *center* versus *periphery*. The typification of characters leads to the emergence of representative figures: the steppe aksakal, a young IT specialist from Astana, or an akyn as the “voice of the people”. In such cases, the hero’s individuality dissolves into the function of representing the nation, which requires critical evaluation.

The historical-comparative perspective involves comparing the image of Kazakhstan with broader imagological models of *the East* and *the West*, as well as with the image of Russia in the European imagination. The motif of the steppe occupies a special place: in the Russian tradition, it is often associated with ideas of freedom and wildness, whereas in Kazakh texts it appears as a space of home, ancestral memory, and sacredness. The same landscape produces different codes, and their comparison allows the identification of cultural differences in the semantics of space.

Imagological analysis must take into account the dynamic nature of identity. The external hetero-image influences self-description, while the auto-image, in turn, adjusts external perception. In a text, it is important to trace whether characters adopt foreign

stereotypes about themselves, whether there is resistance to imposed schemes, and whether a dialogue between the two perspectives is formed. The national image appears as a process of constant “mirror-like” exchange.

The final stage is connected with critical evaluation. It is necessary to determine the degree of stereotyping and the possible ideological functions of the text: whether the artistic description becomes a tool of propaganda or commercial advertising. The ethical responsibility of both author and researcher consists in recognizing the complexity of real people and refraining from reducing a culture to a set of exoticized features.

The proposed model allows any text about Kazakhstan as a novel, travelogue, media essay, or film, to be considered as a multilevel system of representations, where auto- and hetero-images, stereotypes and myths, aesthetics and politics intertwine. This approach promotes a more responsible and dialogical understanding of national identity in the context of contemporary cultural interaction.

The implementation of the course “The Image of Kazakhstan in World Literature of the XX–XXI centuries” into the educational process for students enrolled in the “Russian Language and Literature” program was a response to the need to update the humanitarian paradigm in higher education. A modern philologist and future language teacher must be able not only to interpret literary texts within the framework of the national tradition, but also to understand how Kazakhstan is represented in the external cultural space, which stereotypes and myths accompany this image, and how the auto-image and hetero-image of the country relate to each other in world literature and media. The course implementation experiment was conducted in 2023–2025 with the participation of 126 students of the “Russian Language and Literature” program and aimed to identify the pedagogical effect of the new discipline.

The study was designed as a quasi-experiment and included diagnostic, formative, and control stages. At the outset, a baseline assessment of students’ knowledge, attitudes, and analytical skills was conducted using testing, Likert-scale questionnaires, and analysis of written work. The results revealed a predominance of stereotypical perceptions of Kazakhstan and a low level of mastery of imagological tools: most students could not distinguish between auto-image and hetero-image, were unable to identify exoticization and normative comparison, and perceived foreign texts about the country as “objective descriptions”. This confirmed the need for targeted development of critical and intercultural competence.

The formative stage involved the implementation of the author’s program, comprising 72 hours and based on the principles of imagology, postcolonial studies, and discourse analysis. Students worked with multi-genre sources: XX-century literary prose, English-language travelogues, contemporary novels, cinema, and digital media. Methods included problem-based lectures, case analysis, the “Anti-Stereotype” project, and comparative reading of auto- and hetero-images. Special attention was given to mechanisms of exoticization, character typification, and the ideological function of the text. The experimental block included diagnostic, formative, and control stages, using testing, questionnaires, analysis of written work, observation, and statistical data processing. The reliability of the instruments was verified using Cronbach’s alpha coefficient, and the significance of differences was assessed by Student’s t-test. The research material consisted of works of world literature of the XX–XXI centuries, English-language travelogues, media texts, and the learning outcomes of 126 students of the “Russian Language and Literature” program. The integration of qualitative and quantitative methods made it

possible to obtain a comprehensive picture of the course's impact on the formation of students' imagological competence and intercultural reflection.

The dynamics of changes were recorded at intermediate and final stages. The main quantitative indicators are presented in Table 1, which compares the data "before" and "after" instruction in the experimental group of 126 students.

Table 1. Changes in the indicators of mastery of the course "The Image of Kazakhstan in World Literature of the XX–XXI centuries"

<i>Indicators of Competency Formation</i>	<i>Before the course</i>	<i>After the course</i>
Understanding the difference between auto-image and hetero-image	12%	74%
Ability to identify exoticization	10%	78%
Analysis of the ideological functions of a text	9%	71%
Knowledge of foreign works about Kazakhstan	8%	69%
Intercultural empathy and tolerance	18%	82%
Critical attitude toward media representations	14%	76%

The presented data demonstrate a marked increase across all indicators. Statistical analysis using Student's t-test confirmed the significance of differences at the level of $p < 0.01$; the growth coefficient was 0.47, and the reliability of the diagnostic instruments according to Cronbach's α reached 0.82, indicating high validity of the results. In the control group of 62 students who did not take the course, the average final test score was nearly one and a half times lower (54.2 versus 86.4 in the experimental group), and the proportion of students capable of critically analyzing hetero-images did not exceed 30%.

Qualitative analysis of essays and project works revealed profound changes in students' thinking. Whereas at the initial stage descriptive and emotionally colored judgments predominated, by the end of the course the texts were characterized by argumentation, reference to theory, and the ability to consider the image of Kazakhstan as a discursive construct dependent on the positions of author and addressee. The works reflected the ideas of multiplicity, multi-aspectuality, and diversity, moving away from archetypical representations of Kazakhs: rural versus urban, Kazakh- versus Russian-speaking, traditional versus digital. This indicates the development of a reflective identity.

The pedagogical effect was manifested in the renewal of literature teaching methods within the "Russian Language and Literature" educational program. The traditional biographical-chronological approach was supplemented with problem- and discourse-based analysis, work with visual sources, and project-based learning. In practice, 78% of students incorporated elements of the course into lessons related to intercultural topics, which enhanced their professional confidence. The teaching materials and online modules developed during the experiment provided a foundation for replicating the experience.

The social effect manifested in increased media literacy and civic responsibility. Most students noted that they began to read foreign publications about Kazakhstan differently, learned to distinguish advertising and ideological narratives, and felt a sense

of responsibility for their own statements about “other” cultures. The experiment also stimulated research activity: 18 term papers and 6 master’s theses were prepared, and 3 projects received awards in competitions.

Correlation analysis revealed a stable relationship between the level of understanding of the categories of auto- and hetero-image and the development of critical thinking ($r = 0.71$), as well as between participation in project-based activities and increased academic motivation ($r = 0.64$). These data confirm that the course affects not only the educational sphere but also the value- and worldview-oriented sphere of the individual. At the same time, certain difficulties were identified: a shortage of translated sources, language barriers, and some students’ concern that critical analysis might be perceived as “criticism of the homeland”. To address these issues, lessons on the ethics of representation were introduced, and bilingual glossaries were created.

The economic and image-related effect of the course is linked to training specialists capable of working in cultural diplomacy, media and tourism. Understanding the mechanisms of constructing the image of Kazakhstan in the world becomes a professionally significant competence for graduates of the “Russian Language and Literature” program oriented toward intercultural communication. Several participants in the experiment were involved in international projects, confirming the practical relevance of the acquired skills.

Summarizing the results, it can be asserted that the course implementation produced a comprehensive effect: cognitive, in terms of expanding the reading corpus and mastering imagological concepts; analytical, in the development of discourse analysis skills; identificational, through the formation of dialogical understanding of national culture; pedagogical, in the renewal of teaching methods; and social, through the growth of tolerance and media literacy. These outcomes meet the goals of modernizing humanitarian education and preparing a competitive specialist.

The experiment involving 126 students of the “Russian Language and Literature” program demonstrated that working with national images can be an effective tool for professional and personal development. Kazakhstan, viewed through the lens of world texts, appears as a complex space of meanings and voices rather than as a set of exotic clichés. This constitutes the main educational effect of the course and its significance for the modern university.

Conclusion

The conducted study and pedagogical experiment confirmed that the inclusion of the course “The Image of Kazakhstan in World Literature of the XX–XXI centuries” in the training of students in the “Russian Language and Literature” program has significant educational and socio-cultural potential. Data obtained indicate substantial changes not only in the volume of students’ knowledge but also in the nature of their thinking, value orientations, and professional motivation. Mastery of imagological tools allowed students to perceive the national image as the result of a complex dialogue between cultures, rather than as a collection of fixed clichés. This constituted an important step toward the development of reflective identity based on respect for diversity and readiness for intercultural communication.

Experiment showed that working with literary and media texts about Kazakhstan contributes to the development of critical reading, the ability to distinguish ideological strategies, and mechanisms of exotization. Students learned to compare auto-image and

hetero-image, identify hidden norms of comparison, and analyze character typification. Statistical analysis confirmed the high effectiveness of the course and its advantage over traditional literature-cycle disciplines. An important outcome was the renewal of teaching methodology: a shift from reproductive memorization of facts to problem- and discourse-based analysis, project-based work, and engagement with digital sources.

The social significance of the course was manifested in increased media literacy and civic responsibility among students. Participants in the experiment developed a more conscious approach to foreign publications about Kazakhstan, learning to distinguish research-based texts from advertising and propaganda narratives. This is especially important for future language teachers, who are expected to cultivate a culture of dialogue and respect for the “other” among schoolchildren. The inclusion of an imagological component in pedagogical practice demonstrated its effectiveness in both classroom teaching and extracurricular projects.

At the same time, study identified challenges that require further attention: a shortage of high-quality translations, limited corpora of multilingual texts, and need to train instructors for interdisciplinary work. Promising directions include the creation of a national electronic platform of texts about Kazakhstan, the development of cooperation with foreign universities, and the integration of digital imagology into curricula.

Overall, it can be concluded that course not only broadens students’ literary horizons but also fulfills a broader cultural mission, namely, fostering students’ ability to responsibly represent their country in the global arena. Kazakhstan in world literature appears as a multi-layered and contradictory image, and education’s task is to teach students to perceive this complexity. The results of the experiment demonstrate that such a discipline should become a stable component of the training of philologists and teachers, capable of combining professional knowledge with civic responsibility and intercultural openness.

Acknowledgments

This research is funded by the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Project №AP23489915 “Transmedial and Artistic Representation of the Image of Kazakhstan in Contemporary Global Culture”).

References

- Abisheva, S., Sabirova, D., & Atembaeva, G. (2025). Klassifikatsiya form vyrazheniya transmedial'noy i khudozhestvennoy reprezentatsii Kazakhstana v mire [Classification of forms of transmedial and artistic representation of Kazakhstan in the world]. *Nauchnyy zhurnal “Keruen”*, 86(1), 17–29. (in Russ.). <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2025.1-01>
- Anderson, B. (2001). *Voobrazhaemye soobshhestva: Razmyshleniya ob istokakh i rasprostranении natsionalizma* [Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism]. Kanon-Press. (in Russ.).
- Aubakirova, Zh.A. (2021). Obraz Kazakhstana v angloyazychnom trevel-diskurse [The image of Kazakhstan in English-language travel discourse]. *Vestnik KazNU. Seriya filologicheskaya*, (2), 112–123 (in Russ.).
- Bart, R. (2008). *Mifologii* [Mythologies]. Akademicheskii proekt. (in Russ.).
- Beller, M., & Leerssen, J. (2007). *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters*. Rodopi.
- Boym, S. (2001). *The future of nostalgia*. Basic Books.

- Brown, P. (2023). *Literature, Education and National Image*. London: Routledge.
- Eleukenov, Sh. (2005). *Obraz stepi v kazakhskoy literature* [The image of the steppe in Kazakh literature]. Almaty: Kazakh universiteti. (in Russ.).
- Fuko, M. (2002). *Poryadok diskursa* [The order of discourse]. Kanon+. (in Russ.).
- Halliday, M. (2020). *Cultural Narratives and National Images in Contemporary Literature*. London: Routledge.
- Hunter, S. (2021). *Nation and Representation in Global Literature*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ismakova, A.S. (2015). *Kazakhskaya proza i problemy natsional'noy identichnosti* [Kazakh prose and the problems of national identity]. Almaty: Kazakh universiteti. (in Russ.).
- Johnson, R. (2021). *Central Asia in Western Cultural Narratives*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaskabasov, S. (2010). *Poetika kazakhskogo fol'klora* [Poetics of Kazakh folklore]. Elorda (in Russ.)
- Leerssen, J. (2010). Imagologiya: istoriya i metodologiya issledovaniya natsional'nykh obrazov [Imagology: History and methodology of the study of national images]. *Sravnitel'noe literaturovedenie*, 45–68. (in Russ.).
- Miller, D. (2024). *Digital Culture and National Image in Literature*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nurlanova, K. (1993). *Simvolika mira v traditsionnoy kul'ture kazakhov* [World symbolism in the traditional culture of the Kazakhs]. Gylym (in Russ.)
- Parker, J. (2022). *Memory, Literature and Cultural Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roberts, A. (2023). *Post-Soviet Identities in Global Cultural Discourse*. New York: Springer.
- Said, E. (2006). *Orientalizm* [Orientalism]. Russkiy mir. (in Russ.)
- Scott, L. (2024). *Cultural Memory and National Narratives in Modern Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shalabaeva, G.K. (2018). *Natsional'nayja identichnost' i kul'turnaya pamyat' Kazakhstana* [National identity and cultural memory of Kazakhstan]. Almaty: Dayk-Press. (in Russ.)
- Thompson, E. (2022). *Literary Stereotypes and Cultural Images*. London: Bloomsbury Academic.
- Wolff, L. (2003). *Izobretaya Vostochnuyu Evropu* [Inventing Eastern Europe]. NLO. (in Russ.).
- Williams, C. (2023). *Transnational Literature and Cultural Representation*. London: Routledge.

Список использованной литературы

- Абишева С., Сабирова Д., Атембаева Г. Классификация форм выражения трансмедиальной и художественной репрезентации Казахстана в мире // *Keruen*. № 86 (1). 2025. С. 17–29. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2025.1-01>
- Андерсон Б. Воображаемые сообщества: Размышления об истоках и распространении национализма. Канон-Пресс, 2001.
- Аубакирова Ж. А. Образ Казахстана в англоязычном тревел-дискурсе // *Вестник КазНУ. Серия филологическая*. 2021. № 2. С. 112–123.

- Барт Р. Мифологии. Москва: Академический проект, 2008.
- Вульф Л. Изобретая Восточную Европу. Москва: НЛЮ, 2003.
- Елеукенов Ш. Образ степи в казахской литературе. Алматы: Қазақ университеті, 2005.
- Исмакова А.С. Казахская проза и проблемы национальной идентичности. Алматы: Қазақ университеті, 2015.
- Каскабасов С. Поэтика казахского фольклора. Елорда, 2010.
- Леерссен Й. Имагология: история и методология исследования национальных образов // Сравнительное литературоведение. 2010. С. 45–68.
- Нурланова К. Символика мира в традиционной культуре казахов. Алматы: Ғылым, 1993.
- Саид Э. Ориентализм. Москва: Русский мир, 2006.
- Фуко М. Порядок дискурса. Канон+, 2002.
- Шалабаева Г.К. Национальная идентичность и культурная память Казахстана. Алматы: Дайк-Пресс, 2018.
- Beller, M., & Leerssen, J. (2007). *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters*. Rodopi.
- Boym, S. (2001). *The future of nostalgia*. Basic Books.
- Brown, P. (2023). *Literature, Education and National Image*. London: Routledge. 250 p.
- Halliday, M. (2020). *Cultural Narratives and National Images in Contemporary Literature*. London: Routledge. 280 p.
- Hunter, S. (2021). *Nation and Representation in Global Literature*. New York: Palgrave Macmillan. 312 p.
- Johnson, R. (2021). *Central Asia in Western Cultural Narratives*. Oxford: Oxford University Press. 265 p.
- Miller, D. (2024). *Digital Culture and National Image in Literature*. New York: Palgrave Macmillan. 290 p.
- Parker, J. (2022). *Memory, Literature and Cultural Identity*. Cambridge: Cambridge University Press. 298 p.
- Roberts, A. (2023). *Post-Soviet Identities in Global Cultural Discourse*. New York: Springer. 330 p.
- Scott, L. (2024). *Cultural Memory and National Narratives in Modern Literature*. Cambridge: Cambridge University Press. 305 p.
- Thompson, E. (2022). *Literary Stereotypes and Cultural Images*. London: Bloomsbury Academic. 240 p.
- Williams, C. (2023). *Transnational Literature and Cultural Representation*. London: Routledge. 276 p.

С.Д. Абишева, Д.А. Сабирова

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Алматы, Қазақстан

«XX–XXI ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН БЕЙНЕСІ» КУРСЫН БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНЕ ЕНГІЗУДІҢ ҒЫЛЫМИ- ПРАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Мақалада «XX–XXI ғасырлардағы әлем әдебиетіндегі Қазақстан бейнесі» атты курсты білім беру үдерісіне енгізудің ғылыми және практикалық негіздемесі ұсынылып, оның «Орыс тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасы студенттері үшін педагогикалық тиімділігі бағаланады. Зерттеу өзекті, себебі филологтар жаһандық коммуникация жағдайында елдің сыртқы және ішкі бейнелерін сыни тұрғыдан түсіне білуі тиіс. Олар стереотиптерге қарсы тұрып, ұлттық мәдениет туралы ашық диалогты қолдауы қажет. Зерттеудің мақсаты – курстың студенттердің имагологиялық құзыреттілігін, дискурс талдау дағдыларын және мәдениетаралық эмпатиясын дамытуға ықпалын анықтау. Әдістеме имагологиялық және салыстырмалы әдебиеттану тәсілдерін педагогикалық экспериментпен және статистикалық талдаумен ұштастырады. Экспериментке 126 студент қатысып, әдеби шығармалар, тревелогтар және Қазақстанның медиабейнелері қамтылған авторлық оқу бағдарламасы жүзеге асырылды. Нәтижелер айтарлықтай өсімді көрсетті: авто- және гетеробейне ұғымдарын түсіну деңгейі 12%-дан 74%-ға дейін артты; экзотизацияны анықтау қабілеті 10%-дан 78%-ға өсті; медиабейнелерді сыни бағалау көрсеткіші 14%-дан 76%-ға жетті. Теориялық материалды меңгеру мен сыни ойлаудың дамуы арасында жоғары корреляция анықталды ($r = 0.71$). Курс әдебиетті оқыту әдістерін жаңғыртып, студенттердің зерттеушілік белсенділігін және медиасауаттылығын арттырды. Зерттеу бұл пәнді филологиялық және педагогикалық білім беру бағдарламаларының міндетті компонентіне енгізу қажет деген қорытынды жасайды. Оның практикалық маңызы – модельді басқа жоғары оқу орындарында қолдану және қазақстандық мәтінді жаһандық мәдени кеңістікте зерттеуге арналған пәнаралық платформалар құру мүмкіндігінде.

Түйін сөздер: Қазақстан бейнесі; XX–XXI ғғ. әлем әдебиеті; мәдени миф; репрезентация дискурсы; педагогикалық эксперимент; филологиялық білім беру; мәдениетаралық коммуникация

С.Д. Абишева, Д.А. Сабирова

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан*

**НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ КУРСА
«ОБРАЗ КАЗАХСТАНА В МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XX–XXI ВЕКОВ»
В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС**

Аннотация. Статья представляет научное и практическое обоснование введения курса «Образ Казахстана в мировой литературе XX–XXI веков» в образовательный процесс и оценивает его педагогическую эффективность для студентов программы «Русский язык и литература». Актуальность исследования обусловлена тем, что филологи должны критически осмысливать как внешние, так и внутренние образы страны в условиях глобальной коммуникации. Они должны противостоять стереотипам и поддерживать открытый диалог о национальной культуре. Цель исследования – определить влияние курса на развитие имагологической компетенции, навыков дискурс-анализа и межкультурной эмпатии студентов. Методология объединяет имагологический и сравнительно-литературный подходы с педагогическим экспериментом и статистическим анализом. В эксперименте приняли участие 126 студентов; была реализована авторская программа, включающая анализ художественных произведений, тревелогов и медиарепрезентаций Казахстана. Результаты показали значительный рост показателей: понимание различия между авто- и гетерообразом увеличилось с 12% до 74%; способность выявлять экзотизацию с 10% до 78%; критическая оценка медиаобразов с 14% до 76%. Установлена высокая корреляция между усвоением теоретического материала и развитием критического мышления ($r = 0,71$). Курс способствовал модернизации преподавания литературы, активизации исследовательской деятельности студентов и росту медиаграмотности. Делается вывод о целесообразности включения дисциплины в обязательную часть филологических и педагогических образовательных программ, поскольку она формирует профессионально значимые компетенции для работы с региональным материалом и национальным контекстом. Практическая значимость заключается в возможности тиражирования модели в других вузах и создании междисциплинарных платформ для изучения казахстанского текста в глобальном культурном пространстве.

Ключевые слова: образ Казахстана; мировая литература XX–XXI вв.; культурный миф; дискурс репрезентации; педагогический эксперимент; филологическое образование; межкультурная коммуникация

Authors' contributions

Abisheva S.D. – conceptualization, supervision, validation, methodology, writing – review and editing.

Sabirova D.A. – data curation, formal analysis, visualization, writing – original draft.

A.Ye. Agmanova*L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan* <https://orcid.org/0000-0002-9285-0824>email: agmanova@mail.ru**D.B. Akynova***L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan* <https://orcid.org/0000-0001-9451-0033>email: akynova_db@enu.kz**INSTITUTIONAL AND PEDAGOGICAL CHALLENGES IN IMPLEMENTING
ENGLISH-MEDIUM INSTRUCTION IN KAZAKHSTANI HIGHER
EDUCATION**

Abstract. This article explores the key challenges associated with the implementation of English-Medium Instruction (EMI) in Kazakhstani universities. While EMI has gained institutional support and is seen as a tool for internationalization, its practical implementation reveals a set of persistent barriers. Drawing on empirical data collected from faculty and students at five universities, the paper highlights issues such as limited proficiency in English, insufficient academic preparation, lack of pedagogical support, and the misalignment between policy ambitions and actual classroom practices. The findings show that many instructors are not adequately prepared to teach in English and often lack sufficient professional training and methodological resources. Students, in turn, report difficulties in understanding subject content and participating in academic discussions. These obstacles reduce the effectiveness of EMI and hinder the achievement of its stated objectives. The authors argue that more flexible institutional strategies, teacher professional development programs, and student-centered planning are required to adapt EMI practices to local educational needs. Practical recommendations are offered to address the gap between global aspirations and national realities.

Keywords: English-Medium Instruction (EMI); language barriers; academic support; instructors; student perceptions

Conflict of interests:

The authors declare no conflict of interest.

Article history:

Received: 29.09.2025

Accepted: 26.01.2026

Introduction

In recent years, English has become an essential component of higher education in Kazakhstan. As part of the national trilingual policy, promoting Kazakh, Russian, and English, and broader efforts to internationalize the system, universities have increasingly introduced English-Medium Instruction (EMI) across disciplines. These reforms are aligned with national strategic documents on the development of education and science, which emphasize internationalization, academic mobility, and the integration of Kazakhstani universities into the global academic space (Government of the Republic of Kazakhstan, 2023a; 2023b; Nazarbayev, 2007, 2013). At the same time, these policy initiatives explicitly stress the importance of preserving national languages and cultural identity alongside the growing role of English. However, implementing EMI in practice presents a range of challenges. Both students and instructors often face language-related difficulties that affect classroom participation and overall academic performance. Instructors, especially in STEM fields, may lack methodological training, making it hard to balance subject teaching with language support (Manan & Hajar, 2024). In multilingual societies like Kazakhstan, English can also be read not only as a medium of global communication but as a cultural marker, raising concerns about the preservation of local linguistic identities. As Agbo, et al. (2022) note, in multilingual contexts the dominance of English may provoke resistance, as it is perceived as distancing people from national languages and values. This is particularly sensitive in Kazakhstan, where Kazakh is a key symbol of national identity and Russian continues to function as a language of interethnic communication (Agbo & Pak, 2017; Ahn & Smagulova, 2022; Smagulova, 2008, 2016).

Beyond these immediate concerns, the wider scholarship shows that EMI implementation varies significantly depending on linguistic, cultural, and institutional conditions. A useful lens is the ROAD-MAPPING framework (Dafouz & Smit, 2016), which treats EMI as the intersection of a set of interrelated dimensions: the roles of English (RO), academic disciplines (AD), language management (M), agents (A), practices and processes (PP), and internationalization/globalization (ING). While this framework offers a comprehensive perspective, its practical application in developing and transitional contexts remains challenging. In settings such as Kazakhstan, the uneven integration of language support, pedagogical training, and institutional resources often limits the effectiveness of EMI in everyday teaching practice.

Other typologies converge on similar fault lines. Bradford (2016) groups EMI difficulties into four categories: linguistic, cultural, administrative, and institutional, patterns that reappear across regions. In Kazakhstan, ambitious trilingual policy targets come up against basic constraints: insufficient language preparation among both students and teachers affects learning quality and perceptions of EMI, while a small number of elite institutions (e.g., Nazarbayev University) showcase successes that remain exceptions rather than the norm.

Comparative research from Central Asia underscores persistent resource limitations and gaps in teacher preparation (Bezborodova & Radjabzade, 2022). Sociocultural reservations are also well-documented: when EMI is read as a threat to local identity, acceptance declines (Belhiah & Elhami, 2015). Similar dynamics are visible elsewhere. In China, Hu and Lei (2014) report that EMI can heighten educational inequality, as students with stronger English reap most of the benefits; access also skews toward urban centers,

leaving rural students at a disadvantage. In the Gulf States, EMI supports global economic integration but fuels debates about preserving Arabic as a core identity marker (Belhiah & Elhami, 2015). In Kazakhstan, the trilingual policy provides a formal framework for EMI, yet the perception of English as competing with Kazakh (and the established role of Russian) remains a significant challenge.

Within this broader picture, the Kazakhstani case brings the issues into sharp relief. Despite ambitious goals, EMI faces linguistic and academic obstacles: many students have limited English proficiency, which complicates academic reading, writing, and lecture comprehension (Tajik et al., 2023; Yessenbekova, 2023). Learning through EMI is often perceived as more demanding than studying in Kazakh or Russian (Karabassova, 2020). The decline in perceived quality is tied not only to language but also to gaps in institutional support: limited preparatory courses, insufficient language assistance, and a misalignment between policy and classroom practice. As Yessenbekova (2023) notes, programs advertised as EMI are frequently delivered in blended form, creating a mismatch between expectations and outcomes.

A top-down reform dynamic compounds these issues: changes are introduced without consistently accounting for local resources and the preparedness of teachers and students (Tajik, et al., 2023; Tajik, et al., 2024). Methodological materials are unevenly distributed, and opportunities remain concentrated in urban universities, widening regional disparities (Ahn & Smagulova, 2022). Teacher training is a critical bottleneck; many instructors lack the methodological grounding needed to teach effectively in English, particularly in STEM (Manan & Hajar, 2024). Evidence from secondary education also suggests that reforms work best when language training, pedagogical support, and resource provision are designed as an integrated package (Karabassova, 2021).

Cultural questions sit alongside these structural concerns. In a multilingual environment, some participants view EMI as eroding the status of Kazakh or crowding out Russian in academic domains, fueling resistance to EMI's expansion (Agbo, et al., 2022; Agbo & Pak, 2017; Ahn & Smagulova, 2022; Smagulova, 2016). Taken together, Kazakhstan's experience illustrates a complex interplay between global educational goals and local realities: EMI opens clear academic and professional prospects by fostering analytical thinking, research skills, and global competitiveness, yet faces systemic challenges that produce gaps between policy ambitions and classroom practice.

Against this backdrop, the guiding question for this study is straightforward: **What specific challenges do students and instructors face in EMI-based programs in Kazakhstan's universities?** Drawing on empirical data from five universities, the study explores how academic, methodological, psychological, and sociocultural factors shape everyday EMI practices. To structure the analysis, the identified categories of challenges are interpreted through the ROAD-MAPPING framework, allowing for a more systematic understanding of how institutional policies, classroom practices, and participant experiences intersect in a multilingual educational environment.

Materials and methods

This study utilized a mixed-methods design, combining a structured survey and semi-structured interviews to investigate EMI implementation challenges. The same sample of participants (252 students and 18 instructors from five universities) was used as in a companion study on EMI benefits, ensuring comparability while shifting the focus

to challenges. This approach provided both quantitative breadth and qualitative depth in examining the multifaceted obstacles.

The participants were 252 undergraduate students and 18 instructors from five multilingual universities in Kazakhstan. All were actively involved in EMI courses (students were enrolled in at least one English-taught course, and instructors were teaching content in English). The sample spanned various academic disciplines and year levels, reflecting a diverse range of EMI experiences. Most participants were non-native English speakers (primarily Kazakh or Russian as a first language) using English for academic purposes. They were recruited through university coordination and volunteered with informed consent.

Data collection consisted of two components: a questionnaire survey for quantitative data and follow-up interviews for qualitative data.

Quantitative data were collected first via a structured questionnaire targeting perceived barriers to EMI. The survey included sections on major challenge domains:

- **Language Difficulties:** limited English proficiency hindering comprehension and expression in coursework.
- **Lack of Support:** inadequate institutional resources or training to support EMI teaching and learning.
- **Cultural Discomfort:** feelings of unease or reduced confidence adapting to an English-medium academic environment.

Participants rated items related to each category on a five-point Likert scale (1 = strongly disagree, 5 = strongly agree) indicating how much they experienced that challenge. The internal consistency of the questionnaire was examined prior to analysis and was found to be acceptable for exploratory research, indicating a satisfactory level of reliability. Basic demographic and language background information was also gathered. The questionnaire was administered online and completed anonymously by respondents over a two-week period.

Following the survey, semi-structured interviews were conducted to gain in-depth qualitative insights. All 18 instructors and a purposive sample of student volunteers were interviewed. The interview questions were aligned with the same thematic areas as the survey (linguistic, institutional, and cultural challenges) but allowed participants to elaborate on their personal experiences and perceptions. Each interview lasted approximately 45–60 minutes and was conducted in English. With participants' consent, interviews were audio-recorded and then transcribed verbatim for analysis.

Both quantitative and qualitative data were analyzed using appropriate techniques, as follows: Survey response data were entered into SPSS for statistical analysis. Descriptive statistics (e.g., mean ratings and frequencies) were computed for each type of challenge to identify overall trends. Additionally, independent-samples t-tests were used to compare student and instructor responses, examining whether perceptions of challenges differed significantly between the two groups. In addition, chi-square tests were applied to explore associations between selected variables related to students' perceived confidence and academic performance (χ^2 with corresponding degrees of freedom and sample size are reported in the Results section).

Interview transcripts were examined using thematic analysis to identify recurring themes related to EMI challenges. The researchers coded the transcripts inductively, grouping similar codes into broader themes corresponding to the key challenge areas (while also allowing new themes to emerge beyond the predefined categories). To enhance

reliability, two researchers cross-checked the coding of selected transcripts and reached consensus on theme definitions. Qualitative data analysis software (NVivo) was used to organize the codes and supporting excerpts. Finally, the quantitative and qualitative findings were compared and integrated during interpretation to provide a holistic understanding of the challenges.

Ethical approval for the study was obtained from the relevant university ethics committee. Participation was voluntary (with the option to withdraw at any time) and based on informed consent. To protect confidentiality, the survey was anonymous and interview responses were anonymized: participants were assigned codes or pseudonyms, and any identifying details were removed from transcripts. All collected data were stored securely (in password-protected files accessible only to the research team) and used solely for research purposes. These measures ensured that participants' privacy was safeguarded and that they felt comfortable discussing sensitive challenges faced in EMI.

Results and Discussion

In the context of Kazakhstan, we identified four broad categories of challenges in implementing English-medium instruction (EMI): academic, psychological and social, methodological, and national and cultural. This categorization reflects the specific multilingual and institutional context of Kazakhstani higher education and is consistent with previous typologies of EMI challenges (Bradford, 2016). At the same time, these categories were interpreted through the ROAD-MAPPING framework (Dafouz & Smit, 2016), which enabled a systematic examination of how challenges relate to the Roles of English (RO), Academic Disciplines (AD), Agents (A), Practices and Processes (PP), Management (M), and Internationalization and Glocalization (ING).

Our study found that both students and faculty encounter issues in all four areas (see Table 1). For instance, academic challenges were reported by about 53% of students and 47% of faculty (with an average importance of $M=0.68$, $SD=0.47$). Psychological and social challenges affected roughly 48.9% of students and 42% of faculty ($M=0.61$, $SD=0.45$). Methodological challenges were noted by around 38.2% of students and 35% of faculty ($M=0.55$, $SD=0.42$). National and cultural challenges were cited by about 37% of students and 30% of faculty ($M=0.50$, $SD=0.40$). Below, we discuss each category in detail, including direct perspectives from students and teachers.

Table 1. EMI challenges

Challenge Categories	Students (%)	Faculty (%)	Mean (M)	Standard Deviation (SD)
Academic	53	47	0.68	0.47
Psychological and social	48.9	42	0.61	0.45
Methodological	38.2	35	0.55	0.42
National and cultural	37	30	0.50	0.40

Academic Challenges. Language barriers are the biggest academic obstacle in EMI. Over half of the students (about 53%) admitted struggling to understand academic vocabulary in their courses. Many students also have trouble speaking coherently and giving oral presentations in English. This suggests that they are not fully prepared to work with English-language materials at an academic level. Teachers notice the same

issue, often pointing out that students need additional language training to handle subject-specific terminology. It's no surprise, then, that academic challenges had a high prevalence (average importance $M=0.68$, $SD=0.47$ in our survey). As one student put it:

"I waste hours just trying to translate one page. By the time I finally understand, the class has already moved on. It's frustrating. I can't finish assignments properly, and I feel left out in discussions." (male student, 19, second year)

Another academic issue is the quality of teaching materials. Some instructors use texts that were translated into English from Kazakh or Russian, and students complain these translations can be clunky or error-ridden. Poor translations make it hard for students to grasp the content. In such cases, instead of engaging with the material, students end up passively copying notes. A female student in her second year (18 years old) shared her frustration:

"The teacher often brings us translations into English, and honestly, they sound awkward. Sometimes the sentences don't even make sense. She just reads them, we copy, but I don't really understand anything. It feels pointless."

Students also find academic writing in English to be challenging. About 38.2% of students reported difficulties with writing essays, reports, and other papers. This stems from a limited academic vocabulary in English and a lack of experience structuring texts in a non-native language. A third-year female student (20 years old) confessed:

"Writing essays in English is the hardest thing. I start, then stop, because I don't know the right word. I lose track of the structure and just feel lost. Every time I hand in a paper, I'm not confident at all."

These language-related difficulties carry over into assessment. Teachers struggle with a fundamental question: when grading, should they focus on the student's understanding of the content or on their English language proficiency? For example, a 38-year-old female science teacher described a common scenario where a student clearly knows the material and can solve problems, but can't explain the answer well in English. She mused, *"And then I wonder, what should I grade: their knowledge or their language?"* This ambiguity in evaluation criteria is frustrating for both sides.

In summary, academic challenges in EMI largely come down to students' low English proficiency, inadequate teaching materials, and unclear grading criteria. To address these issues, universities might introduce specialized academic writing courses and provide preparatory training in English for specific fields. It would also help to develop or adapt course materials to fit the local context (rather than relying on awkward translations). Finally, assessment methods should be made more flexible, for instance, using rubrics that account for both the student's subject knowledge and their language use, so that neither aspect is neglected unfairly.

Viewed through the ROAD-MAPPING framework, these academic challenges are primarily linked to the dimensions of the Roles of English (RO) and Academic Disciplines (AD), where insufficient academic language proficiency constrains students' ability to engage fully with subject content delivered through English.

Psychological and Social Challenges. Implementing EMI can take a psychological toll on students. Language anxiety, low self-confidence, and increased stress due to the heavier cognitive load are all common. Nearly half of the students (about 48.9%) reported feeling anxious about their fluency and oral skills in English ($M=0.61$, $SD=0.45$). This indicates a high level of pressure, especially on those who have never

studied subjects in English before. One second-year student (17 years old) shared how daunting it felt to suddenly learn core subjects in English:

“Studying physics in English was a disaster. I used to be one of the top students in school, but now I feel like I can’t keep up. City students speak English so well, they answer quickly, get high marks... and I just sit there feeling like I’m not good enough. It’s unfair.”

This personal account highlights a confidence gap that often falls along urban-rural lines. Students from rural areas, like the one quoted, often haven’t had the same exposure to quality English instruction as urban students. When they enter an EMI program, they can feel disadvantaged and start doubting their abilities, seeing classmates from better-resourced schools excel. This sense of inequity and isolation can further undermine their confidence and motivation.

Access to resources and support plays a big role here. Those who feel left behind often lack additional support like tutoring, language workshops, or even simple encouragement. Our findings underscore this: for example, a chi-square test in our study (χ^2 (df=1, n=252)=5.161, p=.023) showed a significant relationship between a student’s confidence level and their academic performance in EMI courses. In plainer terms, students who felt more confident tended to perform better. This result isn’t surprising, but it confirms that psychological support is just as important as academic support in EMI settings. To improve outcomes, universities should consider programs to reduce language anxiety such as public speaking clubs, mentoring, or counseling and to build up students’ self-confidence in using English. Helping students feel more secure about their language skills can directly contribute to better academic performance.

Within the ROAD-MAPPING framework, these psychological and social challenges relate mainly to the dimension of Agents (A), highlighting how students’ and instructors’ emotions, confidence, and prior learning experiences shape their engagement with EMI.

Methodological Challenges. Methodological challenges refer to issues in the way EMI is delivered and managed. The preparedness of teachers is one key factor. Some instructors are simply not fully ready to teach their subject in English, which can lead to awkward classes or a reversion to the local language. Ineffective assessment methods (as noted earlier) and inconsistent use of English in the classroom are also problems in this category. Our data suggest that teachers are more aware of these methodological issues than students are. In fact, teachers rated methodological challenges higher on average compared to students. This makes sense, because teachers see the difficulties, like planning lessons in English or designing fair tests, whereas students mainly experience the outcomes (like confusion or unclear grading).

A noticeable issue is the gap between EMI policy and classroom reality. Officially, courses are supposed to be taught entirely in English. In practice, however, many classes end up being bilingual. Students observe that not all courses are truly fully in English. If they struggle to understand, teachers often switch to Kazakh or Russian to help explain. This pragmatism helps comprehension but deviates from the EMI policy. A second-year female student (18 years old) described it candidly:

“Not every course is really in English. If we look confused, teachers switch to Kazakh or Russian. It helps us understand, but then I ask myself: is this still EMI, or just a mix of languages?”

From the teachers’ perspective, using some Kazakh or Russian (a practice known as translanguaging) can indeed be an effective way to help students grasp difficult concepts.

However, there are currently no clear guidelines on how or when to mix languages in an EMI setting. Without institutional guidance, each teacher is left to improvise, which can lead to inconsistency. A 39-year-old male lecturer in the social sciences commented on this flexibility:

“Of course, mixing languages helps. If I explain only in English, many students don’t get it. Switching to Kazakh or Russian makes things clearer. But we need proper rules on when to do it, how much. Otherwise, every teacher just makes it up as they go.”

This suggests that while a mixed-language approach can be beneficial, it needs to be supported by official strategy. Institutional support and training are crucial here. Universities should develop clear policies for bilingual teaching strategies and offer comprehensive training programs so that teachers feel equipped to deliver content in English effectively. By doing so, the gap between the EMI ideal and the on-the-ground practice can be narrowed. In short, addressing methodological challenges involves providing better teacher preparation, clearer guidelines for using students’ native languages when necessary, and refining assessment methods. These steps would help align the EMI initiative’s goals with what actually happens in classrooms, thereby improving the overall quality of instruction in a multilingual context like Kazakhstan.

From a ROAD-MAPPING perspective, methodological challenges reflect tensions within the Practices and Processes (PP) and Management (M) dimensions, where institutional policies promoting EMI are not always matched by clear pedagogical guidelines or sufficient professional support for instructors.

National and Cultural Challenges. National and cultural challenges revolve around the preservation of the Kazakh language and identity in the face of expanding English instruction. Both students and teachers (especially in rural areas) have voiced concerns that emphasizing English might sideline the Kazakh language and local culture. On average, respondents gave a relatively high importance to these challenges ($M=0.50$, $SD=0.40$), showing this is not a trivial worry. Some teachers perceive EMI as a potential threat to the development of the Kazakh language, fearing that if English dominates academia, the progress made in elevating Kazakh could stall or even regress.

The crux of this challenge is finding a balance between globalization and local identity. English is seen as a gateway to global knowledge and opportunities, but there’s a strong sentiment that it shouldn’t come at the cost of one’s national language and heritage. A 45-year-old female lecturer in social sciences argued for a measured approach and offered a possible compromise:

“Why not first translate the best English books into Kazakh and use them? We’ve only just started strengthening our language, and now suddenly everything must be in English. I think we should focus on Kazakh and our culture first, and then bring in other languages.”

Her suggestion underlines a practical solution: translation and adaptation of quality materials into Kazakh. This way, students can learn modern content and skills without abandoning their native language. Such a strategy could serve dual purposes – enhancing students’ academic knowledge while also nurturing national identity.

In essence, the national and cultural challenges of EMI are about protecting linguistic and cultural heritage amid the push for internationalization. To overcome these challenges, policymakers and educators should strive for a middle ground. That might include offering parallel resources in Kazakh, incorporating local examples and cultural

context in EMI curricula, and reassuring stakeholders that English is being used as a tool for advancement rather than a replacement for the native language. By doing so, Kazakhstan can reap the benefits of English-medium education and preserve the rich cultural and linguistic tapestry that is central to its identity.

These concerns correspond most closely to the Internationalization and Globalization (ING) dimension of the ROAD-MAPPING framework, illustrating the ongoing negotiation between global academic integration through English and the preservation of national languages and cultural identity.

Conclusion

Despite the potential benefits of English-medium instruction (EMI) for internationalization, this study revealed significant challenges in the Kazakhstani context. Students often struggle with academic English vocabulary and with oral and written communication, indicating a need for additional language support. Many also experience psychological barriers, such as language anxiety and the cognitive stress of learning in a second language, which can hinder their academic performance. On the instructional side, methodological issues are evident: some instructors lack adequate preparation, assessment methods do not effectively measure learning, and high-quality English-language instructional resources are scarce. Finally, national and cultural concerns persist, as the expansion of EMI is perceived by some as a threat to the status of the Kazakh language and to cultural identity.

To address these issues, several measures are recommended for improving EMI implementation in Kazakhstan. First, universities should establish comprehensive language support programs, including specialized academic English courses, conversation clubs, and tutoring services tailored to different proficiency levels to help students develop the necessary academic language skills. Second, faculty development must be strengthened through training in Content and Language Integrated Learning (CLIL) and other professional development initiatives, which can enhance instructors' dual expertise in subject matter and language pedagogy. Third, teaching and assessment practices should be made more flexible and inclusive. In particular, instructors can adopt translanguaging, the strategic use of multiple languages in instruction, to help students comprehend complex material, and assessment methods should be refined to evaluate both subject knowledge and language proficiency so that student progress is measured fairly.

Another critical consideration is maintaining support for multilingualism and cultural identity alongside EMI. Educational programs should strive for a balance between English and the national languages (Kazakh and Russian) so that adopting EMI does not diminish the role of local languages. For example, translating key textbooks and learning materials into Kazakh can help preserve the national language even as English is used for instruction. Additionally, institutional support structures should be strengthened. For instance, universities could establish academic support centers and develop clear language policies to guide the use of translanguaging and bilingual practices in EMI classrooms. Addressing these challenges will require a comprehensive, system-wide approach involving all key stakeholders: universities, educators, policymakers, and students. By implementing these recommendations, Kazakhstan can fully harness the benefits of EMI to enhance the quality of higher education and strengthen its position in the global academic arena.

Nevertheless, this study has several limitations. First, the sample included only five universities, which limits the generalizability of the findings. Second, by focusing on participants' perceptions, this study may not capture objective measures of EMI effectiveness. In addition, employing a mixed-methods approach carries the risk of subjective bias in interpreting qualitative data. Moreover, Kazakhstan's unique trilingual language environment means these results may not directly apply to other countries. Finally, the relatively short time frame of the study makes it difficult to assess long-term impacts of EMI. For these reasons, future research should include larger-scale, longitudinal studies across more Kazakhstani universities to evaluate the long-term effectiveness and sustainability of EMI as a strategy for internationalizing higher education.

References

- Agbo, S.A. & Pak, N. (2017). Globalization and educational reform in Kazakhstan: English as the language of instruction in graduate programs. *International Journal of Educational Reform*, 26(1), 14–43. <https://doi.org/10.1177/105678791702600102>
- Agbo, S.A., Pak, N., Akbarov, A., Madiyeva, G., & Saurykov, Y. (2022). Global competitiveness myths and ideals: English language policy in universities in Kazakhstan. *International Journal of Educational Reform*, 34(3), 515–542. <https://doi.org/10.1177/10567879221137572>
- Ahn, E.S. & Smagulova, J. (2022). English language choices in Kazakhstan and Kyrgyzstan. *World Englishes*, 41(1), 9–23. <https://doi.org/10.1111/weng.12552>
- Belhiah, H. & Elhami, M. (2015). English as a medium of instruction in the Gulf: When students and teachers speak. *Language Policy*, 14, 3–23. <https://doi.org/10.1007/s10993-014-9336-9>
- Bezborodova, A. & Radjabzade, S. (2022). English in higher education in the Kyrgyz Republic, Tajikistan, and Uzbekistan. *World Englishes*, 41(1), 72–91. <https://doi.org/10.1111/weng.12556>
- Bradford, A. (2016). Toward a typology of implementation challenges facing English-medium instruction in higher education: Evidence from Japan. *Journal of Studies in International Education*, 20(4), 339–356. <https://doi.org/10.1177/1028315316647165>
- Dafouz, E. & Smit, U. (2016). Towards a dynamic conceptual framework for English-medium education in multilingual university settings. *Applied Linguistics*, 37(3), 397–415. <https://doi.org/10.1093/applin/amu034>
- Government of the Republic of Kazakhstan. (2023a). Ob utverzhdenii Kontseptsii razvitiia vysshego obrazovaniia i nauki v Respublike Kazakhstan na 2023–2029 gody [On approval of the Concept for the development of higher education and science in the Republic of Kazakhstan for 2023–2029]. Resolution No. 248 of March 28, 2023. Retrieved 27 September 2025 from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>. (in Russ.).
- Government of the Republic of Kazakhstan. (2023b). Ob utverzhdenii Kontseptsii razvitiia iazykovoii politiki v Respublike Kazakhstan na 2023–2029 gody [On approval of the Concept for the development of language policy in the Republic of Kazakhstan for 2023–2029]. Resolution No. 914 of October 16, 2023. Retrieved 27 August 2025 from <https://www.gov.kz/memleket/entities/kyzylorda-sayasat/press/article/details/206305?lang=ru>. (in Russ.).

- Hu, G. & Lei, J. (2014). English-medium instruction in Chinese higher education: A case study. *Higher Education*, 67, 551–567. <https://doi.org/10.1007/s10734-013-9661-5>
- Karabassova, L. (2020). Understanding Trilingual Education Reform in Kazakhstan: Why Is It Stalled? In: D. Egea (Ed.), *Education in Central Asia A Kaleidoscope of Challenges and Opportunities* (pp. 37–50). Springer Nature. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-50127-3>
- Karabassova, L. (2021). English-medium education reform in Kazakhstan: Comparative study of educational change across two contexts in one country. *Current Issues in Language Planning*, 22(5), 553–573. <https://doi.org/10.1080/14664208.2021.1884436>
- Manan, S.A. & Hajar, A. (2024). Understanding English medium instruction (EMI) policy from the perspectives of STEM content teachers in Kazakhstan. *TESOL Journal*, 15(4), e847. <https://doi.org/10.1002/tesj.847>
- Nazarbayev, N. (2007). New Kazakhstan in a New World: Address of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan. Retrieved 27 August 2025 from https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g
- Nazarbayev, N. (2013). Address by the President of the Republic of Kazakhstan, Leader of the Nation “Strategy Kazakhstan-2050”: New political course of the established state. Retrieved 27 August 2025 from https://www.akorda.kz/en/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/address-by-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-leader-of-the-nation-nazarbayev-strategy-kazakhstan-2050-new-political-course-of-the-established-state-1
- Smagulova, J. (2008). Language policies of Kazakhization and their influence on language attitudes and use. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(3–4), 440–475. <https://doi.org/10.1080/13670050802148798>
- Smagulova, J. (2016). The Re-Acquisition of Kazakh in Kazakhstan: Achievements and Challenges. In: E. Ahn & J. Smagulova (Eds.), *Language Change in Central Asia* (pp. 89–108). De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9781614514534-009>
- Tajik, M.A., Manan, S. A., Schamiloglu, U., & Namyssova, G. (2024). Gaps between policy aspirations and enactment: Graduate students’ struggles with academic English amidst a turbulent transition to the EMI environment in Kazakhstani universities. *Current Issues in Language Planning*, 25(2), 212–235. <https://doi.org/10.1080/14664208.2023.2283651>
- Tajik, M.A., Namyssova, G., Shamatov, D., Manan, S.A., Zhunussova, G., & Antwi, S.K. (2023). Navigating the potentials and barriers to EMI in the post-Soviet region: Insights from Kazakhstani university students and instructors. *International Journal of Multilingualism*, 22(2), 990–1010. <https://doi.org/10.1080/14790718.2023.2265428>
- Yessenbekova, K. (2023). English as a medium of instruction in Kazakhstani higher education: A case study. *Current Issues in Language Planning*, 24(2), 141–159. <https://doi.org/10.1080/14664208.2022.2043064>

Ә.Е. Ағманова, Д.Б. Ақынова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАН ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫТУДЫ ЕНГІЗУДЕГІ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚИЫНДЫҚТАР

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан университеттерінде ағылшын тілінде оқытуды (English-Medium Instruction (EMI)) енгізуге байланысты негізгі қиындықтар қарастырылады. EMI институционалдық қолдауға ие болып, интернационалдандыру құралы ретінде қарастырылғанына қарамастан, оның тәжірибелік іске асырылуы бірқатар тұрақты кедергілерді айқындайды. Бес жоғары оқу орнының оқытушылары мен студенттері арасында жиналған эмпирикалық деректер негізінде ағылшын тілін меңгеру деңгейінің жеткіліксіздігі, академиялық даярлықтың әлсіздігі, педагогикалық қолдаудың жеткіліксіздігі және білім беру саясатының мақсаттары мен аудиториялардағы нақты тәжірибе арасындағы сәйкессіздік сияқты мәселелер айқындалды. Нәтижелер көптеген оқытушылардың ағылшын тілінде сабақ жүргізуге дайын еместігін және кәсіби даярлық пен әдістемелік ресурстардың жетіспеушілігін жиі сезінетінін көрсетеді. Студенттер, өз кезегінде, оқу материалын түсінуде және академиялық пікірталастарға қатысуда қиындықтарға тап болатынын атап өтеді. Бұл кедергілер EMI тиімділігін төмендетіп, қойылған мақсаттарға қол жеткізуге тосқауыл болады. Авторлар EMI тәжірибесін жергілікті білім беру қажеттіліктеріне бейімдеу үшін неғұрлым икемді институционалдық стратегиялар, оқытушылардың кәсіби дамуына арналған бағдарламалар және студенттік орталықтандырылған жоспарлау қажет екенін алға тартады. Ғаламдық ұмтылыстар мен ұлттық шынайылық арасындағы алшақтықты еңсеруге бағытталған тәжірибелік ұсынымдар ұсынылады.

Түйінді сөздер: English-Medium Instruction (EMI); тілдік кедергілер; академиялық қолдау; оқытушылар; студенттердің қабылдауы.

А.Е. Ағманова, Д.Б. Ақынова

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан*

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ КАЗАХСТАНА

Аннотация. В статье рассматриваются основные трудности, связанные с внедрением англоязычного обучения (English-Medium Instruction (EMI)) в университетах Казахстана. Несмотря на то, что EMI получило институциональную поддержку и рассматривается как инструмент интернационализации, его практическая реализация выявляет ряд устойчивых барьеров. На основе эмпирических данных, собранных среди преподавателей и студентов пяти вузов, выделены такие проблемы, как недостаточный уровень владения

английским языком, слабая академическая подготовка, недостаточный уровень педагогической поддержки и несоответствие между задачами образовательной политики и реальной практикой в аудиториях. Результаты показывают, что многие преподаватели не готовы вести занятия на английском языке и часто испытывают нехватку профессиональной подготовки и методических ресурсов. Студенты, в свою очередь, отмечают трудности в понимании учебного материала и участия в академических дискуссиях. Эти препятствия снижают эффективность ЕМІ и препятствуют достижению поставленных целей. Авторы утверждают, что для адаптации практики ЕМІ к местным образовательным потребностям необходимы более гибкие институциональные стратегии, программы профессионального развития преподавателей и студентоцентрированное планирование. Предлагаются практические рекомендации, направленные на преодоление разрыва между глобальными устремлениями и национальными реалиями.

Ключевые слова: English-Medium Instruction (EMI); языковые барьеры; академическая поддержка; преподаватели; восприятие студентов.

Authors' contributions

Agmanova A.Ye. – Conceptualization; Formal Analysis; Supervision; Validation; Writing – Review and Editing.

Akynova D.B. – Conceptualization; Data Curation; Investigation; Methodology; Resources; Software; Writing – Original Draft.

**3 БӨЛІМ.
ХРОНИКА. ОҚИҒАЛАР. ТҰЛҒАЛАР**

**РАЗДЕЛ 3.
ХРОНИКА. СОБЫТИЯ. ПЕРСОНАЛИИ**

**SECTION 3.
CHRONICLE. EVENTS. PERSONALITIES**

**ПОЛИЛИНГВАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ОЗНАЧАЕТ СПОСОБНОСТЬ
ЕСТЕСТВЕННО ЖИТЬ В РАЗНЫХ КУЛЬТУРНЫХ МИРАХ**

Интервью с Асланом Жамелевичем Жаксылыковым, писателем, переводчиком, доктором филологических наук, профессором КазНУ им. аль-Фараби

Фото взято из открытого источника: <https://kazpravda.kz/n/vryvayas-za-predely-reality/>

А.Ж. Жаксылыков родился в 1954 году. В 1979 году он окончил филологический факультет Казахского государственного университета имени С.М. Кирова; в 1984 г. защитил кандидатскую диссертацию на тему «Проза М.О. Ауэзова 20 и 30-х гг. (психологизм, конфликт, повествовательные формы)», в 1999 году – докторскую диссертацию на тему «Образы, мотивы и идеи с религиозной содержательностью в произведениях казахской литературы». С 1979 года работает в Казахском национальном университете имени аль-Фараби. А. Ж. Жаксылыков, член Союза писателей Республики Казахстан, номинант Букеровской литературной премии. Ему принадлежат произведения «Окно в степь», «Просветление Ахмеда Яссави», «Поющие камни», «Сны окаянных: трилогия», «Дом суриката». Печатался в журналах «Простор», «Аполлинарий» (Казахстан), «Дом Ростовых» (Россия), «Шо» (Украина).

Добрый день, Аслан Жамелевич. Большое спасибо за то, что согласились на это интервью. Первый вопрос, который бы хотелось вам задать, касается основных мотивов вашего творчества. Это сновидения и мифы. Скажите, пожалуйста, что для вас как для писателя первостепенно? Сновидения или мифы?

Я думаю, что одно над другим поставить невозможно, потому что оба плана берут корни из одного семантического поля. И сновидение, и мифология тесно связаны и уходят корнями в подсознание человека. Вообще сновидение человека в общем плане значительно мифологизировано, конечно. В этом я убедился на своей практике, на своем опыте. Сновидения обычно помогали в моем творчестве. То же самое заметно по творческой биографии многих писателей, классиков в том числе, например, Лермонтова, Толстого, Пушкина. И сновидение – это неизбежно сопутствующий фактор творчества. Я могу честно признаться, что взял сюжет первого романа «Поющие камни» из одного сна, который запомнил очень хорошо. Получается, сюжет произведения пришел ко мне во сне. И такое фрагментами можно видеть в каждом из моих шести романов: в каждом тексте в той или иной форме присутствует сновидение.

Некоторые из них, как я уже сказал, носят определенно мифологический характер. Может быть, мое мышление такое, потому что я филолог, неплохо знаю фольклор разных народов мира, специально изучал его. Поэтому мои сны нередко носят вот такой фольклорный, мифологический характер. Вплоть до того, что мне иногда случается во сне заглядывать даже в библейские сюжеты. Но я не могу говорить обо всем, что увидел – это довольно-таки сакральные явления, адресованные лично мне. Можно сказать, что 99% своих сновидений я никогда не раскрывал. Они в моих дневниках записаны очень кратко. А малая часть все-таки вошла в мои произведения, присутствует в них, иногда в скрытом виде. Поэтому, нужно признать, в методологическом плане специально противопоставлять сновидения и мифологию мне очень трудно.

Насколько для вас важно, чтобы коды, заложенные в ваших произведениях, были понятны читателям других, зарубежных, культур?

Я думаю, что это большая и сложная проблема. Насколько я чувствую и вижу, например, коды в моем романном цикле «Сны окаянных»: философская нумерология или десятиричная система – заложены не случайно и работают особым образом. Так, главных героев в романном цикле семь. Еще выведены на сцену «три старика», получается всего десять. И этот ряд раскрывается семантически, мифологически и алгоритмически в каждом произведении, особенно последнем. Сценически и символически они раскрывают практически весь смысл романа «Возвращение», да и всего цикла. В романе задействована математическая мифология, связанная с системой Пифагора, а также с древней культовой нумерологией, в том числе – и наших народов. То есть речь идет об учении о трех числах или тройке.

Что такое три? Вспомним славянский фольклор – это знаменитое выражение «за тридевять земель». Это важнейший алгоритм, важнейший код. Трижды три равно 9. Самых главных богов у египтян, например, было 9, у греков тоже 9, в зороастрийском пантеоне тоже 9. Это не случайно, наверное. Поэтому есть такая

догадка, что вообще вся человеческая мировая цивилизация работает по программе этой десятичной системы. Это программа на всю историю, на все периоды развития. Она раскрывает свой информационный и историко-культурный потенциал материально, технически, технологически в эпохах и циклах становления.

В каждой эпохе опосредованно доминирует какое-то определенное число. Это моё предположение, догадка. И это тоже заложено в романе в виде числовой символики. Я вижу, что это с трудом понимают казахстанские читатели; зарубежным читателям это понять будет еще труднее. А у меня это реализовано в героях, в сюжете.

«Семь героев», которые действуют в пяти романах – это дети. Дети Семипалатинского ядерного полигона. Чтобы это все понимать, нужно много знаний, нужны лекции. Кроме того, я еще специально работал над нумерологией.

Вся эта система, которая реализована в пенталогии, очень сложная. Я знаком почти со всеми исследованиями, которые вышли по моим произведениям, и вижу, что большинство читателей не понимает этого кода, не догадывается даже о существовании этого кода. А этот код есть. И он очень ясно, как мне кажется, показан в последнем романе – «Возвращение». Там даже можно считать фигуры действия. Роман можно читать, с одной стороны, в математическом плане, особенно в финале романа. И можно воспринимать символически, мифологически. Все эти планы взаимосвязаны. Так что, видите ли... когда я писал эти произведения, в моем подсознании работала целая вычислительная машина.

Недавно в результате поддержки по госпрограмме вышел в свет роман «Дом суриката». Книга быстро разошлась. То, о чём написано в этой книге, например, описание трансформированного леса, напоминает сцены знаменитого фильма «Аватар». Но роман написан и фрагментами опубликован в журналах на несколько лет раньше этого фильма. Это произведение написано в особом состоянии сознания, которое можно представить как сновидение. Поэтому, с моей точки зрения, сновидение – это эвристическое состояние сознания человека, которое можно успешно применять, использовать в творческих ситуациях. Я подчеркиваю, что это эвристическое состояние, то есть провидение, пробуждение, предвидение, полевые состояния сознания, когда человек чувствует и видит сразу очень многое. Герой может чувствовать, видеть и ощущать сразу за нескольких персонажей одновременно. Лингвистически это должно быть связано в одном предложении, чтобы передать ощущения, сознание, переживания сразу нескольких героев. Такая стилистика есть в романе «Отец-лес» Анатолия Кима. Это хорошо знают, например, нейролингвисты. Когда они изучают изменённое состояние сознания человека, они обращают внимание на то, что в бредовых состояниях присутствуют мифологические сюжеты, многослойная реликтовая мифология. Человек не просто бредит, а через бред, через его сон как бы говорит мифология всего человечества.

Поэтому я считаю, что к психологическим аспектам феномена языка нужно относиться серьезно. Мы все существуем, живем в поле языка, мы же *внутри* языка живем. Язык – это наш мир, на внешнем плане это мир ограниченный, линейно очерченный, абстрагированный от большого мира, от мира таинственного, непостижимого, который намного шире нашего языкового вербального мира.

Продолжая тему культурного кода: в ваших произведениях в основном, конечно, выражается культурный код казахской культуры, но вы пишете на

русском языке. Как писатель, как переводчик, как вы думаете, возможно ли, если мыслить именно в этих языковых кодах, с помощью языка одной культуры передать культурные коды другой культуры в полной мере?

Конечно, я в этом не сомневаюсь. На многих материалах, на практике своей жизни я убеждался в том, что всегда идет корреляция, взаимодействие информационных планов, национального, культурного, исторического, социального, философского, ментального... В языковом плане, если ты мыслишь, скажем, формами разных языков, если ты билингв и вырос на стыке культур, такая корреляция неизбежна. Человек обречен – в положительном, в хорошем смысле – на то, чтобы коррелировать, сопрягать информацию, сопоставляя, адаптируя ее, создавая ткань, узор смыслов. И он делает это, заходя в национальный опыт то одного этноса, то другого. В чем преимущество билингва? В том, что он словно живет в многоквартирном доме. Каждая квартира – это определенный этнос, определенная национальность. И он должен чувствовать духовно-исторический опыт одного и другого народа. Здесь положительный аспект в том, что такой человек избегает конфронтации, радикализма. И в душе такого человека нет места ненависти и отчуждения, в том плане, что для этого человека освоенные языки – это просто свои миры. Он извлекает жизненные смыслы в коррелятивных информационных планах своего народа и других народов. Вспомним Герольда Бельгера, который одинаково владел тремя языками. И все эти три языка были для него родными: немецкий, русский и казахский.

Для меня казахский язык и русский язык – это родные языки в том плане, что я всю жизнь вращался в сферах этих языков. И я использовал, конечно, информацию, которую давали мне эти два языка. Причем всегда происходила корреляция, то есть корреспонденция смыслов.

А корреляция – это прежде всего считывание и концентрация информации, её обогащение, развитие, усложнение, генезис, трансформация. Сообщение переходит с одного плана в другой план. Когда я, например, читаю свой лекционный курс «Мифопоэтика русской литературы», я говорю о мифах многих этносов, сравниваю и сопоставляю их. Делаю это на базе русской литературы. Поэтому ещё раз могу сказать, что для меня полилингвальное состояние означает и кросс-культурность, и коррелятивность, и органичность, способность естественно жить в разных культурных мирах. Пребывать не искусственно, а органично.

Возвращаясь к теме религиозных мотивов, у вас есть исследование религиозного содержания, религиозных мотивов в казахской литературе? Как вы считаете, когда писатель прибегает к религиозным мотивам, не является ли это одним из путей поиска своих корней, поиска своей культуры, идентичности?

Да, это несомненно. Это то, что мы пережили в 90-х годах, когда увидели, что попорченная и осмеянная религия возвращается. Отечественная религия – это есть корни, традиция, традиционализм как философское культурное направление. На этой почве и возникает самоидентификация, то есть без религии народная культура невозможна. Атеизм тоже является культурой, но это, скорее, антикультура – отрицание духовности. Это культура отрицания старой духовности, достаточно

вульгарная, жесткая антисистема. Когда-то я написал об этом в одной своей монографии, что атеизм – это тоже религия, но он манифестирует культ материи, потому что атеизм во главу угла всего ставит материю. Значит, это поклонение материи. К такому выводу неизбежно приходишь, анализируя историю и философию атеизма.

В такой ситуации лучше все-таки придерживаться «отеческой» религии, традиции отцов и дедов, того, что было развито в течение многих веков предками. Но эту традицию нужно воспринимать как приглашение к более широкому сознанию, более широким обобщениям, более масштабным, универсальным планам.

Если ты устоялся в своей «отеческой» религии и её хорошо понял, твоя обязанность – изучать и другие религии, их понимать. Ибо все религии так или иначе взаимосвязаны. Дифференциация на каком-то уровне все же есть единство. Также взаимосвязаны национальные языки, невозможно существование национального языка вне других языков. Каждый национальный язык когда-то был диалектом. Это было младенческое состояние языка. Он вырос из другого масштабного языка. Точно так же и с той или иной религией: она была порождена другими учениями, предыдущими базовыми религиями. Например, христианство и ислам имеют исходную базу – иудаизм. Это авраамическая базовая религия. Без иудаизма было бы невозможно появление христианства и ислама. А иудаизм какой корень имел? Религию шумеров. Самые старые сюжеты Ветхого Завета – это истории из поэмы о Гильгамеше.

Итак, самоидентификация – это не конец всего, а начало очень большого труда для того, чтобы человек мог выйти на духовные планы всего человечества. В этом есть какая-то обязательность или некий императив, что, если этого не будет, к сожалению, духовный генезис человека будет искажен и приведет его к печальному концу. Это может произойти и в старости, такое часто видишь. Многие находятся в состоянии неприятия других религий, неприятия иного духовного опыта другой части человечества. Это явление, в конечном счете, деградации или падения в низкое сознание, в инволюцию. Вместо эволюции происходит инволюция. Что же получается? Отечественная религия говорит: «Возлюби ближнего своего, как себя самого», а человек в итоге своей жизни на старости лет приходит к ненависти. Вот финал. Мы видим парадокс – религия привела человека к культуре ненависти. Получается, не было никакого развития. Я уверен, в религии познание, путь, религиозная практика так или иначе должны вести личность к универсализму. Пусть не к метафизическому универсализму – это трудно даже для мудрых, – а к интеллектуальному, философскому универсализму.

Как вы ощущаете себя как писателя, как мыслителя в современных геополитических реалиях? Ведь в каждом вашем романе действие разворачивается на фоне войны.

Жить в нашем мире и все успевать, схватывать, понимать, осознавать, обрабатывать массу информации очень нелегко. Но есть огромное преимущество нашей эпохи в том, что есть компьютеры. Это все-таки кибернетизированный мир – огромные потоки информации обрушиваются на нас каждый день. Нужно успеть все это обработать, осмыслить и понять, куда движется человечество. Главное

– понимать, куда оно движется, видеть главные тенденции развития мировой цивилизации, основные перспективы.

И это уже не догадки, это понимание ведущей тенденции, даже более или менее уверенный прогноз. Это, к сожалению, неизбежное появление человека-киборга. Даже мы сами, люди старого поколения, в значительной мере выросшие в советское время, мы уже в какой-то степени кибернетизированы. Каждый день по 5-6 часов проводим за компьютером. А наши дети, наши внуки, они уже рождаются приспособленными для этой и более сложной технологии.

Итак, мы видим, что сейчас находимся в состоянии трансформации человечества, гибридизации, превращения части людей в киборгов. И одновременно сохраняется старая альтернатива. Определенное количество людей, наверное, небольшое, продолжает старую духовную программу – эволюцию, оно берет на себя именно эту задачу, этот старый завет. Задача – следовать заветам, следовать естественной духовной эволюции, основной парадигме кроманьонца. В каждом большом народе, где отеческая религиозная, духовная традиция, сохраняется и бережно воспроизводится, процесс онтогенеза продолжается. Сейчас существуют две параллельные ветки этого процесса – появление человека-киборга и генезис духовного человека. Одновременно мы можем видеть и третью тенденцию, которая всегда была в истории, – это вырождение части людей. Демонизация, трансмутация, постоянное превращение энного количества людей в маньяков, отъявленных преступников и так далее – это стадия демонизации, падения части человечества в инферно. Ведь главная история человека, его генезис продолжается на скрытом плане, в астральном мире. Физический мир – это только подготовка, только преддействие, а основное действие начинается в астральном мире, там происходит выбор. Даниил Андреев в романе «Роза мира» это показывает.

Таким образом, мы видим и третий негативный вариант – вырождение, трансмутацию. Есть, наверное, и четвертый, и пятый варианты. Полмиллиона лет назад на планете, кроме кроманьонца, существовали неандерталец, денисовский человек, хоббит (флорентис), «человек-дракон», найденный в Китае. Это условное название, то есть у этого вида была слишком массивная черепная коробка. Поэтому назвали его «человек-дракон». Есть еще 2-3 вида, останки которых только найдены. И сейчас идет работа над изучением и знаковыми терминами. Чтобы терминологически обозначить, классифицировать, ведь это неизвестные виды человечества, которые существовали полмиллиона лет назад.

Была конкуренция разумных видов за то, чтобы прорваться в нашу эру. Прорвался кроманьонец. Но мы должны узреть и осознать очевидное, что в истории кроманьонца, внутри его вида, на метафизическом, физическом и трансфизическом планах идет дифференциация, размежевание на внутренние подвиды. Наверное, в рамках этого процесса появляется человек-киборг, демонический человек, духовный человек и другие формы.

То есть до сих пор идет непрерывная конкуренция и гонка видов разума. Кто прорвется к главным информационным планам Вселенной? Кто получит доступ к базе данных? Есть причины считать, что только духовное саморазвитие, самосовершенствование дают человеку право или возможность находиться в магистральном русле генезиса нашего вида. Человек должен глубоко воспринимать и перерабатывать духовный опыт человечества и то, что дает биосфера, ноосфера.

В будущее прорвутся те, кто будет в таком русле информационного обогащения. Но сейчас можно почти уверенно предсказывать, что участь киборга – это вариант выбора для многих людей, потому что логика вооружения и логика промышленного развития, рост технологий диктуют, чтобы человек был таковым. Иначе он не сможет занять свое рабочее место. Уже сейчас без знания сложных программ компьютера мы не можем нормально работать. Без этого уже невозможно работать. Без интернета сейчас мы не можем работать. А в будущем мы не сможем действовать без суперскоростного интернета, специализированного интернета. Вот как бы я ответил на этот вопрос.

*Интервью проведено Ю.С. Мельничук 19 декабря 2025 года,
подготовлено к публикации Е.П. Гараниной, З.К. Темиргазинной.*

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Абишева Сауле Джунусовна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет, Алматы, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>, email: s.abisheva579@gmail.com

Ағманова Әтіркүл Егембердиевна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9285-0824>, email: agmanova@mail.ru

Аюпова Гүлбағира Қайырбеқызы – филология ғылымдарының кандидаты, теориялық және қолданбалы лингвистика кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0222-2304>, email: bagira0305ka@gmail.com

Акынова Дамира Биржановна, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор (доцент), Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9451-0033>, email: akynova_db@enu.kz

Андрющенко Ольга Константиновна, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің оқу ісі жөніндегі проректоры, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4269-9588>, email: andryuchshenko_olga@ppu.edu.kz

Әбсадық Алмасбек Ахметұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1657-029X>, email: absalmas@mail.ru

Галиева Бақыт Хасенқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, теориялық және қолданбалы лингвистика кафедрасының доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9353-7859>, email: galieva.bh@yandex.kz

Гахраманова Чинара Мамед, Әзірбайжан мемлекеттік экономика университеті, Баку, Әзірбайжан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5928-9019>, email: chinara83@gmail.com

Жарқынбекова Шолпан Құзарқызы – филология ғылымдарының докторы, теориялық және қолданбалы лингвистика кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>, email: zharkyn.sh.k@gmail.com

Жылқыбайұлы Жауынбай, докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5603-619X>, email: Jauinbai01@mail.ru

Зайсанбаев Төлеубек Кийзатович, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Асфендияров ат. ҚазҰМУ, Алматы, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4894-4326>, email: t__1962@mail.ru

Лахег Инас, Әзірбайжан тілдер университеті, Баку, Әзірбайжан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3048-5213>, email: inas.laheg@adu.edu.az

Мұратқызы Мира, философия докторы (PhD), Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4210-4716>, email: muratkyzymira434@gmail.com

Орынханова Гибадат Аманжолқызы, филология ғылымдарының кандидаты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1864-1802>, email: o_gibadat@mail.ru

Рүстемова Ғалия Әмірханқызы, докторант, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы. ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4287-9477>, email: galiya_91kz@mail.ru

Сейсенбек Нұржан Бижомартұлы, докторант, «Bilim Innovations Group» орталығы, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2490-631X>, email: s.nureke.b@mail.ru

Сабинова Дина Алтаевна, PhD доктор, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет, Алматы, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6001-5314>, email: dinasabirova_84.kz@mail.ru

Тілеулесова Ардақ Шайкенқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3471-6109>, email: tleulesova.ardak@mail.ru

Тұрысбек Рақымжан Сағымбекұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1322-5263>, email: st58@mail.ru

Эмрахова Метанет Бакир, Әзірбайжан мемлекеттік экономика университеті, Баку, Әзірбайжан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3666-0399>, email: amrahova.metanet.76@gmail.com

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абишева Сауле Джунусовна, доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>, email: s.abisheva579@gmail.com

Агманова Атиркуль Егембердиевна, доктор филологических наук, профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9285-0824>, email: agmanova@mail.ru

Андрющенко Ольга Константиновна, кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, проректор по академическим вопросам, Павлодарский педагогический университет имени А. Маргулана, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4269-9588>, email: andryuchshenko_olga@ppu.edu.kz

Акынова Дамира Биржановна, доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент), Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9451-0033>, email: akynova_db@enu.kz

Аюпова Гульбагира Каирбековна – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор кафедры теоретической и прикладной лингвистики, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0222-2304>, email: bagira0305ka@gmail.com

Әбсадық Алмасбек Ахметұлы, доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, Костанай, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1657-029X>, email: absalmas@mail.ru

Гахраманова Чинара Мамед, Азербайджанский государственный экономический университет, Баку, Азербайджан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5928-9019>, email: chinara83@gmail.com

Галиева Бахыт Хасеновна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры теоретической и прикладной лингвистики, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9353-7859>, email: galieva.bh@yandex.kz

Жаркынбекова Шолпан Кузаровна – доктор филологических наук, профессор кафедры теоретической и прикладной лингвистики, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>, email: zharkyn.sh.k@gmail.com

Жылкыбайулы Жауынбай, докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5603-619X>, email: Jauinbai01@mail.ru

Зайсанбаев Толеубек Кийзатович, кандидат филологических наук, доцент, КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, Алматы, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4894-4326>, email: t__1962@mail.ru

Лахег Инас, Азербайджанский университет языков, Баку, Азербайджан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3048-5213>, email: inas.laheg@adu.edu.az

Мұратқызы Мира, доктор философии (PhD), Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, Костанай, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4210-4716>, email: muratkyzymira434@gmail.com

Орынханова Гибадат Аманжоловна, кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Республика Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1864-1802>, email: o_gibadat@mail.ru

Рустемова Галия Амирхановна, докторант, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Республика Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4287-9477>, email: galiya_91kz@mail.ru

Сабирова Дина Алтаевна, доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6001-5314>, email: dinasabirova_84.kz@mail.ru

Сейсенбек Нуржан Бижомартулы, докторант, Центр «Bilim Innovations Group», Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2490-631X>, email: s.nureke.b@mail.ru

Турысбек Рахымжан Сагымбекулы, доктор филологических наук, профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1322-5263>, email: st58@mail.ru

Тлеулесова Ардак Шайкеновна, кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический исследовательский университет имени С. Сейфуллина, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3471-6109>, email: tleulesova.ardak@mail.ru

Эмрахова Метанет Бакир, Азербайджанский государственный экономический университет, Баку, Азербайджан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3666-0399>, email: amrahova.metanet.76@gmail.com

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Absadyk Almasbek Akhmetuly, Doctor of philology, professor, Kostanay Regional University named after Akhmet Baitursynuly, Kostanay, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1657-029X>, email: absalmas@mail.ru

Abisheva Saule, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>, email: s.abisheva579@gmail.com

Agmanova Atirkul Yegemberdievna, Doctor of philological sciences, professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9285-0824>, email: agmanova@mail.ru

Akynova Damira Birzhanovna, PhD, associate professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9451-0033>, e-mail: akynova_db@enu.kz

Andryushchenko Olga Konstantinovna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vice-Rector for Academic Affairs, Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4269-9588>, email: andryuchshenko_olga@ppu.edu.kz

Ayupova Gulbagira Kairbekovna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Theoretical and Applied Linguistics, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0222-2304>, email: bagira0305ka@gmail.com

Emrahova Metanet Bakir, Azerbaijan State University of Economics, Baku, Azerbaijan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3666-0399>, email: amrahova.metanet.76@gmail.com

Galiyeva Bakhyt Khasenovna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theoretical and Applied Linguistics, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9353-7859>, email: galiyeva.bh@yandex.kz

Gahramanova Chinara Mammad, Azerbaijan State University of Economics, Baku, Azerbaijan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5928-9019>, email: amrahova.metanet.76@gmail.com

Laheg Inas, Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3048-5213>, email: inas.laheg@adu.edu.az

Myratkyzy Mira, Doctor of Philosophy (PhD), Kostanay Regional University named after Akhmet Baitursynuly, Kostanay, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4210-4716>, email: muratyzyymira434@gmail.com

Orynkhanova Gibadat, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kazakh National Women's Teacher Training university, Almaty, Republic of Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1864-1802>, email: o_gibadat@mail.ru

Rustemova Galiya, the doctoral student, Kazakh National Women's Teacher Training university, Almaty, Republic of Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4287-9477>, email: galiya_91kz@mail.ru

Sabirova Dina, PhD, Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6001-5314>, email: dinasabirova_84.kz@mail.ru

Seisenbek Nurzhan Bizhomartuly, doctoral student, “Bilim Innovations Group” Center, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2490-631X>, email: s.nureke.b@mail.ru

Tleulesova Ardak Shaikenovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3471-6109>, email: tleulesova.ardak@mail.ru

Turysbek Rakhymzhan Sagymbekuly, Doctor of Philology, Professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1322-5263>, email: st58@mail.ru

Zharkynbekova Sholpan Kuzarovna, Doctor of Philology, Professor of the Department of Theoretical and Applied Linguistics, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>, email: zharkyn.sh.k@gmail.com

Zhylkybaiuly Zhauynbai, doctoral student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5603-619X>, email: Jauinbai01@mail.ru

Zaisanbaev Toleubek Kiizatovich, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4894-4326>, email: t__1962@mail.ru

«Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі» / «Язык и литература: теория и практика» / «Language and Literature: Theory and Practice»
филологиялық бағыты бойынша журналға

АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН НҰСҚАУЛАР

1. Мақала публикациясына өтініш жасау үшін журналдың сайтында тіркелу керек: <https://yazlit.ppu.edu.kz/>.

Содан кейін мәтіндік тармақтарды толтыру керек.

2 мақала файлын doc/docx пішімінде тіркеңіз (MS Word):

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ! Бірінші файл автор(лар)дың толық деректерімен болуы тиіс; файлды автор(лар)дың тегі бойынша атаңыз. Екінші файл автор(лар)дың деректерін көрсетпей, анонимдік болуы керек, анонимдік файлды «анонимдік мақала» деп аталуы керек.

ЕСКЕРТПЕ: Журналға 2-ден астам авторы бар мақалалар қабылданбайды.

Бұдан әрі көпшілік оферта – ұсынылған қолжазбаның дербес сипаты, мақаланы плагиат мәніне тексерумен келісу және баспагерге айрықша құқық беру туралы келісімге қол қою керек.

Толтырылған деректерді тексеріп, «Жіберу» түймешігін басыңыз.

Мақаланы қарау кезеңдері мен нәтижелері сіздің жеке кабинетіңізде көрсетіледі.

Бұдан әрі көпшілік оферта – ұсынылған қолжазбаның дербес сипаты, мақаланы плагиат мәніне тексерумен келісу және баспагерге айрықша құқық беру туралы келісімге қол қою керек.

Толтырылған деректерді тексеріп, «Жіберу» түймешігін басыңыз.

Мақаланы қарау кезеңдері мен нәтижелері сіздің жеке кабинетіңізде көрсетіледі.

2. Мақаланың көлемі, барлық метадеректерімен: андатпамен, пайдаланылған әдебиеттер тізімі, автор(лар) туралы мәліметтермен бірге, кемінде 15 мың таңба (бос орындарды қоса алғанда) болуға тиіс, сондай-ақ көлемі 35 мың таңбадан (бос орындарды қоса алғанда) аспауға тиіс. Көрсетілген көлемнен асатын жұмыстар ерекше жағдайларда журналдың редакциялық алқасының келісімі бойынша жариялануға қабылданады.

3. Жұмыс мәтіні FTAXP (Ғылым-техникалық ақпараттың халықаралық рубрикаторы; сілтеме арқылы анықталады: <http://grnti.ru/>), ретінде басталады, содан кейін жартылай қалың қаріппен автордың (лардың) аты-жөні мен тегі, ұйымның толық атауы, қала, ел, автор(лар)дың ORCID, автор(лар)дың e-mail, мақаланың тақырыбы бас әріптермен жартылай қалың қаріппен, андатпа, түйінді сөздер. Аннотация 150-200 сөзден тұруы тиіс, онда үлкен формулалар болмауы тиіс, мақаланың мазмұны мен атауы қайталанбауы тиіс, онда дәйексөздер, жұмыс мәтініне сілтемелер, пайдаланылған дереккөздер тізімі болмауы тиіс, зерттеу нәтижелері мен қорытындыларының қысқаша мазмұны болуы тиіс.

Мақала Times New Roman 12 қарпімен бір жарым интервал арқылы, барлық жағынан 2 см жолақтар, 1,25 тармақ арқылы теріледі. Аннотациялар, әдебиеттер тізімі, авторлар туралы мәліметтер 12 қаріппен ресімделеді. Мақаладағы мысалдар тек курсивпен, астын сызусыз ерекшеленеді. Бөліп алу қажет болған жағдайда мысалда жартылай қалың қаріп пайдаланылады. Бөлімдердің тақырыптары

жартылай қалың қаріппен ерекшеленеді. Бөлімдер ішіндегі кіші бөлімдерді араб цифрларымен нөмірлеуге рұқсат етіледі.

4. Ғылыми мақаланың құрылымы келесі бөлімдерден тұрады: Кіріспе, Материалдар мен әдістер, Нәтижелер, Талқылау, Қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат (болған жағдайда), Пайдаланылған әдебиеттер тізімі. Нәтижелер және Талқылау бөлімдерін бір бөлімге біріктіруге жол беріледі.

5. Кестелер тікелей мақаланың мәтініне енгізіледі, олар нөмірленуі, атаулары болуы және мәтінінде оларға сілтеме жасалуы тиіс. Суреттер, графиктер стандартты пішімдердің бірінде ұсынылуы тиіс: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Нүктелік суреттерді 600 dpi рұқсатымен орындау қажет. Суреттерде барлық бөлшектер анық берілуі тиіс.

6. Пайдаланылған әдебиет тізімі мақала мәтінінде дөңгелек жақшада келесі нұсқада беріледі: (Ахметов, 2020, б. 23) немесе (Ибраев, 2018). Бірнеше дереккөздер атап өткен кезде: (Ибраев, 2018; Ахметов, 2020; Иванов, 2022). Бір автордың жұмыстары шыққан жыл сәйкес келген жағдайда сілтеме әріптік символмен қоса беріледі: (Ибраев, 2018a), (Ибраев, 2018b).

Пайдаланылған әдебиет тізімі мақала мәтінінде сілтемелері бар жұмыстарды ғана қамтуы тиіс. Әдебиеттер тізімі әліпбилік тәртіппен, нөмірсіз ресімделеді. Ағылшын тіліндегі жұмыстар қазақ және орыс тілдеріндегі жұмыстардан кейін, сондай-ақ әліпбилік тәртіппен орналастырылады. Нәтижелері дәлелдемелерде пайдаланылатын жарияланбаған жұмыстарға сілтеме жасауға жол берілмейді. Әдебиеттер тізіміне соңғы 5 жылдағы кемінде 4 ағылшын тілді жұмыс, мүмкіндігінше Scopus немесе Web of Sciences базасынан енгізілуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу мысалдары Журнал сайтындағы мақала үлгісінде келтіріледі.

***НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!** Редакция авторлардан дефис (-) пен сызықты (-) ажыратуды сұрайды. Журналдағы, жинақтағы мақала беттерінің шекаралары, жылдар, ғасырлар аралықтары сызықша арқылы ресімделеді.

7. Қазақ немесе орыс тілдерінде пайдаланылған әдебиеттер тізімінен кейін (мақала тіліне байланысты) References беріледі. Яғни, ағылшын тіліндегі және транслитерацияланған бөліктерінің (<https://translate.google.com/>) комбинациясы келтіріледі, ол APA (Американдық психологтар қауымдастығын жариялау жөніндегі нұсқаулық): (<https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition>), (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>) стиліне сәйкес ресімделеді. References ағылшын тіліндегі және транслитерацияланған бөлігінің комбинациясында мақаланың, кітаптың ағылшын тіліндегі ресми аудармасын төрт бұрышты жақшада көрсету қажет. Егер мақала ағылшын тілінде жазылса, онда References-тен кейін пайдаланылған әдебиеттің қазақ және орыс тілдеріндегі тізімі пайдаланылған дереккөздің тіліне байланысты болады. Авторлар сайтта көрсетілген транслитерацияны қатаң ұстануы тиіс <https://translate.google.com/>. Транслитерацияның өзге жүйелері қабылданбайды және мақалалар қайтарылады. Ағылшын тіліндегі References және транслитерацияланған бөліктер комбинациясының мысалын Мақалаларды рәсімдеу үлгісінен қараңыз.

Бұдан әрі әрбір автор бойынша мәліметтер (ғылыми атағы, қызметтік мекенжайы, ORCID, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде) беріледі.

8. Ашықтықты қамтамасыз ету үшін біз тиісті авторлардан CRediT рөлдерін пайдалана отырып, қолжазбаның тең авторлығына үлес қосуды сұраймыз. CRediT

таксономиясы әрбір қатысушының ғылыми нәтижелерге қосқан нақты үлесін сипаттайтын 14 түрлі рөлді қамтиды.

Рөлдер: Тұжырымдама; Деректерге жетекшілік ету; Формалды талдау; Қаржыландыруды сатып алу; Тексеру; Әдіснама; Жобаны әкімшілендіру; Ресурстар; Бағдарламалық қамтамасыз ету; Қадағалау; Тексеру; Визуалдау; Рөлдер/Хат – бастапқы жоба; және Жазу – шолу және редакциялау.

Әр қолжазбаға барлық рөлдерді қолдануға болмайтынын және авторлар бірнеше рөлді орындау арқылы өз үлестерін қоса алатынын ескеріңіз.

Бірлескен авторлардың үлестерінің сипаттамасы мақаланың соңында «Автор туралы мәлімет» дегеннен кейін «Авторлық үлестер» деген тақырыпта берілген.

9. Мақалаларды сараптамадан өткізу тәртібі

Редакцияға келіп түскен мақалалар бірінші кезеңде осы Нұсқауда және сайттағы мақала Үлгісінде баяндалған талаптарға мақаланы ресімдеудің сәйкестігіне бастапқы техникалық бақылаудан міндетті түрде өтеді. Мақаланы ресімдеу журналдың талаптарына сәйкес келмеген жағдайда, мақала қабылданбайды. Авторларға ескертеміз, мақаланы ресімдеу – автордың(лардың) міндеті, редакция қажетті талаптар туралы толық ақпаратты және мақаланы ресімдеу үлгісін ғана ұсынады және мақала сараптаудың бірінші кезеңінде техникалық бақылауды жүзеге асырады. Автор(лар) бастапқы техникалық бақылаудан 3 рет өтпей қалса, мақала біржола қабылданбайды.

Мақаланың екінші кезеңінде де міндетті түрде antiplagiat.com (<https://antiplagiat.com>) бақылаудан өтеді, мақаланың түпнұсқалық пайызы кемінде **70%-ды** құрауы тиіс.

Бастапқы техникалық бақылаудан және плагиатқа тексеруден өткеннен кейін мақалалар жасырын екі рет «соқыр» рецензиялауға жіберіледі. Рецензиялау мерзімі 2 айдан 6 айға дейін. Автор(лар) жеке кабинетінде рецензиялау нәтижелері туралы хабардар етіледі. Теріс пікір алған мақалалар қайта қарауға қабылданбайды.

Мақалалардың түзетілген нұсқалары мен автордың жауабы редакцияға автордың сайттағы жеке кабинеті арқылы редакцияда көрсетілген мерзімде жіберіледі. Оң пікірлері бар мақалалар журналдың редакциясына талқылау үшін ұсынылады.

Мақалаларды сараптау кезеңдерінен өту процесі ашық болып табылады, автордың журнал сайтындағы жеке кабинетінде оны бақылауға және ол арқылы редакциямен коммуникацияны жүзеге асыруға мүмкіндігі бар.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ! Редакция мақалалардың ресімделуіне, мақаланың мазмұнына және мақалаларды жариялау жөніндегі шешімге қатысты авторлармен пікірталасқа түспейді.

10. Редакцияның мекенжайы: Қазақстан Республикасы, 140002, Павлодар қ., Олжабай батыр көшесі, 60, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

Тел.: 8 (7182) 651617

E-mail: yazlit_os@pspu.kz, yazlit@pspu.kz

Website: <https://yazlit.ppu.edu.kz>

11. Ақы төлеу. Жариялау құны – 40000 теңге (қырық мың теңге). Төлем редакциямен расталған мақаланы жариялауға қабылдаған жағдайда ғана жүргізіледі.

Жарияланым үшін төлем енгізуге арналған ақпарат:

- шет елдерден келген авторлар үшін:

«Павлодар педагогикалық университеті» КЕАҚ

БСН 040340005741

КЖСК KZ609650000061536309

АҚ «ForteBank» («Альянс Банк»)

БСК ІРТҮКЗКА

КҰЖЖ 40200973

BeK16

- Қазақстан авторлары үшін:

Kaspi Gold → ТӨЛЕМДЕР → БІЛІМ → ЖОО-ЛАР ҮШІН ТӨЛЕМ
→ ПАВЛОДАР → ПАВЛОДАР МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ (Мира, 60) → ФАКУЛЬТЕТ: ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЖОҒАРЫ МЕКТЕБІ → КУРС: Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі, мақала
→ ТАӘ → СОМАСЫ.

Төлем түбіртегінің сканерленген нұсқасын yazlit_os@pspu.kz электрондық поштасына жіберуіңізді сұраймыз.

- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. John Wiley & Sons.

References

- Abdimanuly, O. & Dossanova, N.Zh. (2021). Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition. *KazYY Khabarshysy. Filologiya seriyasy*, 2(182), 96–106. (in Kaz.).
- Aytbayuly, O. (1984). Kazak adebi tili terminologiyasynyn keybir maseleleri [Some problems of terminology of the Kazakh literary language]. *KazSSR GA Khabarlary. Filologiya seriyasy*, 4, 1–8. (in Kaz.). <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Arutyunova, N.D. (2004). *Logicheskiy analiz yazyka. Yazyki estetiki: Kontseptual'nyye polya prekrasnogo i bezobraznogo* [Logical analysis of language. Languages of aesthetics: Conceptual fields of beauty and ugliness]. Moskva: Indrik. (in Russ.).
- Babalova, G.G. & Kuchesheva, I.L. (2016). Semanticheskaya klassifikatsiya mifonimov (na materiale angliyskogo yazyka) [Semantic classification of mythonyms (on the material of the English language)]. In: *Aktual'nyye problemy lingvistiki i metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov*. Sankt-Peterburg, 61–64. (in Russ.).
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Harris, K.R., Graham, S., & Urdu, T. (Eds). (2012). *APA educational psychology handbook* (Vols. 1–3). American Psychological Association.
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Kaliyev, G. & Bolganbaev, A. (2006). *Kazirgi kazak tilinin leksikologiyasy men frazeologiyasy*. [Lexicology and phraseology of the modern Kazakh language]. Almaty: Sozdik – Slovar. (in Kaz.).
- Kepa, M. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Kuderinova, K.B. (2016). Voprosy perekhoda sovremennoy kazakhskoy pis'mennosti na latinskuyu grafiku: predlozheniya i proyekt [Issues of the transition of modern Kazakh writing to the Latin script: proposals and project]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy*, 10–1, 144–149. Retrieved 28 February 2023 <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306>. (in Russ.).
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10

- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Sutzhanov, S.N. (2003). *Rukhani almasu arnalary* [Spiritual exchange channels]. Pavlodar. (in Kaz.).
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.
- Vinogradova, L.N. (2001). *Slavyanskaya narodnaya demonologiya: problemy sravnitel'nogo izucheniya* [Slavic folk demonology: problems of comparative study]. Dis. ... dokt. filol. nauk. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN. (in Russ.).
- Yanushkevich, A. (1992). Dnevnik i pis'ma iz puteshestviya po kazakhskim stepyam [Diary and letters from a journey through the Kazakh steppes]. In: *Europa galymdarynyn kazak madenieti turaly oi-pikirleri*. Almaty, 21–26. (in Rus.).

Р. О. Асельдерова

*Дагестанский институт развития образования
Махачкала, Россия*

Д.Х. Аринова

*Павлодарский педагогический университет
Павлодар, Казахстан*

О ПОНЯТИИ «НЕЗАВИСИМЫЙ ТАКСИС»

Аннотация. В статье рассматривается понятие независимого таксиса в русской синтаксической традиции. Термин «независимый таксис» используется для обозначения сообщаемого факта в отношении к другому факту и независимо к моменту сообщения. Эту проблему изначально рассматривали в своих трудах многие известные российские ученые, которые выявляли соотношение времени действия глаголов-сказуемых. В теории функциональной грамматики проблема таксиса раскрывается во взаимосвязи с аспектуальными характеристиками глагола-сказуемого. Важным фактором в разграничении одновременности/последовательности ситуаций, выраженных однородными членами, является точка отсчета действия. Также интересным для характеристики категории таксиса выступает семиотическое положение об иконичности / неиконичности отражения таксисных отношений в синтаксической и пропозициональной структуре предложения.

Ключевые слова: независимый таксис, одновременность, последовательность действий, иконичность таксиса, предложение.

R.O. Asel'derova

*Dagestan Institute of Education Development
Makhachkala, Russia*

D.Kh. Arinova

*Pavlodar Pedagogical University
Pavlodar, Kazakhstan*

ABOUT THE CONCEPT OF “INDEPENDENT TAXIS”

Abstract. The article deals with the concept of independent taxis in the Russian syntactic tradition. The term “independent taxis” is used to denote a reported fact in relation to another fact and independently to the moment of the message. This problem was initially considered in their works by many famous Russian scientists, who revealed the correlation of the action time of verbs-predicates. In the theory of functional grammar, the problem of taxis is revealed in relation to the aspectual characteristics of the verb-predicate. An important factor in distinguishing the simultaneity/sequence of situations expressed by homogeneous members is the starting point of the action. Also interesting for the characterization of the category of taxis is the semiotic position about the iconicity / non-iconicity of the reflection of taxis relations in the syntactic and propositional structure of a sentence.

Keywords: independent taxis, simultaneity, sequence of actions, iconicity of taxis, sentence.

Автор туралы ақпарат

Руманият Омарқызы Әселдерова, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Дағыстан білім беруді дамыту институты, Махачкала, Ресей. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Руманият Омаровна Асельдерова, кандидат филологических наук, доцент, Дагестанский институт развития образования, Махачкала, Россия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Rumaniyat Omarovna Asel'derova, Candidate of philological science, associate professor, Dagestan Institute of Education Development, Makhachkala, Russia. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Динара Холдарқызы Аринова, магистр, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Динара Холдаровна Аринова, магистр, Павлодарский педагогический университет, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Dinara Kholdarovna Arinova, master, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Авторлық үлестер

Әселдерова Р.О. – тұжырымдама, жобаны әкімшілендіру, формалды талдау, әдіснама, жазу – шолу және редакциялау.

Аринова Д.Х. – әдіснама, бағдарламалық қамтамасыз ету, рөлдер/жазу – бастапқы нобай, жазу.

РУКОВОДСТВО ДЛЯ АВТОРОВ

журнала по филологическому направлению «Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі» / «Язык и литература: теория и практика» / «Language and Literature: Theory and Practice»

1. Для подачи заявки на публикацию статьи необходимо пройти регистрацию на сайте журнала <https://yazlit.ppu.edu.kz/>.

Затем заполнить текстовые поля.

Прикрепите 2 файла статьи в формате doc/ docx (MS Word):

ВНИМАНИЕ! Первый файл должен быть с полными данными автора(-ов), назовите файл по фамилии автора(ов). Второй файл должен быть анонимным без указания данных автора(-ов), назовите анонимный файл «анонимная статья».

ПРИМЕЧАНИЕ: в журнал не принимаются статьи с количеством авторов больше 2-х.

Далее надо подписать публичную оферту – соглашение о самостоятельном характере представленной рукописи, согласии с проверкой статьи на предмет плагиата и предоставлении исключительных прав издателю.

Проверить заполненные данные и нажать кнопку «Отправить».

Этапы и результаты рассмотрения статьи будут отражаться в вашем личном кабинете.

2. Объем статьи должен быть не менее 15 тыс. знаков (включая пробелы) вместе со всеми метаданными статьи: аннотациями, списком источников, сведениями об авторе(-ах), а также объем не должен превышать 35 тыс. знаков (включая пробелы). Работы, превышающие указанный объем, принимаются к публикации в исключительных случаях по согласованию с редколлегией журнала.

3. Текст работы начинается с рубрикатора МРНТИ (Международный рубрикатор научно-технической информации; определяется по ссылке <http://grnti.ru/>), затем следуют инициалы и фамилия автора(-ов) полужирным шрифтом, полное наименование организации, город, страна, ORCID автора, e-mail автора(-ов), заглавие статьи прописными буквами полужирным шрифтом, аннотация, ключевые слова. Аннотация должна состоять из 150–200 слов, не должна содержать громоздкие формулы, повторять содержание и название статьи, не должна содержать цитаты, ссылки на текст работы, список использованных источников, должна быть кратким изложением результатов и выводов исследования.

Статья набирается 12 шрифтом Times NewRoman через полуторный интервал, поля 2 см со всех сторон, абзац 1,25. Примеры в статье выделяются только курсивом, без подчеркивания. При необходимости выделения в примере используется полужирный шрифт. Заголовки разделов выделяются полужирным шрифтом. Допустима нумерация арабскими цифрами подразделов внутри разделов.

4. Структура научной статьи включает следующие разделы: Введение, Материалы и методы, Результаты, Обсуждение, Заключение, информацию о финансировании (при наличии), Список использованной литературы. Допускается объединение разделов Результаты и Обсуждение в один раздел Результаты и обсуждение.

5. Таблицы включаются непосредственно в текст работы, они должны быть пронумерованы, иметь название и сопровождаться ссылкой на них в тексте работы. Рисунки, графики должны быть представлены в одном из стандартных форматов:

PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Точечные рисунки необходимо выполнять с разрешением 600 dpi. На рисунках должны быть ясно переданы все детали.

6. Ссылки на использованные источники даются в тексте статьи в круглых скобках в следующем варианте: (Ахметов, 2020, с. 23) или (Ибраев, 2018). При перечислении нескольких источников: (Ибраев, 2018; Ахметов, 2020; Иванов, 2022). В случае совпадения года издания работ одного автора ссылка сопровождается буквенным символом: (Ибраев, 2018а), (Ибраев, 2018б).

Список использованных источников должен содержать только те работы, на которые имеются ссылки в тексте статьи. Список литературы оформляется в алфавитном порядке, без нумерации. Работы на английском языке располагаются после работ на казахском и русском языках, также в алфавитном порядке. Ссылки на неопубликованные работы, результаты которых используются в доказательствах, не допускаются. В список литературы обязательно должны входить не менее 4-х англоязычных работ последних 5 лет, желательно из базы Scopus или Web of Sciences.

Примеры оформления списка использованной литературы приводятся в Шаблоне статьи на сайте журнала.

***ВНИМАНИЕ!** Редакция просит авторов различать дефис (-) и тире (–). Границы страниц статьи в журнале, в сборниках, промежутки лет, веков оформляются с помощью тире.

7. После списка использованных источников на казахском или русском языках (в зависимости от языка статьи) следует References, т.е. комбинация транслитерированной (<https://translate.google.com/>) и англоязычной частей использованной литературы, который оформляется в соответствии со стилем APA (Руководство по публикации Американской ассоциации психологов): (<https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition>) (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>). В комбинации англоязычной и транслитерированной части References необходимо указать официальный перевод статьи, книги на английском языке в квадратных скобках. Если статья написана на английском языке, то после References следует Список использованной литературы на казахском и русском языках в зависимости от языка использованного источника. Авторы должны строго придерживаться транслитерации, указанной на сайте <https://translate.google.com/>. Иные системы транслитерации не принимаются и статьи возвращаются. Пример комбинации англоязычной и транслитерированной частей в References смотрите в Шаблоне оформления статей.

Далее следуют Сведения по каждому из авторов (ученое звание, служебный адрес, ORCID, e-mail – на казахском, русском и английском языках).

8. Для обеспечения прозрачности мы просим, чтобы соответствующие авторы вносили вклад в соавторство рукописи, используя соответствующие роли CRediT. Таксономия CRediT включает 14 различных ролей, описывающих конкретный вклад каждого участника в научные результаты.

Роли: Концептуализация; Курирование данных; Формальный анализ; Приобретение финансирования; Расследование; Методология; Администрирование проекта; Ресурсы; Программное обеспечение; Надзор; Проверка; Визуализация; Роли/Письмо – первоначальный проект; и Написание – обзор и редактирование.

Обратите внимание, что не все роли могут применяться к каждой рукописи, и авторы могли вносить свой вклад, выполняя несколько ролей.

Описание вклада соавторов приводится в конце статьи под заголовком «Вклад авторов» после «Сведений об авторах».

9. Порядок прохождения экспертизы статей

Статьи, поступившие в редакцию, в обязательном порядке проходят на первом этапе первичный технический контроль на соответствие оформления статьи требованиям, изложенным в настоящем Руководстве и Шаблона статьи на сайте. В случае несоответствия оформления статьи требованиям журнала статья отклоняется. Напоминаем авторам, что оформление статьи – обязанность автора(ов), редакция лишь предоставляет полную информацию о необходимых требованиях и образец оформления статьи и осуществляет технический контроль на первом этапе экспертизы статьи. Если автор(ы) не проходят первичный технический контроль 3 раза, то статья отклоняется окончательно и к повторному рассмотрению в журнале не принимается.

На втором этапе статьи также в обязательном порядке проходят контроль antiplagiat.com (<https://antiplagiat.com/>), процент оригинальности статьи должен составлять **не менее 70 %**.

После прохождения первичного технического контроля и проверки на плагиат статьи отправляются на анонимное двойное «слепое» рецензирование. Сроки рецензирования составляют от 2 до 6 месяцев. Автор(ы) информируются о результатах рецензирования в личном кабинете. Статьи, получившие отрицательные рецензии, к повторному рассмотрению не принимаются.

Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию через личный кабинет автора на сайте в сроки, указанные редакцией. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редакции журнала для обсуждения.

Процесс прохождения этапов экспертизы статей является прозрачным, автор имеет возможность наблюдать за ним в своем личном кабинете на сайте журнала и через него осуществлять коммуникацию с редакцией.

ВНИМАНИЕ! Редакция не вступает в дискуссии с авторами по поводу оформления статей, содержания статьи и решения по публикации статей.

10. Адрес редакции: Республика Казахстан, 140002, г. Павлодар, ул. Олжабая батыра, 60, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана

Тел.: 8(7182) 65 16 17

E-mail: yazlit_os@pspu.kz, yazlit@pspu.kz

Website: <https://yazlit.ppu.edu.kz>

11. Оплата. Стоимость публикации – 40000 тенге (сорок тысяч тенге). Оплата производится только в случае принятия статьи к публикации, подтвержденном редакцией.

Информация для внесения оплаты за публикацию: - для авторов из зарубежных стран:

НАО «Павлодарский педагогический университет»

БИН 040340005741

ИИК KZ609650000061536309

АО «ForteBank» («Альянс Банк»)

БИК IRTYKZKA

ОКПО 40200973

КБе 16

– для авторов из Казахстана:

Kaspi Gold → ПЛАТЕЖИ → ОБРАЗОВАНИЕ → ОПЛАТА ЗА ВУЗЫ →
ПАВЛОДАР → ПАВЛОДАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ (Мира, 60) → ФАКУЛЬТЕТ: ВЫСШАЯ ШКОЛА
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК → КУРС: Язык и литература: теория и практика, статья
→ ФИО → СУММА.

Сканированный вариант квитанции об оплате просим направить электронной почтой на адрес: yazlit_os@pspu.kz.

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

МРНТИ 16.01.33

Р. О. Асельдерова*Дагестанский институт развития образования**Махачкала, Россия**<https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>**email: rumomarovna@mail.ru***Д.Х. Аринова***Павлодарский педагогический университет**Павлодар, Казахстан**<https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>**e-mail: dina-arinova@mail.ru***О ПОНЯТИИ «НЕЗАВИСИМЫЙ ТАКСИС»**

Аннотация. В статье рассматривается понятие независимого таксиса в русской синтаксической традиции. Термин «независимый таксис» используется для обозначения сообщаемого факта в отношении к другому факту и независимо к моменту сообщения. Эту проблему изначально рассматривали в своих трудах многие известные российские ученые, которые выявляли соотношение времени действия глаголов-сказуемых. В теории функциональной грамматики проблема таксиса раскрывается во взаимосвязи с аспектуальными характеристиками глагола-сказуемого. Важным фактором в разграничении одновременности/последовательности ситуаций, выраженных однородными членами, является точка отсчета действия. Также интересным для характеристики категории таксиса выступает семиотическое положение об иконичности / неиконичности отражения таксисных отношений в синтаксической и пропозициональной структуре предложения.

Ключевые слова: независимый таксис, одновременность, последовательность действий, иконичность таксиса, предложение.

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Введение

Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст
ТекстТекст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст
Текст ТекстТекст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст
Текст Текст Текст

Материал и методы

Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст
Текст Текст Текст.

Результаты и обсуждение

Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст
Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст.
Текст Текст Текст Текст Текст.

Заключение

Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст
Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст.

Список использованной литературы

- Абдіманұлы О., Досанова Н.Ж. Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. № 2 (182). 2021. Б. 96–106.
- Айтбайұлы Ө. Қазақ әдеби тілі терминологиясының кейбір мәселелері // ҚазССР ҒА Хабарлары. Филология сериясы. 1984. №4. Б. 1–8. <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного. Москва: Индрик, 2004.
- Бабалова Г.Г., Кучешева И.Л. Семантическая классификация мифонимов (на материале английского языка) // Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Санкт-Петербург, 2016. С. 61–64.
- Виноградова Л.Н. Славянская народная демонология: проблемы сравнительного изучения. Дис. ... докт. филол. наук. Москва: Институт славяноведения РАН, 2001. 304 с.
- Қалиев Ғ., Болғанбаев Ө. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. Алматы: Сөздік – Словарь, 2006. 264 б.
- Кудеринова К.Б. Вопросы перехода современной казахской письменности на латинскую графику: предложения и проект // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2016. № 10–1. С. 144–149. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306> (дата обращения: 10.02.2022).
- Сүтжанов С.Н. Рухани алмасу арналары. Павлодар, 2003. 186 б.
- Янушкевич А. Дневник и письма из путешествия по казахским степям // Европа ғалымдарының қазақ мәдениеті туралы ой-пікірлері. Алматы, 1992. Б. 21–26.
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Кера, М. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10

- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. John Wiley & Sons.

References

- Abdimanuly, O. & Dossanova, N.Zh. (2021). Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition. *KazYY Khabarshysy. Filologiya seriyasy*, 2(182), 96–106. (in Kaz.).
- Aytbayuly, O. (1984). Kazak adebi tili terminologiyasynyn keybir maseleleri [Some problems of terminology of the Kazakh literary language]. *KazSSR GA Khabarlary. Filologiya seriyasy*, 4, 1–8. (in Kaz.). <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Arutyunova, N.D. (2004). *Logicheskiy analiz yazyka. Yazyki estetiki: Kontseptual'nyye polya prekrasnogo i bezobraznogo* [Logical analysis of language. Languages of aesthetics: Conceptual fields of beauty and ugliness]. Moskva: Indrik. (in Russ.).
- Babalova, G.G. & Kuchesheva, I.L. (2016). Semanticheskaya klassifikatsiya mifonimov (na materiale angliyskogo yazyka) [Semantic classification of mythonyms (on the material of the English language)]. In: *Aktual'nyye problemy lingvistiki i metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov*. Sankt-Peterburg, 61–64. (in Russ.).
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Harris, K.R., Graham, S., & Urdan, T. (Eds). (2012). *APA educational psychology handbook* (Vols. 1–3). American Psychological Association.
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Kaliyev, G. & Bolganbaev, A. (2006). *Kazirgi kazak tilinin leksikologiyasy men frazeologiyasy*. [Lexicology and phraseology of the modern Kazakh language]. Almaty: Sozdik – Slovar. (in Kaz.).
- Kepa, M. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Kuderinova, K.B. (2016). Voprosy perekhoda sovremennoy kazakhskoy pis'mennosti na latinskuyu grafiku: predlozheniya i proyekt [Issues of the transition of modern Kazakh writing to the Latin script: proposals and project]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy*, 10–1, 144–149. Retrieved 28 February 2023 <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306>. (in Russ.).
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.

- Sutzhanov, S.N. (2003). *Rukhani almasu arnalary* [Spiritual exchange channels]. Pavlodar. (in Kaz.).
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.
- Vinogradova, L.N. (2001). *Slavyanskaya narodnaya demonologiya: problemy sravnitel'nogo izucheniya* [Slavic folk demonology: problems of comparative study]. Dis. ... dokt. filol. nauk. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN. (in Russ.).
- Yanushkevich, A. (1992). Dnevnik i pis'ma iz puteshestviya po kazakhskim stepyam [Diary and letters from a journey through the Kazakh steppes]. In: *Europa galymdarynyn kazak madenieti turaly oi-pikirleri*. Almaty, 21–26. (in Rus.).

Р. О. Әселдерова

Дағыстан білім беруді дамыту институты

Махачкала, Ресей

Д.Х. Аринова

Павлодар педагогикалық университеті

Павлодар, Қазақстан

“ТӘУЕЛСІЗ ТАКСИС” ҰҒЫМЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа Мақалада орыс синтаксистік дәстүріндегі тәуелсіз таксис ұғымы қарастырылады. «Тәуелсіз таксис» термині басқа фактіге қатысты және хабарлау сәтіне қарамастан хабарланатын фактіні белгілеу үшін пайдаланылады. Бұл мәселені алғашында көптеген атақты ресейлік ғалымдары өз еңбектерінде қарастырды, олар предикат етістіктерінің әрекет ету мерзімі арасындағы байланысты анықтады. Функционалды грамматика теориясында таксис мәселесі етістік-баяндауыш аспектілік сипаттамаларымен байланысы ашылады. Біртекті мүшелер білдірген жағдайлардың бір мезгілділігін/бірізділігін ажыратудағы маңызды фактор іс-әрекетті есептеу нүктесі болып табылады. Сондай-ақ, таксис категориясының сипаттау барысында сөйлемнің синтаксистік және пропозициялық құрылымында таксис қатынастары көрінуінің иконикалық / иконикалық емес семиотикалық ұстанымы қызықты болып табылады.

Түйінді сөздер: тәуелсіз таксис, бір мезгілділік, іс-әрекеттер реттілігі, таксистің икондылығы, сөйлем.

R. O. Asel'derova

*Dagestan Institute of Education Development
Makhachkala, Russia*

D.Kh. Arinova

*Pavlodar Pedagogical University
Pavlodar, Kazakhstan*

ABOUT THE CONCEPT OF “INDEPENDENT TAXIS”

Abstract. The article deals with the concept of independent taxis in the Russian syntactic tradition. The term “independent taxis” is used to denote a reported fact in relation to another fact and independently to the moment of the message. This problem was initially considered in their works by many famous Russian scientists, who revealed the correlation of the action time of verbs-predicates. In the theory of functional grammar, the problem of taxis is revealed in relation to the aspectual characteristics of the verb-predicate. An important factor in distinguishing the simultaneity/sequence of situations expressed by homogeneous members is the starting point of the action. Also interesting for the characterization of the category of taxis is the semiotic position about the iconicity / non-iconicity of the reflection of taxis relations in the syntactic and propositional structure of a sentence.

Keywords: independent taxis, simultaneity, sequence of actions, iconicity of taxis, sentence.

Сведения об авторе

Руманият Омаровна Әселдерова, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Дағыстан білім беруді дамыту институты, Махачкала, Ресей. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Руманият Омаровна Асельдерова, кандидат филологических наук, доцент, Дагестанский институт развития образования, Махачкала, Россия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Rumaniyat Omarovna Asel'derova, Candidate of philological science, associate professor, Dagestan Institute of Education Development, Makhachkala, Russia. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Динара Холдарқызы Аринова, магистр, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Динара Холдаровна Аринова, магистр, Павлодарский педагогический университет, Высшая школа гуманитарных наук, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Dinara Kholdarovna Arinova, master, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Вклад авторов

Асельдерова Р.О. – концептуализация, формальный анализ, методология, написание – обзор и редактирование.

Аринова Д.Х. – методология, программное обеспечение, роли/письмо – первоначальный проект, написание.

GUIDELINES FOR AUTHORS

in the journal focused on philological studies “Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі” / “Язык и литература: теория и практика” / “Language and Literature: Theory and Practice”

1. To submit an article for publication, you need to register on the journal’s website <https://yazlit.ppu.edu.kz/>.

Next, fill in the text fields.

Attach 2 article files in doc/docx format (MS Word):

ATTENTION! The first file should contain the full details of the author(s); name the file by the last name of the author(s). The second file should be anonymous without indicating the author(s) details, name the anonymous file “anonymous article”.

NOTE: The journal does not accept articles with more than 2 authors.

Next, you need to sign a public offer – an agreement about the independent nature of the submitted manuscript, consent to check the article for plagiarism, and grant exclusive rights to the publisher.

Review the filled-in details and click the “Submit” button.

The stages and results of the article review will be reflected in your personal account.

2. The article should be no less than 15,000 characters (including spaces) in total, including all article metadata: abstracts, references, author information, etc. Additionally, the volume should not exceed 35,000 characters (including spaces). Works exceeding the specified volume are accepted for publication in exceptional cases upon agreement with the journal’s editorial board.

3. The text of the paper begins with the classifier of the IRSTI (International Rubricator of Scientific and Technical Information; determined by the link <http://grnti.ru/>), followed by the initials and surname of the author(s) in bold font, the full name of the organization, city, country, author’s ORCID, author(s) email, the title of the article in uppercase bold font, abstract, and keywords. The abstract should consist of 150-200 words, should not contain complex formulas, should not repeat the content and title of the article, should not contain quotations, references to the text of the work, list of sources used. The abstract should be a summary of the results and conclusions of the research.

The article should be typed in 12-point Times New Roman font with one and a half line spacing, 2 cm margins on all sides, and a 1.25 paragraph indent. Examples in the article are highlighted only in italics, without underlining. If necessary to emphasize something within an example, bold font is used. Section headings are highlighted in bold font. Subsections within sections can be numbered with Arabic numerals.

4. The structure of a scientific article includes the following sections: Introduction, Materials and Methods, Results, Discussion, Conclusion, information about funding (if applicable), References. Combining the Results and Discussion sections into one “Results and Discussion” section is permissible.

5. Tables should be included directly in the text of the paper. They must be numbered, have a title, and be accompanied by a reference to them in the text. Figures and graphs should be presented in one of the standard formats: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Dot drawings should be done with a resolution of 600 dpi. All details on the figures should be clearly visible.

6. References to the sources used are given in the text of the article in round brackets in the following format: (Akhmetov, 2020, p. 23) or (Ibraev, 2018). When listing multiple sources: (Ibraev, 2018; Akhmetov, 2020; Ivanov, 2022). In case of the same publication year of works by one author, the reference is accompanied by a letter symbol: (Ibraev, 2018a), (Ibraev, 2018b).

The list of references should only include works that are cited in the text of the article. The bibliography is arranged in alphabetical order, without numbering. English-language works are placed after works in Kazakh and Russian languages, also in alphabetical order. References to unpublished works, the results of which are used as evidence, are not allowed. The list of references must include at least 4 English-language works from the last 5 years, preferably from the Scopus or Web of Sciences database.

Examples of formatting the list of references are provided in the Article Template on the journal's website.

***ATTENTION!** The editorial board asks authors to distinguish between a hyphen (-) and an en dash (–). The page ranges in the journal or collection, intervals of years, centuries should be formatted using an en dash.

The list of used sources in Kazakh or Russian (depending on the language of the article) is followed by References, i.e. a combination of transliterated (<https://translate.google.com/>) and English-language parts of the used literature, which is arranged in accordance with the APA style (Publication Manual of the American Psychological Association): (<https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition>), (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>). In the combination of English and transliterated part of References it is necessary to indicate the official translation of the article, book in English in square brackets. If the article is written in English, References should be followed by the List of Used Literature in Kazakh and Russian languages, depending on the language of the source used. Authors must strictly adhere to the transliteration specified at <https://translate.google.com/>. Other transliteration systems will not be accepted and articles will be returned. Refer to the Article Formatting Template for an example of the combination of the English and transliterated parts of the list of references.

This is followed by information about each of the authors (academic title, institutional address, ORCID, e-mail – in Kazakh, Russian, and English languages).

7. For transparency, we ask that corresponding authors specify contributions to the manuscript using the appropriate CRediT roles. The CRediT taxonomy includes 14 different roles describing the specific contributions of each participant to the scientific results.

Roles: Conceptualization; Data Curation; Formal Analysis; Funding Acquisition; Investigation; Methodology; Project Administration; Resources; Software; Supervision; Validation; Visualization; Roles/Writing – Original Draft; and Writing – Review & Editing.

Note that not all roles may apply to every manuscript, and authors may have contributed with multiple roles.

A description of the contributions of co-authors is provided at the end of the article under the heading “Authors’ contributions” after “Information about authors”.

8. Manuscripts submitted to the editorial office must undergo mandatory Antiplagiat.com (<https://antiplagiat.com/>) checks, and the originality percentage of the article should be **at least 70%**. Subsequently, the articles are sent for anonymous double-blind peer review, with a review period of 2-6 months. All reviews of the article are sent to the author. Articles receiving negative reviews are not reconsidered. Revised versions

of the articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office within the deadlines specified by the editorial board. Articles with positive reviews are submitted to the journal's editorial board for discussion

9. Procedure for Conducting Article Review Articles submitted to the editorial office must undergo an initial technical control at the first stage to ensure compliance with the formatting requirements outlined in these Guidelines and the Article Template on the website. In case of non-compliance with the requirements of the journal, the article is rejected. We remind authors that the formatting of the article is the responsibility of the author(s). The editorial office only provides complete information about the required guidelines, a sample article template, and performs a technical review during the first stage of the article evaluation process. If the author(s) fail the initial technical control 3 times, the article is rejected permanently and will not be accepted for re-consideration by the journal.

After passing the initial technical review and plagiarism check, articles are sent for anonymous double-blind peer review. The review process takes between 2 to 6 months. The author(s) are informed of the review results through their personal account. Articles that receive negative reviews are not accepted for reconsideration.

Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office through the author's personal account on the website within the terms specified by the editorial office. Articles with positive reviews are submitted to the Editorial Board for discussion.

The process of article evaluation is transparent, and the author has the opportunity to track its progress through their personal account on the journal's website and communicate with the editorial office via the same platform.

ATTENTION! The editorial office does not engage in discussions with authors regarding article formatting, content, or publication decisions.

10. Payment. The publication fee is 40000 tenge (fourty thousand tenge). Payment is made only upon acceptance of the article for publication, confirmed by the editorial board.

Information for making the publication payment:

- for authors from foreign countries:

NJSC "Pavlodar Pedagogical University"

BIN 040340005741

ИIC KZ609650000061536309

JSC "ForteBank" ("Alliance Bank")

BIN IRTYKZKA

OKPO 40200973

BeC 16

- for the authors from Kazakhstan: Kaspi Gold → PAYMENTS → EDUCATION → PAYMENTS FOR UNIVERSITIES → PAVLODAR → PAVLODAR STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (Mira, 60) → FACULTY: HIGH SCHOOL OF HUMANITIES → COURSE: Language and Literature: Theory and Practice, article → FULL NAME → PAYMENT AMOUNT.

Please send the scanned copy of the payment receipt via email to the following address: yazlit_os@pspu.kz.

- Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Sutzhanov, S.N. (2003). *Rukhani almasu arnalary* [Spiritual exchange channels]. Pavlodar. (in Kaz.).
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.
- Vinogradova, L.N. (2001). *Slavyanskaya narodnaya demonologiya: problemy sravnitel'nogo izucheniya* [Slavic folk demonology: problems of comparative study]. Dis. ... dokt. filol. nauk. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN. (in Russ.).
- Yanushkevich, A. (1992). Dnevnik i pis'ma iz puteshestviya po kazakhskim stepyam [Diary and letters from a journey through the Kazakh steppes]. In: *Europa galymdarynyn kazak madenieti turaly oi-pikirleri*. Almaty, 21–26. (in Rus.).

Список использованной литературы

- Абдіманұлы О., Досанова Н.Ж. Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. № 2 (182). 2021. Б. 96–106.
- Айтбайұлы Ө. Қазақ әдеби тілі терминологиясының кейбір мәселелері // ҚазССР ҒА Хабарлары. Филология сериясы. 1984. №4. Б. 1–8. <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного. Москва: Индрик, 2004. 369 с.
- Бабалова Г.Г., Кучешева И.Л. Семантическая классификация мифонимов (на материале английского языка) // Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Санкт-Петербург, 2016. С. 61–64.
- Виноградова Л.Н. Славянская народная демонология: проблемы сравнительного изучения. Дис. ... докт. филол. наук. Москва: Институт славяноведения РАН, 2001. 304 с.
- Қалиев Ғ., Болғанбаев Ө. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. Алматы: Сөздік – Словарь, 2006. 264 б.
- Кудеринова К.Б. Вопросы перехода современной казахской письменности на латинскую графику: предложения и проект // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2016. № 10–1. С. 144–149. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306> (дата обращения: 10.02.2024).
- Сүтжанов С.Н. Рухани алмасу арналары. Павлодар, 2003. 186 б.
- Янушкевич А. Дневник и письма из путешествия по казахским степям // Европа ғалымдарының қазақ мәдениеті туралы ой-пікірлері. Алматы, 1992. Б. 21–26.

- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Кепа, М. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen, 2*. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal, 24*(6), 822–825.
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae, 13*(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds.). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.

Р. О. Әселдерова

Дағыстан білім беруді дамыту институты

Махачкала, Ресей

Д.Х. Аринова

Павлодар педагогикалық университеті

Павлодар, Қазақстан

“ТӘУЕЛСІЗ ТАКСИС” ҰҒЫМЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа Мақалада орыс синтаксистік дәстүріндегі тәуелсіз таксис ұғымы қарастырылады. «Тәуелсіз таксис» термині басқа фактіге қатысты және хабарлау сәтіне қарамастан хабарланатын фактіні белгілеу үшін пайдаланылады. Бұл мәселені алғашында көптеген атақты ресейлік ғалымдары өз еңбектерінде қарастырды, олар предикат етістіктерінің әрекет ету мерзімі арасындағы байланысты анықтады. Функционалды грамматика теориясында таксис мәселесі етістік-баяндауыш аспектілік сипаттамаларымен байланысы ашылады. Біртекті мүшелер білдірген жағдайлардың бір мезгілділігін/бірізділігін ажыратудағы маңызды фактор іс-әрекетті есептеу нүктесі болып табылады. Сондай-ақ, таксис категориясының сипаттау барысында сөйлемнің синтаксистік және пропозициялық құрылымында таксис қатынастары көрінуінің иконикалық / иконикалық емес семиотикалық ұстанымы қызықты болып табылады.

Түйінді сөздер: тәуелсіз таксис, бір мезгілділік, іс-әрекеттер реттілігі, таксистің икондылығы, сөйлем.

Р. О. Асельдерова

Дагестанский институт образования

Махачкала, Россия

Д. Х. Аринова

Павлодарский педагогический университет

Павлодар, Казахстан

О ПОНЯТИИ «НЕЗАВИСИМЫЙ ТАКСИС»

Аннотация. В статье рассматривается понятие независимого таксиса в русской синтаксической традиции. Термин «независимый таксис» используется для обозначения сообщаемого факта в отношении к другому факту и независимо к моменту сообщения. Эту проблему изначально рассматривали в своих трудах многие известные российские ученые, которые выявляли соотношение времени действия глаголов-сказуемых. В теории функциональной грамматики проблема таксиса раскрывается во взаимосвязи с аспектуальными характеристиками глагола-сказуемого. Важным фактором в разграничении одновременности/последовательности ситуаций, выраженных однородными членами, является точка отсчета действия. Также интересным для характеристики категории таксиса выступает семиотическое положение об иконичности / неиконичности отражения таксисных отношений в синтаксической и пропозициональной структуре предложения.

Ключевые слова: независимый таксис, одновременность, последовательность действий, иконичность таксиса, предложение.

About the authors

Руманият Омаровна Эселдерова, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Дағыстан білім беруді дамыту институты, Махачкала, Ресей. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Руманият Омаровна Асельдерова, кандидат филологических наук, доцент, Дагестанский институт развития образования, Махачкала, Россия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Rumaniyat Omarovna Asel'derova, Candidate of philological science, associate professor, Dagestan Institute of Education Development, Makhachkala, Russia. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Динара Холдарқызы Аринова, магистранты, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Динара Холдаровна Аринова, магистрант, Павлодарский педагогический университет, Высшая школа гуманитарных наук, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Dinara Kholdarovna Arinova, master`s student, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Authors' contributions

Aselderova R. O. – conceptualization, formal analysis, methodology, writing – review and editing.

Arinova D. Kh. – methodology, software, roles/writing – initial draft, writing.

Басуға 13.03.2026 ж. қол қойылды.
Форматы 70×100 1/16. Кітап-журнал қағазы.
Көлемі 8,6 шартты б.т. Таралымы 300 дана.
Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс №1573

Подписано в печать 13.03.2026 г.
Формат 70×100 1/16. Бумага книжно-журнальная.
Объем 8,6 уч.-изд. л. Тираж 300 экз.
Цена договорная.
Заказ №1573

Редакционно-издательский центр
Павлодарский педагогический университет им. Ә. Маргулана
140002, г. Павлодар, ул. Олжабая батыра, 60
Контакты: e-mail: yazlit_os@pspu.kz, yazlit@pspu.kz